

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№4 (215)**

Київ 2019

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 4 (215). – К., 2019. – 132 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол №4 від 18.04.2019 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2019. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2019

**Государственный научно-исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№4 (215)**

Киев 2019

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 4 (215). К., 2019. – 132 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ
Протокол №4 от 18.04.2019 г.

Сборник статей посвящен научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроэкономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 06.11.2014 №1279 данный сборник отнесен к научным профессиональным изданиям Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук (перечень №1, раздел «Экономические науки»).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ЗАХАРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат экономических наук, директор
ВАРНАЛИЙ Э.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ГАРБАР Ж.В., доктор экономических наук, доцент, профессор
ЧЕРКАШИНА Е.Ф., кандидат экономических наук, доцент
ИВАНОВ Е.И., кандидат экономических наук (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технологически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2019. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2019

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№4 (215)**

Kyiv 2019

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 4 (215). K., 2019. – 132 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM

Protocol No. 4 dated April 18, 2019

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 6, 2014, No. 1279 this collection is classified to scientific professional editions of Ukraine, where the results of dissertation papers for obtaining the doctor and candidate of sciences degrees may be published (list number 1, section «Economic sciences»).

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), CyberLeninka, Google Scholar, National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2019. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2019

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.3(339.9)

DOI: 10.5281/zenodo.3245052

МАНЦУРОВ І.Г.,
СІГАЙОВ А.О.,
ХРАПУНОВА Я.В.

Інклюзивне зростання як відповідь на сучасні виклики глобалізації

Предмет дослідження – методологічні засади вимірювання інклюзивного зростання.

Метою написання *статті* є концептуальне визначення інклюзивного зростання у форматі його трактування впливовими міжнародними організаціями, оцінювання відповідності стану економіки та соціальної сфери України стандартам інклюзивного зростання та визначення на цій основі заходів державної політики, реалізація яких сприятиме подоланню кризових явищ в економіці країни та протидії глобальним викликам сьогодення.

Методологія проведення роботи – нові підходи до протидії цим викликам, розроблених міжнародною спільнотою у форматі реалізації концепції інклюзивного зростання. На основі використання методу головних компонент удосконалено методологію оцінювання стану економіки та соціальної сфери України й здійснено аналіз відповідності цього стану міжнародним стандартам інклюзивного розвитку.

Результати роботи – зроблено важливий концептуальний висновок відносно невідповідності нині діючої моделі економічної поведінки України викликам сьогодення.

За результатами багатовимірного оцінювання стану економіки України розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення державної економічної політики, реалізація якої, на думку авторів, сприятиме досягненню стандартів сталого інклюзивного розвитку.

Ключові слова: інклюзивне зростання, вдосконалення державної економічної політики, оцінювання стану економіки та соціальної сфери, частинні та інтегральні показники інклюзивного зростання.

МАНЦУРОВ І.Г.,
СІГАЙОВ А.А.,
ХРАПУНОВА Я.В.

Инклюзивное развитие как ответ на современные вызовы глобализации

Предмет исследования – методологические основы измерения инклюзивного развития.

Целью написания **статьи** является концептуальное определение инклюзивного развития в формате его трактовки влиятельными международными организациями, оценки соответствия состояния экономики и социальной сферы Украины стандартам инклюзивного развития и определение на этой основе мер государственной политики, реализация которых будет способствовать преодолению кризисных явлений в экономике страны и противодействия глобальным вызовам современности.

Методология проведения работы – новые подходы к противодействию этим вызовам, разработанные международным сообществом в формате реализации концепции инклюзивного развития. На основе использования метода главных компонент усовершенствована методология оценки состояния экономики и социальной сферы Украины и осуществлен анализ соответствия этого состояния международным стандартам инклюзивного развития.

Результаты работы – сделан важный концептуальный вывод относительно несоответствия ныне действующей модели экономического поведения Украины вызовам современности.

По результатам многомерной оценки состояния экономики Украины разработаны практические рекомендации по совершенствованию государственной экономической политики, реализация которой, по мнению авторов, будет способствовать достижению стандартов устойчивого инклюзивного развития.

Ключевые слова: инклюзивное развитие, совершенствование государственной экономической политики, оценка состояния экономики и социальной сферы, частные и интегральные показатели инклюзивного развития.

MANTSUROV I.G.,
SIGAYOV A.O.,
KHRAPUNOVA Y.V.

Inclusive growth as an answer on modern challenges of globalization

The subject of the study – methodological aspects of inclusive growth and development measurement.

The purpose of the study is the conceptual definition of inclusive growth in the format of its interpretation by influential international organizations, the assessment of the conformity of the state of the economy and the social sphere to the standards of inclusive growth, and the definition of measures on state policy on this basis, the implementation of which will help to overcome the crisis phenomena in the country's economy and counteract global challenges of modern times.

Methods of research – is new approaches to counteracting these challenges, developed by the international community in the format of the implementation of the concept of inclusive growth. Based on the use of the method of the main components, the methodology for assessing the state of the economy and the social sphere of Ukraine was improved and an analysis was made of the compliance of this state with the international standards of inclusive development.

The results of the work – an important conceptual conclusion is drawn regarding the incompatibility of the current model of economic behavior of Ukraine with the challenges of the present.

As a result of the multivariate assessment of the state of the economy of Ukraine, practical recommendations for the improvement of the state economic policy have been developed, the implementation of which, according to the authors, will contribute to the achievement of the standards of sustainable inclusive development.

Key words: inclusive growth and development, improvement of the state economic policy, assessment of the state of the economic and the social spheres, simple and integral indicators of inclusive growth and development.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується уточненням теоретичних концепцій, наростанням протиріч, появою нових глобальних проблем, по-

силенням взаємозалежності всіх учасників і складових світової економічної системи. Глобалізація світової економіки створює нове «навколишнє середовище» для економічного зростання країн, ви-

значаючи нові орієнтири їх економічної політики. Динамічні зміни у світовому господарстві являють собою «глобальні виклики» багатьом країнам, як розвиненим, так і таким, що розвиваються.

З метою ефективної протидії цим викликам як національні уряди, так і міжнародні організації розробляють принципово нові концептуальні підходи, механізми та технології, використання яких повинно сприяти послідовному вирішенню базових питань сьогодення, поява яких пов'язана із процесами глобалізації.

Особливий інтерес викликає аналіз нових підходів до протидії цим викликам, розроблених міжнародною Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (англ. – Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), яка об'єднує 34 держави, більшість з яких є країнами з потужними національними економіками, функціонування яких забезпечує високий рівень доходу громадян, конкурентне значення Індексу людського розвитку тощо і які класифікуються як розвинені.

Вищезазначені підходи системно викладено у програмному документі, який був прийнятий на сесії Ради ОЕСР на міністерському рівні у 2012 році. Цей документ має назву «Нові підходи до протидії економічним викликам», (англ. – New Approaches to Economic Challenges, – NAEC) та формує важливий системний процес, спрямований на розроблення та послідовне поліпшення аналітичної діяльності та інструментарію, які мають використовуватися міжнародними організаціями та урядами окремих країн з метою вирішення питань, окреслених вище.

Аналіз досліджень та публікацій. Збільшення наукових інтересів щодо пошуку моделі розвитку соціально-економічних систем, яка відповідатиме принципам сталого розвитку та інклюзивного зростання викликало зростання кількості публікацій праць таких закордонних учених як Стігліц Дж., Асмоглоу Д., Робінсон Д., Райнет Е., Голандер С., Болінг Р., Подест Дж., Бедос З., Дуффо Е., Тодаро М. та інші.

Серед українських науковців можна виділити наукові праці Амоші О. І., Анісімова В. Г., Базилюк А. В., Вишневського В. П., Гееця В. М., Єрмолаєва Є. В., Лібанової Е. М., Лугініної О. Є., Манцурова І. Г., Оголь Д. О., Сімків Л. Є., Сидорової А. В., Тараненко І. В. тощо.

Узагальнюючи результати досліджень закордонних та українських учених, можна зробити

висновок, що у відповідних публікаціях розглядаються інклюзивні моделі розвитку, описуються їх особливості у різних країнах, проте недостатньо уваги приділено глибинному аналізу кожної з них.

Виклад основного матеріалу. На поточний момент існує об'єктивна потреба у пошуку нових джерел зростання для досягнення стійкого інклюзивного економічного розвитку з метою підвищення добробуту суспільства, на чому, зокрема, було наголошено на останньому Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2018 році.

Термін «нові підходи» у трактуванні ОЕСР відображає розуміння того, що добробут суспільства складається не лише з росту реального ВВП і матеріальних доходів населення, але й є поняттям багатовимірним, що включає в себе й такі сфери життя людини, як освіта, охорона здоров'я, особиста безпека, екологія та багато інших. Враховується й той факт, що одного лише параметра «стійкості» для економічного зростання недостатньо: зростання має бути інклюзивним, тобто таким, яке окрім забезпечення високих та стабільних темпів зростання економіки та збереження навколишнього середовища, повинно надавати людям рівні можливості для реалізації свого людського потенціалу.

Таке поняття є результатом трансформації концепцій «економічного зростання» та «сталого розвитку» у більш сучасну ідеологію «інклюзивного зростання». При цьому, кожне з послідовних понять не заперечує, а гармонійно розвиває йому попередні, збагачуючи їх, роблячи більш досконаліми і такими, що відповідають реаліям сучасності [3].

З метою реалізації першого етапу рамки процесу NAEC, а саме – проведення аналізу функціонування економіки України у форматі інклюзивного зростання протягом попередніх років, авторами розроблено систему статистичних показників, за допомогою якої оцінюються ступінь відповідності характеристик стану економіки України та її соціальної сфери стандартам інклюзивного розвитку, а у разі відсутності такої відповідності – здійснюється оцінка ризику виникнення кризової ситуації, інтенсивності її перебігу, економічних та соціальних наслідків тощо.

У результаті такого підходу запропоновано принципово новий методичний підхід до оцінювання співвідношення, умовно кажучи, «еталонних» характеристик інклюзивного зростання, із фактичними значеннями відповідних індикаторів

рів, що визначають стан економіки України та її соціальної сфери. Такий підхід дає можливість у разі суттєвого порушення співвідношення, яке аналізується, оцінити загрози зародження економічної кризи, а у випадку її виникнення – інтенсивності, тривалості та глибини.

Формування системи статистичних показників, за якими оцінюється рівень відповідності стану економіки та соціальної сфери стандартам інклюзивного зростання, здійснюється таким чином.

На першому етапі, за результатами аналізу характеристик інклюзивного зростання, рекомендованих ОЕСР і формалізованих останнім самітом Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у лютому 2018 року, а також антикризових стратегій розвинутих країн світу, було сформовано перелік спеціальних показників вимірювання та оцінювання інклюзивного економічного зростання та ризику виникнення кризової ситуації держав, який налічує близько 80–ти абсолютних і відносних показників.

Лева частина цих показників розраховується та використовується у практиці органів державної статистики України, що уможлиблює побудову довгих динамічних рядів.

З метою фіналізації процесу формування системи показників, вся сукупність із 80–ти показників з певною мірою умовності розподіляється на 5 груп: макроекономічні, фінансові, інвестиційної та інноваційної діяльності, виробничі та зовнішньоекономічної діяльності з послідовним оцінюванням щільності зв'язку між показниками за допомогою коефіцієнтів кореляції у кожній групі. Показники з коефіцієнтом кореляції $r < 0,7$ виключаються з переліку як неістотні. В результаті такої селекції було сформовано остаточну систему частинних показників стану економіки України, кількість яких сягає 22–х (див. таблицю 1).

Для усереднення значень частинних показників оцінювання цього стану та загрози виникнення кризи, з метою розрахунку інтегрального показника використано метод головних компонент, згідно якому частинні показники – компоненти G_j визначаються, спираючись на зв'язок їх із первинними показниками:

$$z_i = \sum_1^m a_{ij} G_j,$$

де z_i – стандартизовані значення i -го показника; a_{ij} – факторне навантаження j -ої компоненти на i -й показник, оцінює щільність зв'язку між ними [5].

Таким чином розраховано кількісні показники оцінки стану економіки України та їх відповідності стандартам інклюзивного зростання (Табл. 1).

Інтегральний показник рівня відповідності стандартам інклюзивного економічного зростання, а у разі невідповідності – загрози виникнення кризи визначається на основі частинних показників як середня арифметична. Співвідношення значення інтегрального показника з еталонним значенням, яке береться за 100, слугує індикатором відповідності критеріям інклюзивного зростання або, у протилежному випадку, загрози виникнення кризи.

Стан соціальної сфери має забезпечувати високий і якісний рівень життя населення, незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз (Таблиця 2).

Цей складник характеризується наступними індикаторами: рівень використання праці (відношення оптимального попиту на працю до її пропозиції); рівень оплати праці у випуску; рівень тіньової заробітної плати до офіційної; рівень тіньової зайнятості до загальної зайнятості; рівень видатків на освіту до ВВП, %; рівень видатків на охорону здоров'я до ВВП, %; відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму; питома вага заробітної плати у структурі доходів населення, %; рівень пенсійних видатків до ВВП; рівень дефіциту Пенсійного фонду до ВВП, % тощо.

Серед проблем соціальної сфери слід виділити: низьку частку фонду оплати праці у ВВП; високий рівень тінізації заробітної плати; значний рівень тіньової зайнятості; недостатній рівень фінансування освіти та охорони здоров'я; значний рівень пенсійних видатків до ВВП тощо.

Оцінювання відповідності стану соціальної сфери стандартам інклюзивного зростання здійснюється аналогічно оцінюванню стану економіки.

Окремо слід наголосити, що логіка взаємовідносин між станом економіки та соціальної сфери призводить до того, що погіршення якісних й кількісних умов відтворення першого до рівня, який не відповідає стандартам інклюзивного розвитку, неминуче призводить до деградації умов життя та падіння рівня добробуту населення [2].

При цьому, зазвичай, це падіння відслідковується із певним лагом, але й ще більш катастрофічними темпами, про що, зокрема, свідчать дані рис. 1, згідно яких погіршення стану економіки до критичного рівня призводить із лагом в один

Таблиця 1. Порогові та фактичні показники оцінки відповідності стану економіки України міжнародним стандартам інклюзивного розвитку

№ 3/п	Групи показників (А,Б,В,Г,Д) та їх складові с	Значення показників, які відповідають:			Фактичні значення	
		стандартам інклюзивного зростання	передкризовому стану економіки	Критичному стану економіки	у 2008 році	у 2017 році
А. Макроекономічні						
1	Темп зростання ВВП, %	105–107	< 103	< 100	102,10	< 103
2	Валове нагромадження основного капіталу стосовно ВВП, %	30 і більше	< 25	< 20	27,18	< 20
3	Сальдо платіжного балансу стосовно ВВП, %	позитивне	< -1	< -3	-7,0	< -3
4	Рівень тіньової економіки стосовно ВВП, %	менше 20	> 25	> 30	35	> 40
Б. Фінансові						
5	Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	менше 40	> 40	> 50	54,25	> 60
6	Рівень інфляції, до грудня попереднього року, %	102–105	> 105 < 102	> 110 < 100	122,3	> 110
7	Загальний державний борг стосовно ВВП, %	менше 40	> 45	> 55	13,7	> 60
8	Валовий зовнішній борг стосовно ВВП, %	менше 30	> 30	> 50	55,9	> 90
9	Темп зростання валових міжнародних резервів, %	більше 100	< 100	< 90	84,02	> 100
10	Державний зовнішній борг стосовно річного обсягу експорту товарів і послуг, %	менше 50	> 50	> 70	23,6	> 80
11	Обсяг сукупних платежів з обслуговування державного боргу стосовно доходів ДБ, %	менше 3	> 3	> 5	4,9	> 20
12	Обсяг сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу стосовно доходів ДБ, %	менше 1	> 1	> 3	2,80	> 3
В. Інвестиційної та інвестиційної діяльності						
13	Обсяг інвестицій в основний капітал до ВВП, %	30 і більше	< 30	< 20	24,54	< 20
14	Відношення темпів зростання інвестицій в основний капітал до темпів зростання ВВП, %	95–100	< 100 > 120	< 90 > 130	120,8	< 90
15	Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	60 і більше	< 50	< 40	12,5	< 10
Г. Виробничої діяльності						
16	Ступінь зносу основних засобів, %	менше 20	> 25	> 35	61,2	> 80
17	Темп зростання нових робочих місць, %	105 і більше	< 105	< 100	94	< 100
18	Капіталовіддача пром. підприємств, грн./грн.	1,5 і більше	< 1,4	< 1,2	1,2	< 1,2
19	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	10 і більше	< 10	< 7	3,9	< 3
Д. Зовнішньоекономічної діяльності						
20	Коефіцієнт покриття імпорту експортом, %	100–120	< 100; > 120	< 90 > 130	78,2	< 90
21	Експортна залежність, % до ВВП	30 і менше	> 40	> 50	47,1	> 40
22	Імпортна залежність, % до ВВП	30 і менше	> 40	> 50	45,1	> 50

Джерело: Розроблено авторами і розраховано за даними Держстату України та НБУ

Підкреслення даних означає, що фактичне значення показника більше верхньої або менше нижньої межі порогового значення.

рік до формування позакритичного або патологічного стану соціальної сфери (Рисунок 1).

Другий напрямок реалізації рамкових умов процесу НАЕС, як визначалося вище, спрямований на пошук компромісів і синергетичних ефектів.

Протягом останніх десятиліть в цілях зручності зіставлення, вимірювання та прогнозування, основним мірилом й метою економічної політики

були в основному показники обсягу ВВП і їх максимізація. Практика останніх років показала, що одного лише стійкого зростання показника обсягу реального ВВП без урахування інших вимірів якості життя недостатньо. Для довгострокового й інклюзивного поліпшення добробуту людей необхідне розуміння багатовимірної сукупності цілого ряду значущих аспектів людського жит-

Таблиця 2. Порогові та фактичні показники оцінки відповідності стану соціальної сфери України міжнародним стандартам інклюзивного розвитку

№ 3/п	Групи показників (А,Б,В,Г,Д) та їх складові	Значення показників, які відповідають			Фактичні значення показників у 2017 році
		стандартам інклюзивного зростання	передкризовому стану	критичному стану	
А. Сфера соціально-трудових відносин					
1	Відношення наявного доходу населення до ВВП, відсотків	>65	50	40	<40
2	Рівень безробіття (за методологією МОП,%)	<5	7	10	<10
3	Відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог, разів	1,6	1,2	1	>1
4	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатної особи, разів	3	1,75	1,5	<1,5
Б. Демографічна ситуація					
5	Очікувана тривалість життя при народженні, років	78	68	66	>66
6	Коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей віком до одного року), на 1 тис. народжених живими	2	7	11	<10
7	Коефіцієнт депопуляції	<1	1	1	>1
8	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, %	45	53	55	<55
В. Соціальне розшарування					
9	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів, відсотків	8	25	30	<30
10	Співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт), разів	3	6	7	>7
11	Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, відсотків	10	30	50	>50
Г. Соціальний захист					
12	Відношення пенсії за віком до середньоєвропейського рівня доходів, разів	1	0,6	0,4	<0,4
13	Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	2	1,5	1	<1
14	Відношення допомоги по безробіттю до прожиткового мінімуму для працездатної особи, відсотків	>100	80	75	<75
Д. Безпека життя					
15	Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)	<1000	1200	1400	>1400
16	Кількість навмисних вбивств на 100 тис. населення, осіб	0	0 1,3	6,9	>6,9
17	Кількість самовбивств на 100 тис. населення, осіб	0	0 10	20	>20

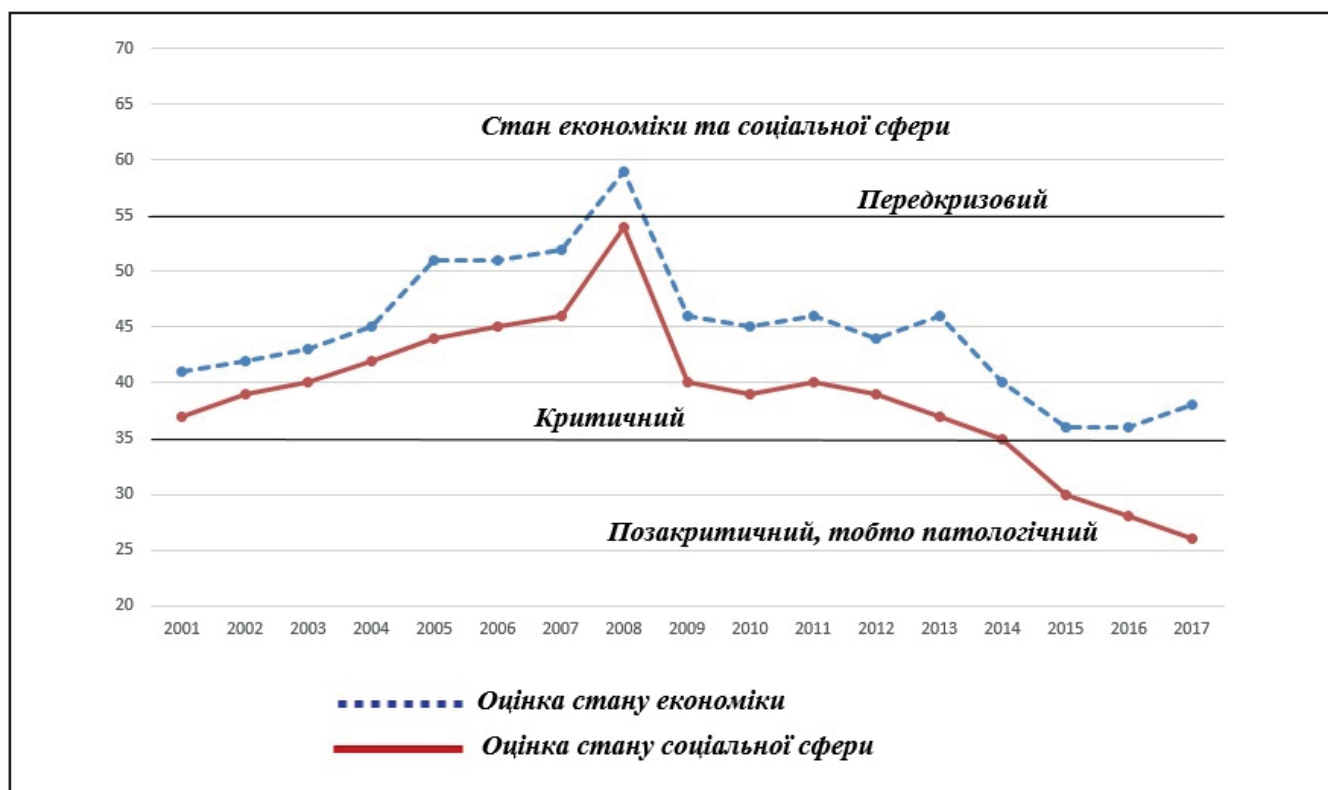
Джерело: розроблено авторами і розраховано за даними Держстату України та НБУ.

Підкреслення даних означає, що фактичне значення показника більше верхньої або менше нижньої межі порогового значення.

та, таких як рівень здоров'я, освіченості, безпеки, житлової та дозвільної забезпеченості населення, екології і т.д. Подібна багатовимірна природа поняття «добробут» призводить до того, що між різними напрямками державної політики можуть

виникати як взаємодоповнюючі, так й такі, що суперечать одне одному ефекти.

Таким чином, процес НАЕС передбачає проведення всебічного аналізу з метою визначення можливостей комбінування різних видів реформ з

Рисунок 1. Динаміка значень інтегральних показників оцінки стану економіки та соціальної сфери у 2001–2017 рр.

Джерело: Джерело: розроблено авторами і розраховано за даними Держстату України та НБУ

точки зору досягнення стійкого інклюзивного зростання. Даний аналіз буде проводитися з урахуванням досягнень ОЕСР в області «Стратегії розвитку», «Стратегії людського розвитку» та «Стратегії зеленого зростання», що включають напрацювання у сфері безпекової економічної, фінансової, соціальної, інноваційної, освітньої, екологічної та інших складових державної політики.

Третій етап реалізації рамкових умов НАЕС передбачає розроблення таких норм економічної поведінки та державної економічної політики, при яких економічна система переходить у новий стан, що володіє кращими якісними характеристиками. Тобто у процесі розвитку змінюється не лише структура системи (склад елементів і зв'язку), але і взаємовідносини між елементами системи та механізми функціонування цих елементів. Отже, гомеостаз в економічній системі визначає не тільки здатність до динамічної стійкості, але й здатність до керування, тобто до переходу у новий, якісно більш високий стан економічної рівноваги.

Підсумовуючи все викладене вище, автори дійшли до вельми невтішного висновку відносно того, що через вкрай низький рівень розвитку економіки, соціальної сфери, а також через

деградує навколишнє середовище, тобто повну відсутність ознак стійкого інклюзивного зростання Україні світовою спільнотою відведена роль сировинного придатку і, що ще гірше, постачальника кваліфікованої, але дешевої робочої сили.

Висновки

За результатами аналізу відхилень фактичних значень частинних та інтегрального показників, відповідності стандартам стійкого інклюзивного зростання та оцінки загрози виникнення кризової ситуації, визначено, що протягом 2014–2017 рр. стан економіки України в цілому та його складових (макроекономічної, фінансової, інвестиційної, інноваційної, виробничої та зовнішньоекономічної тощо) суттєво погіршився.

Так, зокрема, у 2017 р., порівняно із 2013 р., значення інтегрального показника оцінювання стану економіки погіршилось на вісім пунктів, що свідчить про посилення впливу дестабілізуючих чинників та формування позакритичного, із ознаками патологічного стану економіки України.

За результатами проведеного аналізу автори наголошують, що в першу чергу, ці негативні процеси є результатом не підготовленого ані

інституційно, ані організаційно, різкого переходу від моделі планового управління економікою до надто ліберальної системи управління, у результаті чого була ліквідована система стратегічного планування розвитку країни. У зв'язку з цим була суттєво послаблена роль усвідомленого та науково обґрунтованого державного впливу на формування основних синтетичних показників, що характеризують розвиток економіки України.

Все викладене вище свідчить не лише про недосконалість нині діючої економічної системи, а й про її ущербність, неминучий та очікуваний вже у короткостроковій перспективі крах. Безумовно, за умови, якщо відповідні заходи не буде вжито у найскоріші терміни.

Таким чином, існує об'єктивна необхідність заміни нині діючої моделі на іншу – більш ефективну і прогресивну, а саме – стратегічно визначену, інституційно–впорядковану, та інноваційно–орієнтовану.

Основними ознаками цієї моделі мають стати:

- системне і послідовне виконання державою функції суб'єкта інституційних, публічно–правових, економіко–регуляційних відношень у реалізації завдань стратегічного розвитку та коригуванні його темпів і пропорцій;

- посилення впливу демократичних інституцій на економічну політику (дерегуляція економіки, прозора приватизація, демонополізація і націоналізація стратегічно важливих об'єктів, в першу чергу, – інфраструктурних, детінізація економіки тощо);

- впровадження політики довгострокових (стратегічних) пріоритетів розвитку програмно–цільового і адресного типу;

- модернізація реального сектору економіки з визначеною стратегією нарощування питомої ваги 5–го і 6–го технологічних устроїв до 30–35% у загальній структурі національної економіки, що життєво необхідно для забезпечення стабільних і високих темпів зростання, в першу чергу, інклюзивного;

- формування незалежної фінансової, фінансової та грошово–кредитної політики;

- неухильне дотримання принципу національного економізму у формуванні зовнішньоекономічної політики як основи реалізації державою функції суб'єкта міжнародних відносин;

- задоволення внутрішнього попиту за рахунок модернізації і розвитку внутрішнього виробництва.

Це мінімально необхідний порядок формування національно прагматичної стратегії розвитку, який забезпечує умови розвитку вітчизняної системи

підприємництва на засадах справедливої конкуренції, наслідком якої є вирівнювання техніко–технологічної асиметрії вітчизняного виробництва кінцевої продукції і реалізація потенційних конкурентних переваг економіки України на світових ринках.

Найбільш важким питанням при формуванні напрямів реалізації нової моделі розвитку є визначення пріоритетів економічного розвитку та формування нового інституційного механізму.

Невиконання цих завдань у найближчий час, на думку авторів, неминуче призведе до подальшого поглиблення патологічних процесів в економіці та соціальній сфері, що, в свою чергу, може поглибити вже існуючі протиріччя у розвитку економічної та соціальної систем, посилення дії відцентрових сил і, як результат, призвести навіть до розпаду країни.

Список використаних джерел

1. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки: монографія / І. Г. Манцуров. – К.: НДЕІ, 2014. – 457 с

2. Манцуров І. Г. Макроекономічна статистика, том 1. Підручник для вищ. навч. закл. / І. Г. Манцуров, А. М. Єріна, О. К. Мазуренко та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Манцурова. – К.: КНЕУ, 2013. – 325 с

3. Норт Д., Інституты, институциональные изменения и функционирование экономики, М., 1997: Начала, гл. 1, 9–11.

4. Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики – М.: Норма, 2008. – 640 с.

5. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп. / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.

6. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора. Пер. с англ. – М.: МГУ, ИНФРА, 1997. – 639 с.

7. Тодаро М. П. Экономическое развитие – М.: Юнити, 1997 – 671 с.

8. New Approaches to Economic Challenges: A sustainable and inclusive growth agenda, ©OECD Yearbook 2015, www.oecd.org/naec

References

1. Mantsurov I.G. Makroekonomichna statistika, tom 1. Pidruchnyk dlya vyschyh navchalnyh zakladiv / Mantsurov I.G., Yerina A.M., Mazurenko O.K. ta in.; za red. d-ra ekonom. nauk, prof. Mantsurov I.G. – K.: KNEU, 2013. – 325 s.

2. Mantsurov I.G. Institutsiyne planuvannya v sistemі derzhavnogo reguluvannya ekonomiki: monographia / Mantsurov I.G. – K.: NDEI, 2014. – 457 s.

3. North D. Institutions, institutional change and economic performance. — New York: Cambridge University Press, 1990. — 152 p.

4. Nureev R. Ekonomika razvitiya: modeli stanovleniya rynochnoi ekonomiki. — M.: Norma, 2008. — 640 s.

5. Prognozuvannya indikatoriv, porogovih znachen ta rivnya ekonomichnoyi bezpeki Ukrainy v serednostrokoviyperspektyvi; analit. dop./ Kharazishvili Y.M., Dron E.V. — K.: NISD, 2014. — 117 p.

6. Stiglitz Joseph E. Economics of the public sector. (Third edition) — New York / London: W. W. Norton & Company, 1999. — 823 p.

7. Todaro M. Ekonomicheskoye razvitiye. — M. Yuniti, 19997 — 671 s.

8. New Approaches to Economic Challenges: A sustainable and inclusive growth agenda, ©OECD Yearbook 2015, www.oecd.org/naec

Дані про авторів

Манцуров Ігор Германович,

д.е.н., професор, член–кореспондент НАНУ, Інститут системних статистичних досліджень, м. Київ, Україна
e-mail: imantsurov@gmail.com

Сігайов Андрій Олександрович,

д.е.н., професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна
e-mail: ans@gmail.com

Храпунова Яна Володимирівна,

к.е.н., ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна
e-mail: yakhrapunova@gmail.com

Данные об авторах

Манцуров Игорь Германович,

д.э.н., профессор, член–корреспондент НАНУ, Институт системных статистических исследований, г. Киев, Украина

e-mail: imantsurov@gmail.com

Сигаёв Андрей Александрович,

д.э.н., профессор, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», г. Киев, Украина

e-mail: ans@gmail.com

Храпунова Яна Владимировна,

к.э.н., ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», г. Киев, Украина

e-mail: yakhrapunova@gmail.com

Data about the authors

Igor Mantsurov,

Doctor of Science in Economics, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for System Statistical Studies, Kyiv, Ukraine

e-mail: imantsurov@gmail.com

Andrii Sigayov,

Doctor of Science in Economics, Professor, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

e-mail: ans@gmail.com

Yana Khrapunova,

PhD in Economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

e-mail: yakhrapunova@gmail.com

DOI: 10.5281/zenodo.3245059

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Протиріччя двоїстості базових інституцій в Україні як причина тінізації їх розвитку

Предметом дослідження є теоретичні аспекти розвитку тіньової владної структури як феномена незавершеної модернізації в інформаційну еру, закономірностей її викривлень, двоїстості, тіньових гібридних впливів, прискорення розвитку криміногенних макромеханізмів тіньового перерозподілу власності та влади, як гальмівних факторів розвитку.

Метою дослідження є подальше дискурсивне вивчення сутності та причинного комплексу тіньових аспектів владних процесів, у тому числі двоїстість тіньової верхівки серед множини тіньових паралельних просторів, як факторів посилення інноваційно–криміногенних явищ у владній сфері – системи гальмівних, ретроградних факторів поступу.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність і ефективність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність системного вивчення процесів тінізації влади, на які найсуттєвіший вплив здійснює розвиток владної паралельної тіньової реальності, досліджені сучасні небезпеки розвитку тіньової «верхівки» владних процесів як фактори гальмування суспільного розвитку.

Галузь застосування результатів. Система наук з галузі державного управління, економічної безпеки, права, широке коло проблем соціально-економічних наук з дослідження дисфункціонального розвитку.

Висновки. Основні висновки дослідження можна звести до формулювання: 1) модель незавершеної модернізації селянського суспільства через неповну функціональну відокремленість, автономність (ізоляваність, самодостатність) різних підсистем має потужний потенціал неформальної організації, тінізації. Це обумовлює існування особливого явища двоїстості інституційної структури – «гібридизації», зрощення, синкретизму (нероздільності) різних форм, сфер суспільних відносин, зокрема явища гібридизації влади, зрощення її, з одного боку, з економікою, з іншого – з криміналітетом, що є іманентними тіньовими явищами; 2) двоїстість синкретизму (гібридизації) влади та олігархічного бізнесу являють собою потужні секторальні макросуспільні тіньові утворення паралельних реальностей, які монополізують державно-владний ресурс на користь кланово-владної панівної структури; 3) тіньовий владний простір набуває рис гібридного конфлікту; 4) в умовах прискореного розвитку тіньових паралельних реальностей влади виникає інноваційно-криміногенний тип тіньового зростання; 5) до найбільш важливих сутнісних характеристик модифікованої моделі «осілого бандита» за українських умов, що визначають базові атрибути її гальмівного тренду, слід віднести двоїсте протиріччя у ланках «автономна» правляча влада – офіційна влада позаправлячого клану та суспільство.

Ключові слова: двоїстий тіньовий «автономний» паралельний простір влади, інноваційно-криміногенний тип тіньового зростання, двоїстість моделі «осілого бандита».

ПРЕДБОРСКИЙ В.А.

Противоречия двойственности базовых институций в Украине как причина тенизации их развития

Предметом исследования являются теоретические аспекты развития теневой властной структуры как феномена незавершенной модернизации в информационную эру, закономерностей ее искривлений, двойственности, теневых гибридных влияний, ускорения развития криминогенных макромеханизмов теневого перераспределения собственности и власти, как тормозящих факторов развития.

Целью исследования является дальнейшее дискурсивное изучение сущности и причинного комплекса двойственности теневых аспектов властных процессов, в том числе теневой верхушки среди множества теневых параллельных пространств как факторов усиления инновационно-криминогенных явлений во властной сфере – системы тормозящих, ретроградных факторов развития.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, исторический, логический, которые позволили обеспечить концептуальное единство и эффективность исследования.

Результаты работы. В статье обоснована необходимость системного изучения процессов тенизации власти, на которые наиболее существенное воздействие осуществляет развитие параллельной теневой реальности, исследованы современные опасности развития «верхушки» теневых властных процессов, как тормозящие факторы общественного развития.

Отрасль применения результатов. Система наук из отрасли государственного управления, экономической безопасности, права, широкий круг проблем социально-экономических наук из исследования дисфункционального развития.

Выводы. Основные выводы исследования можно свести к следующим: 1) модель незавершенной модернизации сельского общества через неполную функциональную отдельность, автономность (изолированность, самодостаточность) различных подсистем имеет мощный потенциал неформальной организации, тенизации. Это обуславливает существование особенного явления двойственности ин-

ституціональної структури – «гібридизації», сращивання, синкретизма (нероздільності) різних форм, сфер общественных отношений, в частности явлений гибридации власти, сращивания ее, с одной стороны, с экономикой, с другой – с криминалитетом, которые являются имманентными теневыми явлениями; 2) двойственность синкретизма (гибридации) власти и олигархического бизнеса является собой мощные секторальные макрообщественные теневые группировки параллельных реальностей, что монополизуют государственно–властный ресурс в пользу кланово–властной господствующей структуры; 3) теневое властное пространство приобретает черты гибридного конфликта; 4) в условиях ускоренного развития теневых параллельных реальностей власти возникает инновационно–криминогенный тип теневого роста; 5) к наиболее важным сущностным характеристикам модифицированной модели «оседлого бандита» в украинских условиях, которые определяют базовые атрибуты ее тормозящего тренда, следует отнести двойственность противоречия в звеньях «автономная» правящая власть – официальная власть внеправящего клана и общество.

Ключевые слова: двойственное теневое «автономное» параллельное пространство власти, инновационно–криминогенный тип теневого роста, двойственность модели «оседлого бандита».

PREDBORSKIJ V.A.

Contradictions of duality of basic institutions in Ukraine as a cause of their development sheet

The subject of the study is the theoretical aspects of the development of the shadow power structure as a phenomenon of incomplete modernization in the information age, patterns of its distortions, duality, shadow hybrid influences, accelerating the development of criminogenic macromechanisms of shadow redistribution of property and power, as inhibitory factors of development.

The purpose of the study is to further discursive study of the essence and causal complex of the shadow aspects of power processes, including the shadow elite among the multitude of shadow parallel spaces as factors enhancing innovation and criminogenic phenomena in the power sphere – the system of inhibiting, retrograde development factors.

Methods of research. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systemic, historical, logical, which allowed to ensure the conceptual unity and effectiveness of the research.

Results of the work. The article substantiates the need for a systemic study of the processes of shadowing of power, on which the development of parallel shadow reality is most significant, modern dangers of the development of the «top» of shadow power processes are investigated as inhibiting factors of social development.

Application of results. The system of sciences from the field of government, economic security, law, a wide range of problems of socio–economic sciences from the study of dysfunctional development.

Conclusions. The main conclusions of the study can be summarized as follows: 1) the model of the incomplete modernization of a rural society through incomplete functional separation, autonomy (isolation, self–sufficiency) of various subsystems has the powerful potential of informal organization, shadowing. This determines the existence of a special phenomenon of the duality of the institutional structure – «hybridization», splicing, syncretism (non–consensus) of various forms, spheres of social relations, in particular the phenomena of hybridization of power, its splicing, on the one hand, with the economy, immanent shadow phenomena; 2) syncretism (hybridization) of power and oligarchic business is a powerful sectoral macro–social shadow groupings of parallel realities that monopolize the state–power resource in favor of the clan–power dominant structure; 3) the shadow power space acquires the features of a hybrid conflict; 4) in the conditions of accelerated development of shadow parallel realities of power, an innovative criminogenic type of shadow growth arises; 5) the most important essential characteristics of the modified «sedentary gangster» model in Ukrainian conditions, which determine the basic attributes of its inhibiting trend, include the contradictions in the links «autonomous» ruling power – the official power of the out–of–control clan and society.

Keywords: dual shadow «autonomous» parallel space of power, innovation–criminogenic type of shadow growth, duality of the «sedentary gangster» model.

Постановка проблеми. Аналіз сутності сучасних трендів вітчизняного державно-владного тіньового суспільного поступу, їх двоїстої природи та тінізаційних протиріч, свідчить про наявність трансцендентального, перманентного відтворення його кланової закритості, нелегітимності, задля забезпечення провідної функції щодо монополістично-тіньового перерозподілу власності та влади, відтворення олігархічних домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі як гальмівних факторів розкряпання суспільно-економічної активності громадянського суспільства, що не може не згубно відбиватися на успішній розбудові українського суспільства.

Вимоги суспільства щодо протидії тіньовим нелегітимним владним явищам знайшли відображення в ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про запобігання корупції» (2014), Укази Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003) та «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» (2015), інші відомчі акти з питань обмеження її зростання.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації відносин належать праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції здійснили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тінізації влади, у тому числі її найбільш активних, домінуючих, двоїстих, кланових, нелегітимних сегментів, причини їх становлення та розвитку, засоби ефективного обмеження цих сегментів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності двоїстості вітчизняної інсти-

туційної структури як причини тінізації влади, у тому числі щодо загроз національної безпеки з боку становлення та розвитку домінуючих форм тіньової влади від історично вихідних аж до сучасних паразитарних, «автономно-олігархічних» форм, поступу їх гальмівних для суспільства властивостей.

Виклад основного матеріалу. Україна, як зазначає академік О. Прицак, стала перехрестям багатьох культур і релігій. Як і кожне пограниччя, ця територія «вагітна», з одного боку, злиттям багатств різних міфічних і релігійно-культурних традицій, а з іншого – суперечностями, які ці різні складники приносять із собою: осіла й кочова державність, християнство та іслам, католицизм і православ'я, патримоніальна та конституційна системи (наприклад, конституція Пилипа Орлика вже в 1710 році, поруч з патримоніальним деспотизмом Івана Мазепи) [1, с. 59].

Що стосується фактора «впливів», то Україна являє собою досить показовий приклад країни з нашаруваннями в різні історичні періоди різних цивілізацій. Відтак, в її генезі слід враховувати не лише східнослов'янський етнічний компонент та православно-традицію, а й процеси, пов'язані і з Заходом (Польща, Литва, Австро-Угорщина, Румунія, Чехія та Словаччина), і зі Сходом (Росія, СРСР), Півднем (Туреччина, Кримське ханство) і Північчю (Швеція, Норвегія). Отже, за класифікацією С. Хантінгтона, в Україні маємо перетинання трьох цивілізаційних систем: західноєвропейської, східноєвропейської та, частково, навіть ісламської.

Успіх будь-яких реформ забезпечується лише на шляху віднайдення міри, що приведе вплив влади на реформу соціальних відносин у відповідність з культурою. Якщо така міра не буде знайденою, народ наражається на суспільну катастрофу. Вся історія України є ніби свідченням багатозадачності цього завдання за умов, коли в генофонді народу було закладено основоположну двоїсту суперечність надзвичайно високої напруженості: системні анізотропні явища, що органічно притаманні суспільній структурі України, особливо її інституційним формаціям, автоматично потрапляють у дисфункційно-невизначену зону контролю та регулювання з боку еквівалентної оцінки їх як транспарентних з боку держави, котра тотально збільшує обсяг тінізаційних процесів. І. Лисяк-Рудницький сформулював цю суперечність таким чином: «Київська держава відзначалася наступною знаменною

прикметою: вона поєднувала переважно східну, грецько-візантійську релігійну і культурну традицію з переважно західною суспільною і політичною структурою» [2]. Отже, в наявності класична суперечність між культурно-ідеологічним генотондом однієї цивілізації та соціальними відносинами іншої цивілізації.

Московське царство, де, на відміну від українських земель, суспільне життя розвивалося більш органічно в дусі традицій Візантії, мало більш зливу державну та церковну влади. Тобто, теократія в сполученні з державною організацією, сформованою на зразок східного деспотизму Золотої Орди, були в Росії більш природно злиті в одну й ту ж східну церковну та державну традицію. І навпаки, політичний візантизм, як не прижився на Київській Русі, так і не був розвинутий Україною – державність тут постійно несла на собі печать духа протиборства східних і західних засад. Наприклад, Галицько-Волинська держава 13–14 ст.ст. виразно еволюціонувала до феодального устрою європейського зразка. Менш рельєфно розвинулися ці тенденції «вестернізації» в Литовсько-Руській державі 14–16 ст.ст., але надто форсовано після Люблінської унії 1569 року, коли українські землі повністю увійшли в політичні рамки Польщі.

І тим не менше, у своєму магістральному напрямку вся соціонормативна культура українського народу формувалася в традиції східного християнства. Взаємодія двох протилежних традицій – східної культурної спадщини і західних соціальних відносин – штовхали українців до синтезу Сходу і Заходу, робили Україну країною унійної традиції. Але результати виявилися досить драматичними. Україна, розташована між світами грецько-візантійської та західної культур і законний член їх обох, намагалася на протязі своєї історії поєднати ці дві традиції в одну живу синтетичну модель. Україна наближалася до цього синтезу в великі епохи своєї історії – за Київської Русі й за козаччини 17 ст. Проте, хоч ці епохи були багаті на потенціальні можливості та часткові досягнення, в обох випадках остаточний синтез зазнав невдачі. «Це було велике завдання й не можна заперечити, що Україна не зуміла його повністю виконати, писав І. Лисяк-Рудницький – ...Україна впала під тягарем надмірного зовнішнього натиску, а також від розривних внутрішніх сил» [2].

Ситуацію різкого соціального та ідеологічного розколу в українське суспільство внесла раптова хвиля «вестернізації», пов'язана із входженням українських земель під безпосередню юрисдикцію Польської Корони. Дві цивілізації, дві системи цінностей – латинська та православна – були поєднані в одному державному утворенні, що, в разі загострення релігійної нетерпимості, автоматично приводило до протистояння. Вже досвід Великого Князівства Литовського доводив, що розпад аристократії на римо-католицько-литовську та православно-руську поступово, але невідпорно, послаблював внутрішню єдність Великого Князівства, доки не спричинив до його занепаду як самостійної потуги.

За умов політичної незалежності релігійна різниця між Польщею та Київською Руссю не виключала між ними близьких зв'язків. Княжі міжусобиці не переростали у війни під конфесійними гаслами, і стосунки між державами характеризувалися в основному як рівнорядні. Ситуація змінилася після монгольської навали, викликавши на українських землях ситуацію господарського регресу та культурного застою. У той же час, Польща прогресувала, набирала сил і виявила нахил до експансії коштом Русі [3, с. 140–146].

Нашарування різноманітних цивілізаційних, культурно-історичних і церковно-релігійних систем у кінцевому підсумку призвело до появи в Україні досить строкатої двоїстої картини ціннісних орієнтирів, у тому числі й в політичному та, більш широко, геополітичному контексті. Ці світи перебувають у складній взаємодії між собою, аж до глибокого внутрішнього конфлікту між носіями різних цивілізаційних цінностей: «варіант конфлікту цивілізаційних цінностей середини України спостерігається і сьогодні, зокрема – в політичній сфері найбільш яскраво» [4, с. 453]. Проте, найзагрозливішим є те, що цей конфлікт цінностей пронизує гуманітарну сферу свідомості представників духовної та політичної еліти українського суспільства, що гальмує процес духовної та політичної консолідації української нації.

На думку Ю. Павленка, «на пострадянському просторі в результаті складного історичного симбіозу тюрко-мусульманських та східнослов'яно-православних елементів утворилася широка перехідна синкретична зона периферій, що перетинаються, відповідних цивілізаційних світів. Як видно, Україна потрапляє у цю периферійну зону,

але її частини також є неоднорідними і тяжіють до різних цивілізаційних світів – східно–православного, з одного боку, та західно–католицького, з іншого. Слід також врахувати, що в Криму компактно мешкають і представники тюркського народу – кримські татари, які за цивілізаційною належністю тяжіють до ісламського світу [5, с. 649].

Модель незавершеної модернізації селянського суспільства через неповну функціональну відокремленість, автономність (ізолюваність, самодостатність) різних підсистем має потужний потенціал неформальної діяльності, тінізації. Це обумовлює існування особливого явища «гібридизації», зрощення, синкретизму (нероздільності) різних форм, сфер суспільних відносин, зокрема явища гібридизації влади, зрощення її, з одного боку, з економікою, з іншого – з криміналітетом, що є іманентними тіншовими явищами.

Так, принциповими проявами двоїстості – біполярності вітчизняної суспільної структури є тотальне фрактальне її поширення на всі її елементи, перш за все, інституційну структуру держави – змішану форму правління – парламентську – президентську, виборчу систему – пропорційно–мажоритарну, вестернізації влади і наявності суттєвих залишків радянської системи, наявності кількох центрів виконавчої влади – Адміністрації Президента і Кабінету Міністрів України, наявності «комплексних» (дуалістичних) систем галузей права, державно–приватних суб'єктів господарювання «Укроборонпрому», «Нафтогазу» тощо. Це неминуче призводить до виникнення суттєвих проблем з тінізацією діяльності цих інституційних владних структур.

Гібридизація, змішування, синкретизм – двоїстість для цієї соціально–економічної структури є не тільки не випадковою, стохастичною подією, але одним із головних об'єктивних іманентних чинників її розвитку. У зв'язку з необхідністю подолання вищезазначеного тінізаційного фактору розвитку слід звернутися до зауважень відомого дослідника селянської цивілізації Т. Шаніна, який радив зосередити увагу на так званих маргінальних соціально–економічних формах, що, на його думку, притаманні селянському суспільству [6]. Це експоллярні (позаполюсні), нечисті економічні форми, що відбивають об'єктивно властиву цьому суспільству якісну амбівалентність, більшу різноманітність змішаних форм, що значною мірою формують соціально–економічну структу-

ру, альтернативну домінуючій у даний час у світі розвинутій ринковій. Експоллярні, змішані форми – це форми, що онтологічно функціонують поза існуючі інваріанти домінуючої прозахідної економічної моделі, формують перетворені структури і відбивають в такий спосіб у відповідні їм тіншові засади організації реальної економічної влади.

Таким чином, побудова ефективної системи влади в процесі трансформаційних процесів як засобу протидії її тінізації, обмеження та ліквідації паразитичного елітного сектора повинна спиратися на низку факторів, серед яких базове місце займає форма держави.

Процес модернізації, як її результат особлива структура соціально–економічного розламу розриває вітчизняний суспільний простір на дві асиметричні основні частини, які мають принципову відмінність в її цілях, способах та наслідках: на владно–елітний та ординарний сектори. Перший виступає як активна (гомеорезна) сторона трансляції квазімодернізаційних тенденцій, що модифікуються та адаптуються до кола актуальних інтересів правлячої еліти (часто під більш–менш помітним тиском зовнішнього управління). Ординарно–суспільний сектор презентує архаїзовану, асиметричну, ациклічну, неформальну сторону суспільної організації при об'єктивному прагненні до активізації принципів збереження, гомеостазу системи (традицій, культурної спадщини, системи цінностей).

Діалектична логіка становлення та розвитку «автономної тіншової влади» на попередніх етапах призвела до виникнення сучасного архаїзованого, небезпечного явища паразитарної «автономної» тіншової влади (паразитарної автономної влади всередині офіційної). Межі її поширення визначаються синергетичним впливом двох інтегрованих факторів – потужностей тіншової влади та бізнесу. «Автономна тіншова влада», перекладаючи свою частку фіскального тягаря на плечі ординарної, архаїзує її та змушує останню шукати можливостей виживання за допомогою наведеної тінізації.

Набуття тіншовим парасуспільством паралельної тіншової реальності щодо розвинутих тіншових проявів свідчить про наявність нового тіншового технологічного базису як змісту дисфункційного розвитку цього процесу. Таким є становлення криміногенно–інноваційного типу тіншового зростання.

Сучасна форма тіншової паралельної реальності є найбільш розвинутою за своїми деформаційними, тінізаційними можливостями, вітчизня-

ною макросуспільною тіньовою формою, що має найпотужніший потенціал щодо реалізації своїх внутрішньокорпоративних цілей, спрямованих на поширення та поглиблення потуг тіньового простору, що мають високий ранг тіньової небезпеки – небезпеки надзвичайного звуження легітимної частини реалізації офіційної політики держави, подальшої руйнації, деградації інституційної системи держави, громадянського суспільства, гальмування виходу з кризи та суспільного розвитку.

Сучасна держава має будуватися на основі моделі, якій, з одного боку, відповідають загальноцивілізаційні норми, що тією чи іншою мірою є визнаними, домінуючими у сучасному світі; з другого боку – вона має враховувати умови, фактори, генетичний код, що визначають існування конкретної держави на основі її політичного, економічного і духовного життя як у минулому, так і в сучасному та майбутньому, тобто цивілізаційні особливості.

Модель української держави, що ґрунтується на владному протиріччі – «грабіжницька влада – владний псевдозахист», близька до виду моделей природних держав, отримали назву «держава осілого (стаціонарного) бандита». У відповідності з даною теорією М. Олсона авторитарна держава асоціюється з «осілим бандитом», так як вища влада насильницьким, позаправовим шляхом відбирає у мешканців на визначеній території частину доходів у вигляді податків, що утворюють форму окупаційної данини.

Оскільки держава – «осілий бандит», до походження якої можна віднести нормандську теорію про походження влади в Київській Русі, привласнює собі частину суспільного продукту у вигляді податку–грабунку, їй (державі) є вигідним забезпечити населення не тільки захистом від зовнішньої загрози, але й іншими благами, що це населення не може отримати від ринку. У даний час широко розповсюджено розуміння того, що ринок не в здатності забезпечити багаточисельне населення такими благами як контроль за стихійними лихами, пандемічними захворюваннями, захистом від агресора – благами, якими неминуче скористаються значна маса населення. Забезпечення цими благами є раціональною метою «осілого бандита», оскільки він отримує суттєву вигоду у вигляді зростання податкових надходжень від будь-яких суспільних благ, що сприяють підвищенню продуктивності економіки чи зростанню населення, що контролюється ним [7].

Реальна модель української влади має ряд обтяжливих характеристик, що ускладнюють умови та результати владної діяльності.

До найбільш важливих сутнісних характеристик двоїстості модифікованої моделі «осілого бандита» за українських умов, що визначають головні рушійні протиріччя трансформаційної кризи влади, слід віднести протиріччя у ланках «автономна (закриті, тіньові ланки) правляча влада – офіційна влада позаправлячого клану, «правляча влада – суспільство». Основні девіаційні характеристики цих протиріччя зв'язані з наявністю вкрай замкненої, ізольованої (структурно та функціонально), закритої, тіньової системи правлячого владного клану, що вкрай асиметрично монополізує основні домінуючі ресурси влади та бізнесу.

На відміну від існуючих – домінуючих у світі трендів розвитку центральної державної влади, що об'єктивно набувають підвищену публічність, відкритість, транспарентність, українська центральна державна влада (в особі «автономної держави осілого бандиту»), що у формі малої кланової адміністративно–олігархічної групи діє за трендом узурпації ресурсів влади, вкрай закритою, не-транспарентною, ізольованою «автономною» (від офіційної влади, позаправлячої еліти, суспільства) структурою влади, яка сформована паразитичною компрадорською буржуазією, логіка розвитку якої неминуче виштовхує її за межі закону. Модель «осілого бандита» за українських реалій на підставі узагальнення багатовікової історичної тягlosti генетичної природи влади модифікується у більш жорстку, двоїсту корупційногенну вихідну модель – модель автономного (від офіційної влади, суспільства) бандита–конкістадора, що здійснює подвійну (офіційна плюс неофіційна влада) соціально–економічну інвазію в політичні структури, влади, бізнесу, ЗМІ, суспільство задля масштабного, перманентного макроперерозподілу ресурсів влади, бізнесу, інвестицій, суспільства на свою користь.

Сучасне загострення кризи державного управління, реформування влади в країні, численні фактори двоїстої «гібридної війни» активно виконують синергетичну функцію щодо посилення тіньової, бюрократично–олігархічної форми надмонополістичного, кланового перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів «автономної тіньової держави», забезпечення домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі на користь новітніх

суб'єктів паразитарного, тіньового парасуспільства, що набув перманентного характеру:

1) наявність системної провідної функції тіньового парасуспільства – тіньового перерозподілу власності та влади, домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі, є проявом історичної «реінкарнації» квазібільшовицького тіньового парасуспільства зі системою відповідних йому архаїчних станів – атракторів тіньового державно–терористичного перерозподілу. Соціально–економічна система має широкий комплекс генетично визначених архетипів режимів еволюційної поведінки в залежності від значень певних внутрішніх і зовнішніх параметрів функціонування (вони називаються керуючими). Різним режимам відповідають різні варіанти архітекtonіки складних економічних механізмів, що запроваджують комплекс асимільованих архетипів і які реалізуються відповідно до характеру зміни керуючих параметрів. У залежності від цього система «обирає» той чи інший режим;

2) інвестиційний клімат в умовах довгострокової економічної кризи залишається стабільно несприятливим, що утворює найсуттєвішу загрозу інвестиційній безпеці держави. Звітні дані свідчать про подальше падіння інвестиційної активності, а отже про поглиблення інвестиційної кризи, що жорстко обмежує модернізаційні економіко–технологічні перетворення суспільного виробництва. Переважна частина інвестиційної пропозиції формується за рахунок власних коштів підприємств. При цьому головна проблема сучасного інвестиційного ринку виявляється у відтворенні надзвичайно обмежених можливостей внутрішніх нагромаджень в країні (особливо в ординарному секторі економіки) і нездатності приватних інвесторів у повній мірі компенсувати дефіцит капіталовкладень для переборення інвестиційного спаду, забезпечення прогресивного перерозподілу власності та влади для зміни структури економіки, стрімкого переходу до новітніх технологічних укладів;

3) складовою причин існування явища перманентності тіньового перерозподілу власності та влади, наявності антиінвестиційного клімату, домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі в Україні є наявність стійких (тіньових) переваг подвійної «ціни» застосування схем тіньового перерозподілу порівняно з «ціною» правового забезпечення інвестиційно–нагромаджувальної конкурентної першості. Це виявляється у високих

трансакційних витратах первинної легалізації та підтримки інвестиційної діяльності бізнесу у вітчизняних умовах, системному двоїстому бюрократично–корупційному тиску, що створює перепони для вільного розвитку ринкових відносин.

Перетворення окремих двоїстих варіабельних ланок тінізаційного тренду на базис своєрідної детінізаційної вакцинації – реабілітації функції державного управління – є цілком можливим і перспективним, наприклад на шляху впровадження справжніх децентралізаційних реформ. Запровадження так званого «козацького управління», «козацького реформування» зокрема, дозволило б, використовуючи наявні структури розвитку, забезпечити інший функціональний поворот до зменшення протистояння ланок управління, а звідси і їх детінізації, розширення активності суб'єктів інвестиційних процесів.

Висновки. Україна являє собою досить показовий приклад країни з нашаруваннями в різні історичні періоди різних цивілізацій. Відтак, в її генезі слід враховувати не лише східнослов'янський етнічний компонент та православну традицію, а й процеси, пов'язані і з Заходом (Польща, Литва, Австро–Угорщина, Румунія, Чехія та Словаччина), і зі Сходом (Росія, СРСР), Півднем (Туреччина, Кримське ханство) і Північчю (Швеція, Норвегія).

Ситуацію різкого соціального та ідеологічного розколу в українське суспільство внесла раптова хвиля «вестернізації», пов'язана із входженням українських земель під безпосередню юрисдикцію Польської Корони. Дві цивілізації, дві системи цінностей – латинська та православна – були поєднані в одному державному утворенні, що, в разі загострення релігійної нетерпимості, автоматично приводило до протистояння. Вже досвід Великого Князівства Литовського доводив, що розпад аристократії на римо–католицько–литовську та православно–руську поступово, але невідпорно, послаблював внутрішню єдність Великого Князівства, доки не спричинив до його занепаду як самостійної потуги.

Модель незавершеної модернізації селянського суспільства через неповну функціональну відокремленість, автономність (ізолюваність, самодостатність) різних підсистем має потужний потенціал неформальної діяльності, тінізації. Це обумовлює існування особливого явища «гібридизації», зрощення, синкретизму (нероздільності) різних форм, сфер суспільних відносин, зо–

крема явища гібридизації влади, зрощення її, з одного боку, з економікою, з іншого – з криміналітетом, що є іманентними тіньовими явищами.

Так, принциповими проявами – біполярності вітчизняної суспільної структури є тотальне фрактальне її поширення на всі її елементи, перш за все, інституційну структуру держави – змішану форму правління – парламентську – президентську, виборчу систему – пропорційно-мажоритарну, вестернізації влади і наявності суттєвих залишків радянської системи, наявності кількох центрів виконавчої влади – Адміністрації Президента і Кабінету Міністрів України, наявності «комплексних» (дуалістичних) систем галузей права, державно-приватних суб'єктів господарювання «Укроборонпрому», «Нафтогазу» тощо. Це неминуче призводить до виникнення суттєвих проблем з тінізацією діяльності цих інституційних владних структур.

Сучасне загострення кризи державного управління, реформування влади в країні, численні фактори двоїстої «гібридної війни» активно виконують синергетичну функцію щодо посилення тіньової, бюрократично-олігархічної форми надмонополістичного, кланового перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів «автономної тіньової держави», забезпечення домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі на користь новітніх суб'єктів паразитарного, тіньового парасуспільства, що набув перманентного характеру.

Список використаних джерел

1. Прицак О. Що таке історія України? Вісник Міжнародної асоціації українців. Вип. 1. Київ, 1991. С. 44–54.
2. Лисяк–Рудницький І. Історичні есе : у 2 т. Том I. / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої. Київ: Основи, 1994. 554 с.
3. Кремень В. Г., Табачник Д. В., Ткаченко В. М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). Київ: ARC–UKRAINE, 1996. 793 с.
4. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього : монографія / за ред. А. І. Кудряченка. Київ: Фенікс, 2009. С. 453.
5. Павленко Ю. В. История мировой цивилизации. Киев: Феникс, 2002. 760 с.
6. Шанин Т. Иное всегда дано... Знание–сила. 1990. № 9. С. 12–17.

7. Бренделева Е. А. Институциональная экономика. URL: www.studfiles.net.

References

1. Priczak O. Shho take istoriya Ukrayiny? Visnyk Mizhnarodnoyi asociaciyi ukrayinistiv. Vy'p. 1. Ky'yiv, 1991. S. 44–54.
2. Ly'syak–Rudny'cz'ky'j I. Istory'chni ese : u 2 t. Tom I. / per. z angl. M. Badik, U. Gavry'shkiv, Ya. Gry'czaka, A. Deshhy'ci, G. Ky'van, E. Pankeyevoyi. Ky'yiv: Osnovy', 1994. 554 s.
3. Kremen' V. G., Tabachny'k D. V., Tkachenko V. M. Ukrayina: al'ternaty'vy' postupu (kry'ty'ka istory'chnogo dosvidu.) Ky'yiv: ARC–UKRAINE, 1996. 793 s.
4. Ukrayina v Yevropi: poshuky' spil'nogo majbutn'ogo : monografiya / za red. A. I. Kudryachenka. Ky'yiv: Feniks, 2009. S. 453.
5. Pavlenko Yu. V. Y'story'ya my'rovoj cy'vy'ly'zacy'y'. Ky'ev: Feny'ks, 2002. 760 s.
6. Shany'n T. Y'noe vsegda dano... Znany'e–sy'la. 1990. № 9. S. 12–17.
7. Brendeleva E. A. Y'nsty'tucy'onol'naya ekonomy'ka. URL: www.studfiles.net.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, Національна академія внутрішніх справ, д.е.н., професор
пл. Солом'янська, 1, м. Київ–ДСП, 03035, Україна
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные про автора

Предборский Валентин Антонович,

профессор кафедры финансового права и фискального администрирования, Национальная академия внутренних дел, д.э.н., профессор
пл. Соломенская, 1, г. Киев–ДСП, 03035, Украина
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the Department of Financial Law and Fiscal Administration, National Academy of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, Professor
1, Solomianska Square, Kyiv, 03035, Ukraine
e-mail: prvika2015@gmail.com

Контракти життєвого циклу: можливості та ризики використання в рамках державно–приватного партнерства на Україні

Предмет дослідження – методологічні та практичні аспекти використання контрактів життєвого циклу в рамках державно–приватного партнерства на Україні

Метою написання статті є визначення можливостей застосування контрактів життєвого циклу в рамках державно–приватного партнерства для розвитку виробничої інфраструктури.

Методологія проведення роботи – системний та інституціональний аналіз (для обґрунтування економічної сутності контрактів життєвого циклу); сценарне моделювання (для визначення переваг та недоліків кжц для держави та бізнесу); економічного аналізу (при здійсненні порівнянь кжц з держзакупівлями).

Результати роботи – здійснено порівняльний аналіз контрактів життєвого циклу і державних закупівель, що дозволило визначити плюси і мінуси контрактів життєвого циклу для його учасників.

Здійснено аналіз ризиків та переваг застосування контрактів життєвого циклу для держави та бізнесу та надано рекомендації щодо їх застосування на Україні.

Висновки – за останнє десятиліття контракти життєвого циклу стали вельми популярним видом взаємодії державного і приватного сектора в розвинених країнах.

Закордонний досвід показує, що використання контрактів життєвого циклу найбільш виправдано в інфраструктурних галузях. Така практика пов'язана з тим, що життєвий цикл об'єктів інфраструктури гармонійним чином відповідає інтересам сторін контрактів життєвого циклу в частині термінів фінансування, окупності, створення і експлуатації об'єктів.

Ключові слова: контракти життєвого циклу, інфраструктура, ризики, переваги, державно–приватне партнерство, інвестиції.

ЧУКАЄВА І.К.

Контракты жизненного цикла: возможности и риски использования в рамках государственно–частного партнерства на Украине

Предмет исследования – методологические и практические аспекты использования контрактов жизненного цикла в рамках государственно–частного партнерства на Украине.

Целью написания статьи является определение возможностей применения контрактов жизненного цикла в рамках государственно–частного партнерства для развития производственной инфраструктуры.

Методология проведения работы – системный и институциональный анализ (для обоснования экономической сущности контрактов жизненного цикла); сценарное моделирование (для определения преимуществ и недостатков кжц для государства и бизнеса) экономического анализа (при осуществлении сравнений кжц с госзакупками).

Результаты работы – осуществлен сравнительный анализ контрактов жизненного цикла и государственных закупок, что позволило определить плюсы и минусы контрактов жизненного цикла для его участников. Осуществлен анализ рисков и преимуществ применения контрактов жизненного цикла для государства и бизнеса и даны рекомендации по их применению на Украине.

Выводы – за последнее десятилетие контракты жизненного цикла стали весьма популярным видом взаимодействия государственного и частного сектора в развитых странах.

Зарубежный опыт показывает, что использование контрактов жизненного цикла наиболее

оправдано в инфраструктурных отраслях. Такая практика связана с тем, что жизненный цикл объектов инфраструктуры гармоничным образом отвечает интересам сторон контрактов жизненного цикла в части сроков финансирования, окупаемости, создание и эксплуатации объектов.

Ключевые слова: *контракты жизненного цикла, инфраструктура, риски, преимущества, государственно–частное партнерство, инвестиции.*

CHUKAEVA I.K.

Life cycle contracts: opportunities and risks of using in the framework of public–private partnership in Ukraine

The subject of the research is the methodological and practical aspects of using life cycle contracts as part of a public–private partnership in Ukraine.

The purpose of writing this article is to determine the possibilities of applying life cycle contracts within the framework of a public–private partnership for the development of production infrastructure.

The methodology of the work – a systematic and institutional analysis (to justify the economic nature of life cycle contracts); scenario modeling (to determine the advantages and disadvantages of KCC for the state and business) of economic analysis (when making comparisons of KCC with government purchases).

Results of work – a comparative analysis of life–cycle contracts and government procurement was carried out, which made it possible to determine the pros and cons of life–cycle contracts for its participants.

An analysis of the risks and benefits of the use of life cycle contracts for the state and business has been made, and recommendations have been made on their use in Ukraine.

Conclusions – over the past decade, life cycle contracts have become a very popular form of interaction between the public and private sectors in developed countries.

Foreign experience shows that the use of life cycle contracts is most justified in infrastructure industries. This practice is related to the fact that the life cycle of infrastructure facilities in a harmonious manner meets the interests of the parties to life cycle contracts in terms of financing terms, payback, creation and operation of facilities.

Key words: *contract and cycle, infrastructure, riziki, peregagi, private–state partnership, investment.*

Постановка проблеми. Останнім часом все більшої популярності набирає особливий вид державно–приватного партнерства – контракти життєвого циклу (Life Cycle Contract).

Контракт життєвого циклу є альтернативою державним закупівлям. Однією з особливостей традиційних державних закупівель є їх короткостроковий або середньостроковий характер. Тендери на поставку товарів / надання послуг проводяться найчастіше щорічно, що для багатьох сфер діяльності виправдано і дозволяє державі отримувати максимальну вигоду від взаємодії з приватним сектором.

Разом з тим існують сфери, де проекти носять довгостроковий характер. В першу чергу мова йде про галузі інфраструктури. Тому дуже важливим є дослідження можливостей застосування контрактів життєвого циклу в галузях виробничої інфраструктури. Не слід, однак, забувати і

про складнощі. Оскільки Україна є державою з молодою ринковою економікою, то проблеми, які можуть виникати при використанні контрактів життєвого циклу, тут можуть приймати вельми гостру форму.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Окремі аспекти використання контрактів життєвого циклу досліджували Варнавський В. Г., Авксентьев М.Ю., Запатріна І.В., Матевосян А.В, Баронин С.А., Янков А.Г. та інші [1–5].

Однак, ситуація, яка склалась на Україні спонукає до більш глибокого дослідження переваг та ризиків застосування контрактів життєвого циклу в рамках державно–приватного партнерства в нових економічних умовах.

Метою статті є визначення можливостей застосування контрактів життєвого циклу в рамках державно–приватного партнерства для розвитку виробничої інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Контракти життєвого циклу мають свої специфічні риси.

По–перше, предметом договору є не об’єкт інфраструктури, а надання сервісу протягом усього життєвого терміну об’єкта.

По–друге, держава формулює в контракті лише вимоги до сервісу, який хоче отримати. При цьому бізнес партнер має повну свободу вибору методів вирішення технічних проблем при розробці проектно–кошторисної документації, будівництві та експлуатації об’єкта, беручи на себе матеріальну відповідальність за можливі помилки.

По–третє, бізнес партнер самостійно інвестує власні кошти в будівництво об’єкта або залучає позикові кошти, які повертає протягом декількох років по мірі отримання оплати від держави.

Практика реалізації великих проектів ДПП показує, що частка позикових коштів, що залучаються бізнес партнером, може становити до 80% вартості проекту з огляду на його дорожнечу. За рахунок власних коштів бізнес партнер покриває зазвичай від 20 до 40% всіх витрат.

По–четверте, держава починає здійснювати оплату бізнес партнеру лише за працюючий об’єкт, рівними узгодженими контрактом частинами (наприклад, раз в квартал) протягом усього життєвого циклу об’єкта (20–40 років), причому платежі за сервіс (експлуатаційні платежі) строго гарантовані. Розмір оплати визначено в контракті і залежить від рівня відповідності виставленим вимогам до об’єкта. Однак, розмір оплати може знижуватися в разі виявлення несправностей або невідповідності якості.

Розглянемо форми державно–приватного партнерства, які схожі з контрактами життєвого циклу (КЖЦ).

У табл. 1 наведено порівняльний аналіз контрактів життєвого циклу і державних закупівель. Розглянемо плюси і мінуси контрактів життєвого циклу для його учасників.

Контракти життєвого циклу привабливі для приватного партнера з ряду причин.

По–перше, у зв’язку з тим, що учасник виконує весь цикл робіт самостійно, у нього є можливість вибрати найбільш оптимальний для нього

Таблиця 1. Порівняльний аналіз контрактів життєвого циклу і державних закупівель [6]

Найменування	Контракт життєвого циклу	Державні закупівлі
Термін дії	10–25 років, протягом всього життєвого циклу проекту	3 роки, зазвичай реалізуються для певного етапу (наприклад, будівництво об’єкта), перевищують 3 роки у виняткових випадках
Мотивація бізнес партнера	Висока, якісно виконана робота (послуга) – гарантія отримання максимального прибутку і / або премії	Мотивація відсутня, тому що фінансування відбувається заздалегідь
Підтримка об’єкта в ході експлуатації	Висока, тому що в разі середньої або низької якості – можливі штрафи, а значить зниження прибутку	Відсутня, якщо даний етап не сплачено. Низька або середня, в разі оплати етапу експлуатації
Вигода для держави	Довгострокова. Розвиток інфраструктури	Короткострокова. Головне для бізнес партнера – здача об’єкта.
Оплата з боку держави	Повна. Держава повністю відшкодовує витрачені інвестиції з урахуванням закладеної в контракті норми прибутку.	Повна. Держава повністю оплачує витрати бізнес партнера (авансовано).
Оплата з боку користувачів об’єкта	Безкоштовно. У рідкісних випадках можливе введення оплати	На розсуд держави
Надійність вхідних грошових потоків	Середня. Оплата гарантується державою і залежить від якості роботи і інфляції.	Низька. Залежить від очікувань споживача, інфляції, кон’юнктури ринку
Власність на об’єкт	Власником може бути як держава так і бізнес партнер	Власник – держава
Експлуатація	Стимулювання підрядника до створення надійного і якісного сервісу та помірної експлуатації. У разі перевищення певних експлуатаційних показників необхідне коригування суми платежів від держави або премія. У разі недотримання заданих показників якості можливе накладення штрафів.	Експлуатація об’єкта відбувається відповідно до договору. У багатьох договорах етап експлуатації не передбачений

варіант досягнення розбіжностей між вимогами контрактів. Існує можливість зниження витрат по експлуатації за рахунок оптимізації етапів проектування і виробництва.

По-друге, державний партнер є більш стабільним та платоспроможним в довгостроковому періоді.

По-третє, масштабний і довгостроковий контракт забезпечує завантаженість виробництва на тривалий період часу, при цьому ризики по інтенсивності експлуатації об'єкта, який виконано за контрактом життєвого циклу державний партнер бере на себе.

До ризиків приватного партнера відноситься необхідність залучення великого обсягу фінансування на перших етапах, а саме складність залучення грошових коштів у великому обсязі. Також можливі помилки в плануванні вигод і витрат на довгостроковий період.

Контракти життєвого циклу привабливі для державного партнера з ряду причин.

По-перше, контракт життєвого циклу об'єднує стадії контракту (проекування, виробництво, постачання, обслуговування, утилізацію), за рахунок чого знижується ризик опортуністичної поведінки приватного партнера на кожній стадії виконання контракту.

Приватному партнеру вигідно якісно виконати стадії проектування та виробництва у зв'язку з тим, що несумлінне виконання всіх етапів призведе до зростання витрат на стадії експлуатації, а, отже, і до зростання сукупних витрат виконання даного контракту. Таким чином, приватний партнер мотивований якісно виконувати кожну стадію проекту.

По-друге, укладення договору з одним контрагентом знижує організаційні витрати, пов'язані із взаємодією сторін, а також витрати на організаційні заходи щодо визначення постачальників.

По-третє, об'єднання всіх етапів в єдиний цикл призводить до мінімізації витрат на виконання контракту у зв'язку з більш ефективним використанням виробничих потужностей, персоналу та інших ресурсів приватного партнера завдяки економії від масштабу. Крім того, фіксований розмір сервісного платежу дозволяє замовнику ефективно планувати свої витрати, при цьому збільшення витрат обслуговуючої компанії не вплинуть на витрати замовника.

Також у зв'язку з тим, що платежі за контрактом рівномірно розподілені на весь термін жит-

тєвого циклу об'єкта, замовник має можливість одночасно вести декілька масштабних проектів.

Коректування сервісних платежів з урахуванням рівня готовності об'єкта, що експлуатується і початок виплат по контрактам тільки після здачі об'єкта в експлуатацію мотивують приватного партнера в короткий термін здати об'єкт в експлуатацію і підтримувати високу якість його обслуговування.

Контракти життєвого циклу для державного партнера пов'язані з низкою ризиків.

До першої групи ризиків можна віднести зміну законодавства в ході виконання контракту життєвого циклу.

До другої групи ризиків відноситься ризик зміни технічних вимог до експлуатації об'єкту протягом його життєвого циклу. Адже вимоги до параметрів об'єкта формуються на момент укладання контракту.

Крім того, можливий нерівномірний розподіл ризиків між стадіями контракту. Можливе як перенесення основних ризиків для публічного партнера на початкові етапи, так і зворотна ситуація.

До комерційних ризиків відносяться ризики, пов'язані зі складністю довгострокового планування. Державний партнер може взяти на себе більше зобов'язань, ніж буде здатний виконати в майбутньому. Також державний партнер приймає на себе ризики попиту.

Сильні і слабкі сторони, загрози і перспективи використання контрактів життєвого циклу для держави і бізнес структур наведені в табл. 2.

З даних табл.2 видно, що найбільша кількість переваг від використання контрактів життєвого циклу отримує держава, яка покликана забезпечити створення і підтримку важливих соціально-значущих інфраструктурних об'єктів у доброму стані.

Найбільшим ризиком, який бере на себе держава в рамках контракту життєвого циклу є ризик попиту, який при якісному аналізі на проєктній стадії можна легко спрогнозувати, а значить нівелювати або хоча б мінімізувати.

Для України, де ринкові інститути ще не мають такої давньої історії, як в розвинених країнах, використання контрактів життєвого циклу носить двоякий характер.

З одного боку, залучення приватних фірм для реалізації частини державних функцій здатне підвищити ефективність діяльності держави. Інвестування в інфраструктуру мають мультиплі-

Таблиця 2. Використання контрактів життєвого циклу для держави і бізнес структур*

Використання контрактів життєвого циклу для бізнес структур	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Можливість отримати великий контракт від держави Зняття відповідальності за відсутність попиту на об'єкт Свобода у виборі проектних і технічних рішень Застосування передових технологій і як наслідок оптимізація процесу будівництва і експлуатації та використання досвіду застосування нових технологій на інших об'єктах Гарантія платежу від контрагента, тому що контрагентом виступає держава Чітка і зрозуміла схема повернення платежів Можливість залучення кредитних ресурсів на більш вигідних умовах Поліпшення бізнес іміджу компанії Можливість виходу на ринок держ. торгів, зміцнивши своє місце розташування в порівнянні з конкурентами Можливість виходу на міжнародні ринки Забезпечення завантаженості виробничих потужностей на тривалий період часу Залежно від специфіки об'єкта і домовленості з публічної стороною партнерства може виникнути право власності на об'єкт 56</p>	<p>Немає закріпленого правового забезпечення КЖЦ; немає механізму бюджетного забезпечення контракту; протягом тривалого періоду часу в правовому просторі немає в наявності стратегічних векторів розвитку галузей і сфер економіки, де може бути застосована форма КЖЦ; відсутність методики перевірки фінансових критеріїв відбору конкурсних заявок; неузгодженість земельного, бюджетного та цивільного законодавства; відсутність стратегії використання і поетапного введення КЖЦ і інші законодавчо-правові ризики Складність відомості різного роду робіт в один контракт Залежність від інфляції та інших кон'юнктурних коливань ринку в зв'язку з тривалістю терміну реалізації проекту Складність юридичної схеми правової структури партнерства Недостатня розвиненість банківської системи Слабкість і корумпованість органів державної влади Надзвичайне фінансове навантаження на бізнес партнера на початковій стадії проекту (наприклад, при створенні транспортної інфраструктури частка позикових коштів становить 60–80%)</p>
Загрози	Перспективи
<p>Загроза недотримання функціональних вимог по об'єкту і як наслідок накладення штрафу або неотримання чергової оплати від держави</p> <p>Затягування термінів введення в експлуатацію – загрожує відстрочкою платежу і як наслідок додатковими витратами і зниженням прибутку Можливі помилки в плануванні вигод – витрат на довгостроковий період Загроза невиконання однією з афілійованих сторін партнера своїх зобов'язань (проекування, експлуатація, будівництво) Переоцінки власних сил і банкрутства або залучення в непосильне боргове навантаження</p>	<p>Навіть в разі відсутності грошових коштів в бюджеті бюджетні зобов'язання автоматично переходять в бюджет наступного фінансового року (що, проте, не гарантує відповідного запису в бюджеті)</p> <p>Удосконалення правової бази КЖЦ Створення регіонального реєстру видаткових зобов'язань для нівелювання проблеми інвестиційного ризику Субсидування процентної ставки по яку притягають позикового фінансування Здійснення додаткової фінансової підтримки від держави, в разі отримання об'єктом статусу стратегічного</p>
Використання форми КЖЦ для держави	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Громадська корисність – держава набуває послугу, яка носить соціально-значимий характер Зняття боргового навантаження на бюджет – КЖЦ передбачає фінансування проектів з різного роду позабюджетних джерел, що залучаються бізнес партнером, а розрахунок за реалізацію проекту проводиться бюджетними коштами, акумульованими за рахунок зростання податків, одержуванних від використання даних проектів. До того ж, держава оплачує контракт в розстрочку – суми виплачуються рівними частинами в певні проміжки часу Мінімізація ризиків – держава лише визначає функціональні характеристики об'єкта і контролює їх дотримання Нівелювання фінансових ризиків – оплата об'єкта відбувається тільки після його введення в експлуатацію та відповідно до означеними в контракті умовами. При цьому розмір оплати може зменшуватися або держава може виставляти штраф бізнес партнеру, якщо приватний партнер не дотримується функціональних характеристик по об'єкту, які задані контрактом Відсутність непередбачених витрат по об'єкту в майбутньому, тому що контракт укладається на весь період життєвого циклу об'єкта Відсутність розриву відповідальності бізнес партнера за проектування і експлуатацію Можливість вибрати бізнес партнера, планувати і контролювати його діяльність Спрощення контролю над проектом (контролюються тільки призначені для користувача характеристики (наприклад, в транспортній інфраструктурі – рівність покриття, розмітка, знаки, кількість ДТП і т.п.) Зниження організаційних витрат, пов'язаних з взаємодією сторін, а також витрат, пов'язаних з організацією заходів щодо визначення постачальників – мінімізація витрат Скорочення термінів проектування і будівництва Можливість вести кілька великих проектів з огляду на розподіл бюджетного навантаження Поліпшення інвестиційного клімату регіону та підвищення його бренд іміджу в країні</p>	<p>Відсутність законодавчих правочинів для установи даного виду контракту повсюдно: в тому числі відсутність механізму бюджетного забезпечення проекту, в зв'язку з чим низька зацікавленість у проекті з боку приватних компаній Занадто високі вимоги до партнера ведуть до відстрочення укладання контрактів і як наслідок до відстрочення реалізації проекту Нерозвиненість банківської системи для підтримки бізнес партнера Відсутність бази приватних бізнес партнерів, здатних реалізовувати подібні проекти Інфляційний ризик Низька підготовленість державних чиновників до оцінки функціональних характеристик об'єкта Відсутність досвіду реалізації КЖЦ Розвиток супутніх галузей</p>

Загрози	Перспективи
Криза економіки і нездатність оплати за проектом Надмірна кількість об'єктів КЖЦ за якими термін оплати настає в один момент Збільшення податкового навантаження на громадян Ризик переоцінки значущості об'єкта і нездатність забезпечити попит на об'єкт Ризик надмірного збільшення розміру винагороди бізнес партнера в залежності від функціональних характеристик об'єкта Ризик опортуністичної поведінки бізнес партнера на кожній стадії виконання проекту Корумпованість влади і віддавання переваги в реалізації проекту менш ефективним учасникам бізнес спільноти	Використання досвіду реалізації КЖЦ за кордоном Підвищення обізнаності з боку державних чиновників про функціональні характеристики щодо об'єкта КЖЦ Нівелювання законодавчо-правових перешкод Можливість отримання додаткових податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів Залучення іноземних приватних інвестицій

* Складено автором

кативний ефект і здатні стимулювати економічне зростання, що особливо актуально для України.

З іншого боку, реалізація різних форм державно-приватного партнерства навіть в розвинених країнах зі сприятливими умовами (ємними фінансовими ринками, розвиненими інститутами і т.п.) пов'язана з досить істотними проблемами.

Крім того, масштабність інфраструктурних проектів, тривалий термін їх реалізації і новизна в умовах України – все це породжує певні труднощі для учасників проекту, які можна розділити на дві групи, одна з яких пов'язана з укладанням контрактів в цілому, а інша – зі специфікою самого контракту життєвого циклу.

До першої групи можна віднести наступні проблеми:

- 1) рівень ринкової конкуренції;
- 2) ймовірність появи «залізного трикутника» (iron triangle)

До другої групи проблем відносяться:

- 1) обмеженість ресурсів і потужностей приватного постачальника;
- 2) складність розрахунку та завищена вартість об'єкта в цілому;
- 3) ризик недостатнього фінансування (ризик неплатежів);
- 4) трансакційні витрати.

Перша група проблем використання КЖЦ. Незважаючи на те що укладання контрактів з приватним сектором дає можливість знизити вартість суспільного блага через наявність ринкової конкуренції, все ж, як показує закордонний досвід, контрактація не дає суттєвих переваг в ефективності в порівнянні з суспільним виробництвом.

Частково це пояснюється тим, що в сфері державних послуг конкуренція присутня далеко не завжди і, вибираючи постачальника, держава стикається або з повною відсутністю конкуренції, або з одним-двома постачальниками.

У цій ситуації одним з варіантів розвитку подій є так зване «створення ринку» (creating the market, managing the market), яке має на увазі стратегії, що застосовуються державою для створення, розвитку і підтримки ринку виробників суспільних товарів і послуг.

Разом з тим ці дії пов'язані з додатковими витратами, які виражаються не тільки в трансакційних витратах (стимулювання конкуренції, створення виробничих ланцюжків, маркетингові дослідження, навчання персоналу і т.д.), але й в видатках втрачених можливостей (використання ресурсів на створення ринку і відволікання їх від головної мети – виробництва громадського блага).

Іншою проблемою орієнтації на «контрактну державу» стали тенденції монополізації в області державних закупівель. Проявляються вони у формуванні певного кола контракторів, які тісно взаємодіють з державними органами влади і мають на них певний вплив.

Утворюється кругообіг грошей і влади, в ході якого приватні компанії отримують державні замовлення і забезпечують підтримку політиків на виборах. В результаті конкуренція, необхідна для ефективного укладання контрактів, послаблюється і конкурентні ринки перетворюються в ринки одного продавця.

Підвищення прозорості державних закупівель може, з одного боку, призвести до скорочення ренто орієнтованої поведінки, а з іншого – послужити причиною скорочення числа учасників і зниження загального рівня конкуренції.

Можна навести приклад про переведення аеропорту Чикаго на контрактну основу. На початку переговорів 16 компаній висловили бажання взяти участь у процедурі конкурсного відбору. Після уточнення вимог контракту з урахуванням прозорості процедури і захисту громадських інтересів залишився лише один учасник, в результаті чого конкурс був скасований.

Друга група проблем використання контрактів життєвого циклу. Крім складнощів, властивих будь-якого виду контрактів, у контрактів життєвого циклу є свої специфічні особливості.

По-перше, для участі в конкурсі фірма повинна володіти достатніми фінансовими, технічними, кадровими ресурсами для виконання складної, комплексної задачі. Тобто це має бути велика багатопрофільна фірма, здатна реалізувати великомасштабний проект. До того ж, таких фірм має бути декілька, щоб забезпечити конкурентність укладення контракту, підвищити переговорну силу держави і зменшити ризик з боку фірм щодо перегляду умов після укладення договору.

В сучасних умовах знайти кілька таких фірм одночасно досить важко. Виходом з ситуації може стати ситуація, коли на стороні постачальника буде виступати не одна фірма, а консорціум підприємних організацій, консультантів і кредитних організацій, які забезпечують реалізацію проекту.

Однак, в цьому випадку економія на трансакційних витратах держави може бути перекрита збільшеними витратами взаємодії приватних агентів, що загрожує вилитися в зростання вартості самого об'єкта. Проблема ж опортуністичної поведінки не вирішується повністю, але переноситься зі сфери інтересів держави (замовника) в сферу інтересів постачальника.

По-друге, вартість контрактів життєвого циклу може бути завищена в силу довгострокового характеру проекту і пов'язаних з цим ризиків. Залучення довгострокових позикових джерел також має велике значення, тому що збільшує вартість всього проекту. Високі ставки банківського відсотка по кредитах можуть привести до того, що сумарна вартість проекту буде в кілька разів перевищувати вартість початкових інвестицій.

Разом з тим контракти життєвого циклу, стимулюють постачальників до економії витрат в довгостроковому періоді, що дозволяє частково знизити вартість проекту.

По-третє, існує ризик недостатнього фінансування, який знову виникає внаслідок довгострокового характеру проекту. Якщо бюджетне планування є короткостроковим (3–5 років), то виникає ймовірність зміни бюджетних витрат у новому плановому періоді.

Для забезпечення гарантій по платежах необхідно формувати реєстр довгострокових витратних зобов'язань на основі графіка платежів.

По-четверте, володіючи довгостроковим характером, контракти життєвого циклу, за термінологією теорії контрактів, є неповним контрактом, що означає неможливість прописати в договорі всі можливі умови щодо майбутніх подій.

Це автоматично передбачає необхідність постійного втручання (включаючи використання судової системи) для коригування умов договору та врегулювання спірних моментів. В цілому, неповні контракти створюють можливості для опортуністичного поведінки з боку приватної фірми, оскільки державному партнеру важче припинити дію контракту

Для успіху реалізації контрактів життєвого циклу необхідно створення стійкого і привабливого економічного клімату, який може забезпечуватися:

1. Законодавчими умовами – дані умови повинні захищати інтереси не тільки держави, а й бізнес структур, забезпечуючи останнім конкурентну і прозору середу роботи.

Зокрема, це стосується встановлення правових меж відповідальності всіх учасників контрактів життєвого циклу в інфраструктурних галузях з обов'язковим розподілом всіх можливих видів ризиків між ними та розробником контракту життєвого циклу, які б враховували особливості умов кожного окремого проекту;

2. Фінансовою підтримкою від держави – субсидування, надання пільг, доступ до фінансування для бізнес партнера і т.п.

Крім цього, вважається можливим мотивувати бізнес партнера виплатою так званого «бонусу за сумлінне виконання роботи», за використання інновацій і ноу-хау в процесі реалізації проекту, за відсутність штрафів і нарікань до виконаних робіт протягом трирічного терміну роботи. Досвід впровадження інновацій і можливість участі в проекті протягом тривалого періоду підштовхне бізнес структури до нарощування проектів на основі контрактів життєвого циклу в своїх бізнес портфелях.

Також для ефективно фінансової підтримки проектів державно-приватного партнерства потрібно створення «інвестиційного пулу» (об'єднання інвесторів, які мають інтерес в реалізації таких проектів) – для інформування потенційних бізнес партнерів, які хочуть працювати в рамках механізму державно-приватного партнерства, проведення консультацій щодо проектів державно-приватного партнерства та контрак-

тів життєвого циклу, розвитку інституційної бази для успішного опрацювання, реалізації і управління проектом та ін.

Висновки

Таким чином, можна зробити висновок, що за останнє десятиліття контракти життєвого циклу стали вельми популярним видом взаємодії державного і приватного сектора в розвинених країнах.

Закордонний досвід показує, що використання контрактів життєвого циклу найбільш виправдано в інфраструктурних галузях. Така практика пов'язана з тим, що життєвий цикл об'єктів інфраструктури гармонійним чином відповідає інтересам сторін контрактів життєвого циклу в частині термінів фінансування, окупності, створення і експлуатації об'єктів.

Список використаних джерел

1. Варнавский В.Г. Государственно–частное партнерство: теория и практика / В.Г. Варнавский, А.В. Клименко, В.А. Королев. – М.: ГУ–ВШЭ, 2010. – 287 с.
2. Авксентьев М.Ю. Державно–приватне партнерство як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України: автореферат дис. на здоб. наук. ступеня к.е.н.; за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М.Ю. Авксентьев. – Київ: Науково–дослідний економічний інститут, 2010. – 22 с.
3. Запатріна І.В. Публічно–приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг [Електронний ресурс] / І.В. Запатріна. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s>
4. Матевосян А.В. Контракт жизненного цикла как новая форма партнерства государства и бизнеса // Вестник РГГУ. Серия : Экономические науки. – 2013. – №15 – С.121–127
5. Баронин С.А., Янков А.Г. Контракты жизненного цикла: понятийный анализ, зарубежный опыт и перспективы развития // Современные проблемы науки и образования.–2013.–№6.– Режим доступа: <http://cyberlenninka.ru/article/n/kontrakty-zhiznennogo-tsikla-ponyatynny-analiz-zarubezhnyy-opyt-i-perspektivy-razvitiy-v-rossii>
6. Контракты жизненного цикла – что день грядущий нам готовит? .– Режим доступа: https://www.vegaslex.ru/analytics/analytical_reviews/64185/

References

1. Varnavskiy V.G. Gosudarstvenno–chastnoe partnerstvo: teoriya i praktika / V.G. Varnavskiy, A.V. Klimenko, V.A. Korolev. M.: GU–VShE – 2010. – 287 s.
2. Avksientiev M.Yu. Derzhavno–pryvatne partnerstvo yak suchasnyi mekhanizm zaluchennia investytsii v infrastrukturni haluzi Ukrainy: avtoreferat dys. na zdob. nauk. stupenia k.e.n.; za spetsialnistiu 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym gospodarstvom» / M.Yu. Avksientiev. – Kyiv: Naukovo–doslidnyi ekonomichniy instytut, 2010. – 22 s.
3. Zapatrina I.V. Publichno–pryvtane partnerstvo v Ukraini: perspektivy zastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturnykh proektiv i nadannia publichnykh posluh [Elektronnyi resurs] / I.V. Zapatrina. – Rezhym dostupu: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s>
4. Matevosyan A.V. Kontrakt zhiznennogo tsikla kak novaya forma partnerstva gosudarstva i biznesa // Vestnik RGGU. Seriya : Ekonomicheskie nauki. – 2013. – №15 – S.121–127
5. Baronin S.A., Yankov A.G. Kontrakty zhiznennogo tsikla: ponyatiyny analiz, zarubezhnyy opyt i perspektivy razvitiya // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya.–2013.–№6.– Rezhim dostupa: <http://cyberlenninka.ru/article/n/kontrakty-zhiznennogo-tsikla-ponyatynny-analiz-zarubezhnyy-opyt-i-perspektivy-razvitiy-v-rossii>
6. Kontrakty zhiznennogo tsikla – chto den' gryadushchiy nam gotovit? .– Rezhim dostupa: https://www.vegaslex.ru/analytics/analytical_reviews/64185/

Дані про автора

Чукаєва Ірина Костянтинівна,

д-р екон. наук, головний науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України
e-mail: irchukaeva@gmail.com

Данные об авторе

Чукаева Ирина Константиновна,

д-р экон.наук, главный научный сотрудник Института экономики и прогнозирования НАН Украины
e-mail: irchukaeva@gmail.com

Data about the author

Iryna Chukaeva,

Dr. ekon.nauc, Chief Scientist Institute of Economics and Economics forecasting of NAS of Ukraine
e-mail: irchukaeva@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

DOI: 10.5281/zenodo.3245065
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В.

Удосконалення підходів до визначення облікової ставки центробанку в умовах інвестиційного витіснення

Предмет дослідження – аналіз сучасних підходів до визначення ключової ставки центробанку і виявлення індикаторів, що впливають на її зміни в умовах нестабільної інфляції та дефіциту інвестиційного кредитування.

Метою написання **статті** є розгляд сучасного стану банківського сектору в Україні з позиції сприяння приросту капітальних інвестицій, аналіз інвестиційного витіснення унаслідок зростання дохідностей за державними облігаціями і виявлення допоміжних факторів та індикаторів визначення облікової ставки з урахуванням специфіки фінансового ринку України.

Методологія проведення роботи – моделі руху капіталу, правило Тейлора, теорія інвестиційного витіснення.

Результати роботи – розглянуто переваги і недоліки врахування макроекономічних факторів, правил та показників при коригуванні облікової ставки центробанку і запропоновано показники, що мають бути враховані для України.

Висновки – урахування спреду кривої дохідності за ОВДП і ставок ключових центробанків банків світу при зміні облікової ставки в Україні дасть змогу прогнозувати попит на кредитні кошти, проводити більш цілеспрямований викуп чи продаж ОВДП і сприятиме інвестиційному зростанню.

Ключові слова: ставка рефінансування, спреди, інфляція, інвестиційне витіснення.

КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В.

Совершенствование подходов к определению учетной ставки центробанка в условиях инвестиционного вытеснения

Предмет исследования – анализ современных подходов к определению ключевой ставки центробанка и выявления индикаторов, влияющих на ее изменения в условиях нестабильной инфляции и дефицита инвестиционного кредитования.

Целью написания **статьи** является рассмотрение современного состояния банковского сектора в Украине с позиции содействия прироста капитальных инвестиций, анализ инвестиционного вытеснения вследствие роста доходностей по государственным облигациям и выявления

вспомогательных факторов и индикаторов определения учетной ставки с учетом специфики рынка Украины.

Методология проведения работы – модели движения капитала, правило Тейлора, теория инвестиционного вытеснения.

Результаты работы – рассмотрены преимущества и недостатки учета макроэкономических факторов, правил и показателей при корректировке учетной ставки центробанка и предложены показатели, которые должны быть учтены для Украины.

Выводы – учет спреда кривой доходности по ОВГЗ и ставок ключевых центробанков банков мира при изменении учетной ставки в Украине позволит прогнозировать спрос на кредитные средства, проводить более целенаправленный выкуп или продажу ОВГЗ и способствовать инвестиционному росту.

Ключевые слова: ставка рефинансирования, спреда, инфляция, инвестиционное вытеснение.

KULPINSKY S.V.

Improvement of Approaches to Discount Rate Determining by Central Bank in Conditions of Investment Crowd-out

The subject of the research is the analysis of modern approaches to determining the main refinancing rate by the central bank and the identification of indicators that influence its changes in conditions of unstable inflation and investment deficit.

The purpose of the article is to analyze the current state of the banking sector in Ukraine from the point of view of promoting capital investment growth, analysis of investment crowd-out resulting from growth of government bonds yield and identification of auxiliary factors and indicators for determining the discount rate with account of specifics of financial market of Ukraine.

Methodology of the work capital flow model, Taylor rule, theory of investment crowd-out.

The results obtained – the advantages and disadvantages of taking into account macroeconomic factors, as well as rules and indicators while adjusting the discount rate of the central bank are considered, and the indicators to be taken into account for Ukraine are proposed.

Conclusions – additional involvement of yield curve spread for T-bills and the rates of key central banks in the world in the event of a change in the discount rate in Ukraine will enable to predict the demand for credit funds and to conduct a more discretionary purchase or sale of government bonds while promoting investment growth.

Key words: refinancing rate, spreads, inflation, investment crowd-out.

Постановка проблеми. НБУ тричі підвищував облікову ставку з 2017 р., однак споживчий тиск на інфляцію не припинився, а поступове уповільнення її річного зростання наприкінці 2018 р., було більшою мірою спричинено як сприятливими погодними умовами, що спряли аграрному виробництву, так і тривалою курсовою стабільністю і зростанням заощаджень при високій відсотковій ставці. При цьому можна констатувати що НБУ більшою мірою реагував на інфляційний тиск у попередні 2 роки ex-post, адаптуючи рівень ставки під фактичне значення річного ІСЦ.

Спочатку НБУ підвищив ставку до 14.5% річних у грудня 2017 року. У прес-релізі було зазначено, що з огляду на «посилення інфляційних ризиків проведення більш жорсткої монетарної

політики є необхідним для зниження інфляції до цільового рівня у середньостроковій перспективі». Однак, уже у січні 2018 року ставку було підвищено до 18%, пи цьому мотивація рішення була обумовлена тим, що річний рівень споживчої інфляції виріс до 13.7% і, таким чином було перевищено ціль Національного банку у 8%. Нарешті у вересні 2018 р. облікову ставку підвищено до 18% річних. У прес-релізі після чергового підвищення ставки зазначалось: «попри впевнене зниження інфляції з початку року, реалізація низки ризиків може в подальшому стати на заваді цій тенденції» [3].

З вищевикладеного можна зробити припущення про орієнтацію монетарної політики на подолання інфляційного тиску, по факту її слабого

впливу на утримання інфляції в рамках таргетованого рівня і проведення процентної політики, яка жодною мірою не була стимулюючою для кредитування реального сектору. До усього можна додати особливо високу дохідність за державними облігаціями з 2017 р., яка фактично витісняє інвестування в реальний сектор (Рис. 3).

У даному зв'язку виникає потреба виявлення тих індикаторів чи факторів, вплив на які дасть змогу утримувати інфляцію та зробити інфляційні очікування більш контрольованими одночасно і з цим сприяти кредитуванню реального сектору економіки. Тобто вести моніторинг фінансового ринку у більш широкому контексті з більшим діапазоном можливостей адаптації до внутрішніх і зовнішніх умов, як це нині практикують ряд центробанків світу. Серед країн, що розвиваються, можна виділити Туреччину, де центральний банк країни заявив про фокусування монетарної політики не лише на інфляції і її очікуваннях, а на стабільності усього фінансового ринку, після того, як спекуляції нерезидентів з лірою і її короткі продажі ліри змусили здійснити втручання в інші сегменти регулювання, зокрема обмежити тижневі аукціони з угод репо та відкласти очікуване зниження відсоткових ставок [4]. На початку 2019 р. центробанк Туреччини суттєво обмежив можливості спекуляцій з національною валютою, практично заборонивши здійснювати позики для нерезидентів у лірі з метою недопущення коротких продаж.

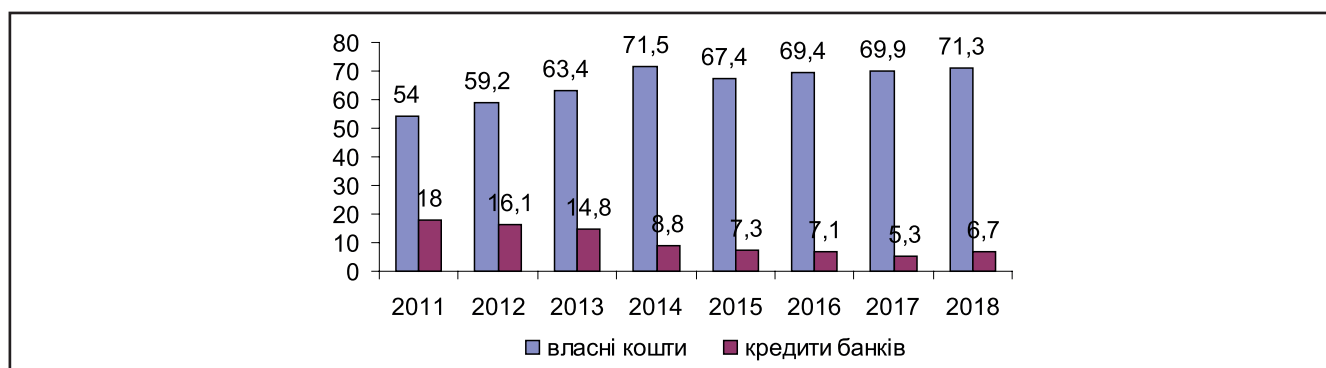
Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед вітчизняних дослідників монетарної політики домінує думка про необхідність підвищення дієвості ставки рефінансування і усього трансмісійного механізму у напрямку похвалення інвестиційного кредитування. Так, Б.Данилишин наголошує на тому, що співвідношення суми банківських кредитів і ВВП в Україні складало усього 35 %, що вдвічі нижче, ніж Польщі і Туреччині, а кредитування корпоративного сектору в національній валюті зростало за вказаний період у чотири рази повільніше за кредитування домогосподарств. Автор також підкреслює необхідність оприлюднення прогнозного рівня облікової ставки, що «дасть можливість інспірувати думку економічних агентів щодо мотивації рішень менеджменту в монетарній сфері» [1]. Інші автори застерігають проти реалізації нестандартних заходів монетарної політики, оскільки вони можуть привести до неконтрольованої емісії грошей і при

цьому наголошують, зокрема, на потребі послаблення монетарних обмежень і посиленні стимулів кредитування корпоративного сектору [2]. Разом з тим, виходячи з низького впливу ставки НБУ на інфляцію, слабо вираженої політики щодо формування очікувань суб'єктами господарювання і фінансового ринку, а також значних обсягів ОВДП у портфелях як НБУ, так і банківського сектору, можна констатувати слабку ефективність уже існуючих інструментів монетарної політики і необхідність посилення дієвості ставки рефінансування НБУ як орієнтира при формуванні коротко- і середньострокових очікувань.

Виклад основного матеріалу. Національний банк України тривалий час декларує поступовий перехід до інфляційного таргетування, з цільовим значенням ІСЦ на рівні близькому до 8%. В одній зі своїх робіт присвячених інфляційному таргетуванню загальноновизнаний дослідник Л.Свенссон зазначав, що таргетування передбачає застосування суб'єктивних оцінок і інформації поза межами моделей і при цьому можуть сприяти досягненню економікою стану рівноваги [5]. Тобто будь-яке використання інструментальних правил, про які зазначає автор, має супроводжуватися оцінкою різних факторів поза межами традиційних макроекономічних факторів чи моделей. У випадку України до таких факторів можна віднести ті, які впливають на переваженість фінансових посередників до коротко-, середньо- чи довгострокової ліквідності і відповідно схильності до ризиків.

Розглянемо ключові макроекономічні тенденції в Україні в 2017–2019 рр. і їх зв'язок з фінансовим ринком. Незважаючи на відновлення темпів приросту ВВП що спостерігається у 2017 у першій половині 2018 років і приріст капітальних інвестицій у цілому низка факторів вказує на стагнацію інвестиційних процесів в економіці України. По-перше, незважаючи на ріст капітальних інвестицій за даний період, його було досягнуто переважно за рахунок будівництва та придбання устаткування, тоді як так зване «інтелектуальне» інвестування, зокрема придбання нематеріальних активів залишається на незмінному рівні – близько 3,5% від загальних капітальних інвестицій. Однією з ключових причин є стрімке скорочення інвестування за рахунок власних джерел підприємств. Так, питома вага кредитів в капітальних інвестиціях упала до рекордно мінімального значення на

Рисунки 1. Джерела капітальних інвестицій у 2011–2018 р., у відсотках до загального

Джерело: Держстат

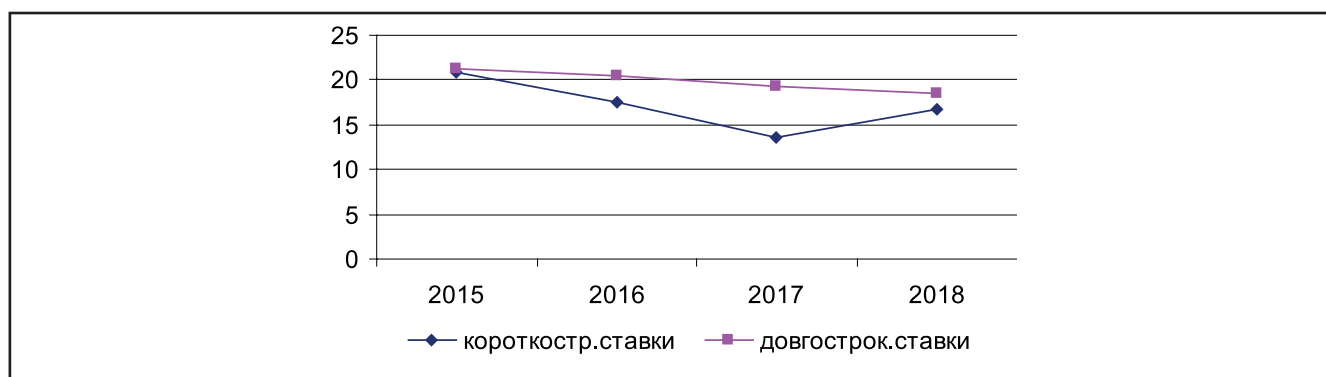
рівні 7,5% в 2018 році, тоді як дана цифра складала понад 16% в 2012 році. Одночасно з цим, мало місце підвищення інвестування за рахунок власних джерел також до рекордно високого значення в 75% у загальній його структурі.

Основними перешкодами до розширення інвестиційного довгострокового кредитування є дисбаланс між попитом і пропозицією ліквідності на фінансовому ринку України. По-перше, крива дохідності за гривнями кредитами, яка виражає очікування попиту на кредитів з одного боку, а з іншого – бажання і можливості банків розширювати довгострокове кредитування, показала зміну своєї структури. Спред між коротким і довгим її компонентами знову скоротився до 160 базисних пунктів. Згідно наших попередніх досліджень, скорочення спреду кривої дохідності за гривневими кредитами на 100 базисних пунктів веде до скорочення очікуваного ВВП на 0,7%, тоді як приріст середньозваженої дохідності за ОВДП на 1% веде до приросту портфелю ОВДП банківського сектору на 0,4% через 6 місяців [6].

Окрім того, банки вийшли на рівень прибутковості у 2018 році і показали значний прибуток у першому кварталі 2019 р., після двох років

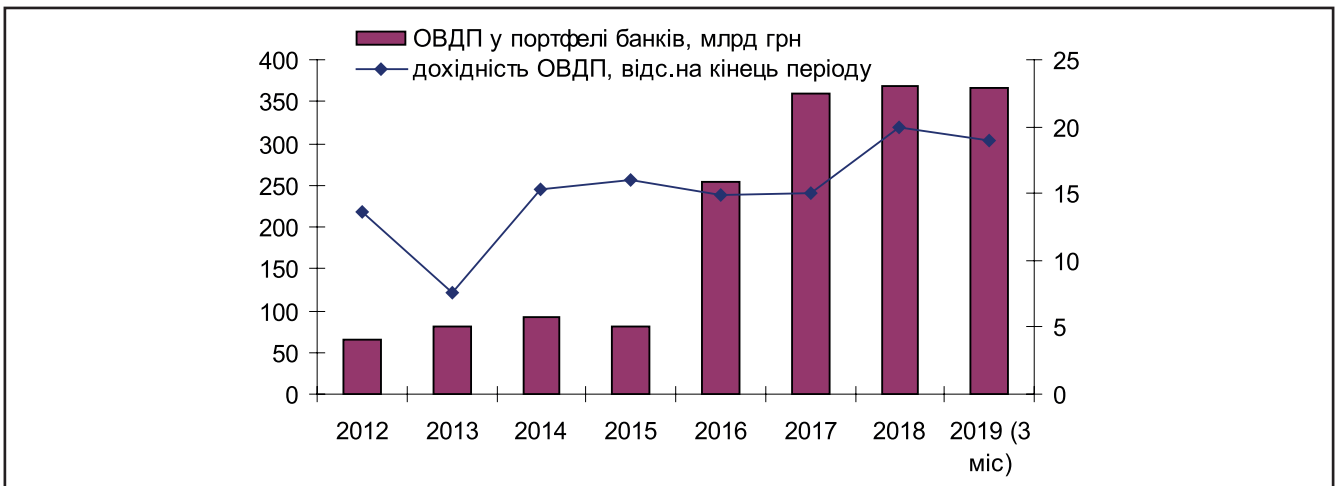
збиткової діяльності. Примітно, що питома вага комісійних доходів у їх загальних доходах суттєво виросла, склавши біля 26%, з усього 14% у 2014 р. Все це відбувається на тлі практичного призупинення кредитування реального сектору і підвищення частки проблемних боргів банків до більше ніж 50%. Прибутковість банків, при відсутності нових вливань коштів у вигляді депозитів в систему, пояснюється високими відсотковими ставками і особливо підвищенням питомої ваги державних облігацій (ОВДП) у їх портфелі, обсяг яких виріс більш ніж у чотири рази з 2015 р., переважно завдяки банкам з державним капіталом. Станом на кінець 1 кварталу 2019 р. їх обсяг складав 367 мільярдів гривень, що практично дорівнювало ОВДП у портфелі НБУ. Ще одним чинником, який вплинув на такий дисбаланс, стала вищезгадана політика НБУ, який підвищував ставку рефінансування декілька разів до 18% у серпні 2018 року. Унаслідок такої політики короткострокові ставки міжбанківського ринку також суттєво зросли.

Однак абсолютно дестабілізуючим для банківського кредитування чинником є перевищення дохідності за ОВДП, розміщених на первинному

Рисунки 2. Ключові компоненти кривої дохідності за гривневими кредитами, у відс.

Джерело: складено за даними НБУ

Рисунок 3. Державні облигації у портфелях вітчизняних банків і їх дохідність

Джерело: складено за даними НБУ

ринку, відповідних ставок за депозитами фізичних осіб, що потенційно фактично дає банкам змогу проведення безризикової прибуткової діяльності.

З урахуванням очікуваного зростання вартості зовнішніх запозичень, зокрема через можливе підвищення ставки ФРС, припинення програми «кількісного пом'якшення» європейським центральним банком, а також глобальним підвищенням цін на енергоресурси, можна очікувати подальшого нарощування внутрішнього боргу Урядом, та відповідно подальшого підвищення ОВДП у портфелях банків з відповідним гальмуванням кредитної експансії.

Дані тенденції і очікуване зниження довгострокових кредитів та інвестицій, обумовлених зростанням відсоткових ставок, зростанням вартості енергоносіїв при відповідному підвищенні соціальних видатків та зарплати, без відповідного підвищення продуктивності, призведуть у кінцевому рахунку до такої ситуації, коли загальні внутрішні витрати на робочу силу зростатимуть при її відтоку в більш прибуткові сектори за межами України, стагнації внутрішньої продуктивності та перетоком коштів банківського сектору в облигаційні вкладення, тобто до інвестиційного витіснення. Під останнім у даному випадку мається на увазі зростання перетоку інвестиційних ресурсів з фінансового ринку у більш дохідний і менш ризиковий сегмент державних облигацій.

Досить високі дохідності за ОВДП протягом тривалого періоду, складність впливу на формування інфляційних очікувань та невідповідність рівня облікової ставки НБУ інвестиційним потребам реального сектору обумовлюють більш широкий

погляд на фактори впливу на прийняття рішень про зміни ставок рефінансування центробанку та відповідне врахування даних факторів при складенні засад монетарної політики. У таблиці 1 ми сформулювали декілька з ключових правил і індикаторів визначення облікових ставок у світі з відповідними перевагами, недоліками і можливостями застосування в умовах України.

Зауважимо, що за винятком загальновідомого у практиці ФРС правило Тейлора [7], перераховані індикатори можливі для врахування органами монетарного регулювання в Україні для прийняття рішень щодо зміни чи коригування облікової ставки. При цьому, адаптованість внутрішньої монетарної політики до зовнішніх умов визначення відсоткових ставок має врахувати два принципових напрями впливу вартості ресурсу на світових фінансових ринках на кон'юнктурні особливості фінансових ринків: 1) їх вплив на умови державних запозичень на зовнішніх ринках; 2) преференції суб'єктів фінансового ринку щодо короткострокових і менш ризикових вкладень унаслідок розширення можливостей скорочення ними витрат та збільшення комісійних доходів від діяльності не пов'язаної з інвестуванням. У цьому зв'язку, з урахуванням ефекту інвестиційного витіснення в Україні і необхідністю подальших залучень коштів на фінансування бюджетного дефіциту, вважаємо за доцільне розширити низку показників для України спредом кривої дохідності за ОВДП, а також світовими відсотковими ставками (таб. 2)

Обидва показники є пов'язаними між собою у контексті інвестиційного витіснення. Механізм

Таблиця 1. Фактори визначення відсоткових ставок центральними банками і можливості застосування в Україні

Фактор/індикатор	Переваги	Недоліки	Специфіка застосування в Україні при рішенні про зміни ставок
Правило Тейлора: нейтральна ставка + річний ІСЦ + 0,5*(ВВПпотенц. – ВВПфакт.) + 0,5(ІСЦфакт. – ІСЦочікуван.)	Дає можливість точного кількісного визначення ставки для визначеного періоду	Складність визначення рівня нейтральної відсоткової ставки для країн, що розвиваються	Складність визначення як нейтральної відсоткової ставки, так і потенційного рівня ВВП
Розрив виробництва (Output gap)	Виражає поточний попит на інвестиції; показує етап циклу	Тривалий лаг між поточним станом ВВП і оприлюдненням даних	Значна питома вага неофіційного ВВП у загальному; складність визначення потенційного рівня ВВП
Рух трансграничного капіталу	Показує ризики спекулятивного притоку/відтоку капіталу; дає сигнали про динаміку обмінного курсу; один з найбільш оперативних даних (по операціям)	Тривалі терміни прийняття рішень з приводу довгострокових трансграничних інвестицій; виведення капіталу може здійснюватись за непрозорими схемами	Грошові перекази працюючих за кордоном мають вагомий вплив на валютний ринок і пов'язані з внутрішньою зайнятістю; інвестиції нерезидентів в ОВДП є частковим вираженням «інвестиційного витіснення»
Зайнятість	Низька волатильність показника; відображає стан попиту на роботу силу і інвестиції; пов'язаний з заощадженнями і відсотковими ставками	Оприлюднюється з запізненням; рівноважний стан визначити практично неможливо	Реальний показник важко визначити через високий обсяг зайнятих в тіньовому секторі; практично не впливає на заощадження і відповідно на відсоткові ставки

Джерело: складено автором

Таблиця 2. Показники прийняття рішень про зміни відсоткових ставок центральними банками в Україні

Фактор/індикатор	Переваги	Недоліки
Крива дохідності за державними облигаціями (ОВДП)	Оперативність; виражає попит на ліквідність, ризики і ефект «інвестиційного витіснення»; спред між довгим і коротким сегментами дає можливість прогнозувати попит на інвестиційні кредити	НБУ може впливати безпосередньо на її структуру шляхом цілеспрямованого викупу чи продажу облигацій обумовленого терміну
Світові відсоткові ставки	Є показником умов державних запозичень на зовнішніх ринках, глобальних цінових тенденцій, очікувань іноземних інвесторів	Як наслідок різної направленості важко визначити вагомість окремих ставок для вітчизняного фінансового ринку

Джерело: складено автором

впливу світових відсоткових ставок, виражених ключовими ставками рефінансування провідних банків світу, на ключові вітчизняні макроекономічні індикатори, можна виразити наступним чином:

Світові відс.ставки $\uparrow$ $\rightarrow$ умови запозичення $\downarrow$ $\rightarrow$ поточна дохідність за ОВДП $\uparrow$ $\rightarrow$ бюджетний дефіцит $\uparrow$, витрати на погашення боргу $\uparrow$ $\rightarrow$ «інвестиційне витіснення» $\rightarrow$ інфляція витрат $\uparrow$, $\rightarrow$ продуктивність $\downarrow$

При відповідних змінах ключових облікових ставок центробанків світу, які у цілому є більш про-

гнозованими, мають місце зміни як в умовах запозичення, так і у кінцевому рахунку у внутрішній інфляції виробників, що особливо актуально у світлі низької питомих ваги кредитів в інвестиціях.

Висновки

Модифікація політики НБУ у напрямку відходу від малоуспішного таргетування інфляції, до підтримки кривої дохідності на прийнятному для інвестування рівні та впливу на дохідності за ОВДП є більш пріоритетним завданням на етапі інвес-

тиційного витіснення, коли державні облигації характеризуються дохідностями вищими за ставку по депозитам, а реальний сектор не має коштів для розширення виробництва і довгострокових інвестицій. При цьому, облікова ставка має бути ефективним інструментом формування очікувань реальним сектором. Для цього є доцільним прийняття до уваги більшого діапазону факторів і показників при рішеннях про зміни облікових ставок, зокрема спред кривої дохідності за ОВДП і ключових ставок центробанків світу, що дасть змогу прогнозувати попит на кредитні кошти, проводити більш цілеспрямований викуп чи продаж ОВДП центробанком при змін умов урядових запозичень.

Список використаних джерел

1. Данилишин Б. М. Основні напрями монетарної політики України / Б. М. Данилишин // *Фінанси України*. – 2018. – № 2. – С. 9–25.
2. Міщенко В. І. Світові тенденції монетизації економіки / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, І. М. Лон // *Фінанси України*. – 2017. – № 9. – С. 53–74.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-02/suddenly-inflation-isn-t-all-that-matters-to-turkey-central-bank> Suddenly Inflation Isn't Turkish Central Bank's Only Worry. April, 2, 2019
5. Svensson L., What is Wrong with Taylor Rules? Using Judgment in Monetary Policy through Targeting Rules. – NBER Working Paper No. 9421. Jan.2003.– p.3–6.
6. Кульпінський С.В. Спред кривої дохідності за ОВДП як предиктор інвестиційної активності вітчизняних банків. – *Чернігівський науковий часопис. Серія 1. Економіка і управління* – Чернігов: ЧНТУ.– №1 (7). – 2016. – 67–72.
7. Clarida R. Galn J.; Gertler M. «Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Theory and Some Evidence». – *Quarterly Journal of Economics*. – 115 (1) – 2000. p.147–180.

References

1. Danylyshyn B. M. Osnovni napriamy monetarnoi polityky Ukrainy / B. M. Danylyshyn // *Finansy Ukrainy*. – 2018. – № 2. – С. 9–25.
2. Mishchenko V. I. Svitovi tendentsii monetyzatsii ekonomiky / V. I. Mishchenko, S. V. Naumenkova, I. M. Lon // *Finansy Ukrainy*. – 2017. – № 9. – С. 53–74.
3. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/>
4. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-02/suddenly-inflation-isn-t-all-that-matters-to-turkey-central-bank> Suddenly Inflation Isn't Turkish Central Banks Only Worry. April, 2, 2019
5. Svensson L., What is Wrong with Taylor Rules? Using Judgment in Monetary Policy through Targeting Rules. – NBER Working Paper No. 9421. Jan.2003.– p.3–6.
6. Kulpinskyi S.V. Spred kryvoi dokhidnosti za OVDP yak predyktor investytsiinoi aktyvnosti vitchyznianskykh bankiv. – *Chernihivskyi naukovyi chasopys. Seriia 1. Ekonomika i upravlinnia* – Chernyov: ChNTU.– №1 (7). – 2016. – 67–72.
7. Clarida R. Galn J.; Gertler M. «Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Theory and Some Evidence». – *Quarterly Journal of Economics*. – 115 (1) – 2000. p.147–180.

Дані про автора

Кульпінський Сергій Віталійович,

д.е.н., професор Чернігівського національного технологічного університету

e-mail: skulpinsky@gmail.com

Данные об авторе

Кульпинский Сергей Витальевич,

профессор Черниговского национального технологического университета

e-mail: skulpinsky@gmail.com

Data about author

Sergiy Kulpinsky,

Professor, Chernihiv National Technological University
e-mail: skulpinsky@gmail.com

Інноваційна складова у зростанні продуктивності праці

Предметом дослідження є методичні аспекти впливу інноваційної складової на рівень продуктивності праці.

Метою дослідження є аналіз стану продуктивності праці на макрорівні та дослідження впливу інноваційної складової на її розвиток.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: порівняльний аналіз тенденцій; аналіз та синтез; аналітичний; системний.

Результати роботи. У статті проаналізовано сучасні тенденції продуктивності праці та вплив інноваційної діяльності на зростання продуктивності праці.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством, у частині державних систем та механізмів управління економікою на галузевому, міжгалузевому та регіональному рівнях у сфері стратегічного планування соціально–економічного розвитку на рівні регіону.

Висновки. Проаналізовано сучасний стан продуктивності праці та виявлено, що одним з головних джерел зростання продуктивності праці є інновації та науково–технічний прогрес. Результати дослідження показали, що вплив науково–технічного прогресу та інновацій на продуктивність праці реалізується через інвестиційну діяльність, яка в свою чергу залежить від рівня науково–технічної та проектно–конструкторської підтримки даного виробництва. Вибір нової технології або нової продукції мають бути оптимальними за обсягами потрібних фінансових можливостей підприємства та якістю інвестиційного менеджменту.

Ключові слова: продуктивність праці, інноваційна складова, науково–технічний прогрес, вартість праці на одиницю продукції, валовий внутрішній продукт.

ШАБРАНСКАЯ Н.И.

Инновационная составляющая в росте производительности труда

Предметом исследования являются методические аспекты влияния инновационной составляющей на уровень производительности труда.

Целью исследования является анализ состояния производительности труда на макроуровне и исследования влияния инновационной составляющей на ее развитие.

Методы исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы: сравнительный анализ тенденций; анализ и синтез; аналитический; системный.

Результаты работы. В статье проанализированы современные тенденции производительности труда и влияние инновационной деятельности на рост производительности труда.

Область применения результатов. Экономика и управление национальным хозяйством, в части государственных систем и механизмов управления экономикой на отраслевом, межотраслевом и региональном уровнях в сфере стратегического планирования социально–экономического развития на уровне региона.

Выводы. Проанализировав современное состояние производительности труда, установлено, что одним из главных источников роста производительности труда являются инновации и научно–технический прогресс. Результаты исследования показали, что влияние научно–технического прогресса и инноваций на производительность труда реализуется через инвестиционную деятельность, которая в свою очередь зависит от уровня научно–технической и проектно–конструкторской поддержки данного производства. Выбор новой технологии или новой продукции должны быть оптимальными по объемам необходимых финансовых возможностей предприятия и качеством инвестиционного менеджмента.

Ключевые слова: производительность труда, инновационная составляющая, научно–технический прогресс, стоимость труда на единицу продукции, валовой внутренний продукт.

SHABRANSKA N.I.

Economic opportunity capacity of labor

The subject of the study is the methodical basis for the factor analysis of labor productivity, depending on the structural macro parameters.

The purpose of the study is to analyze the trends of labor productivity at the macroeconomic level and to determine the most important factors of influence on the part of state regulation.

Methods of research. General scientific and special methods are used in the article: comparative analysis of trends; analysis and synthesis; analytical; systematic.

Results of work. The article analyzes modern tendencies and the dependence of labor productivity on structural and macroeconomic factors.

The field of application of results. Economics and management of the national economy, in the part of state systems and mechanisms of economic management at the sectoral, interindustrial and regional levels in the field of strategic planning of socio–economic development at the regional level.

Conclusions. Having analyzed the state of labor productivity, it is possible to determine the main ways to increase labor productivity: increasing the technical level of production on the basis of attracting investment; development of high–tech production; creation of a transparent system of stimulation of all forms of employment; social and labor relations should become one of the key national priorities of the country's development.

Keywords: labor productivity, wages, labor cost per unit of output, gross domestic product.

Постановка проблеми. Проблеми щодо зростання продуктивності праці й сьогодні залишаються актуальними. Змінюються технологічні уклади, умови господарювання, однак питання продуктивності праці та пошуку шляхів її збільшення не стає менш гострим, а навпаки, вимагає постійної уваги, аналізу та контролю. Як доводить Р. Солоу, ріст продуктивності праці забезпечується на 87 % за рахунок використання досягнень науково–технічного прогресу і лише на 13 % — за рахунок нових інвестицій [13, с. 92]. Головним стимулом та фактором підвищення рівня продуктивності праці, безумовно, виступає інноваційна складова в розвитку підприємства. Так як інновації є «драйвером» економічного зростання та підвищення продуктивності праці у розвинутих країнах, постає необхідність визначення впливу інноваційної складової на продуктивність праці для українських підприємств [13].

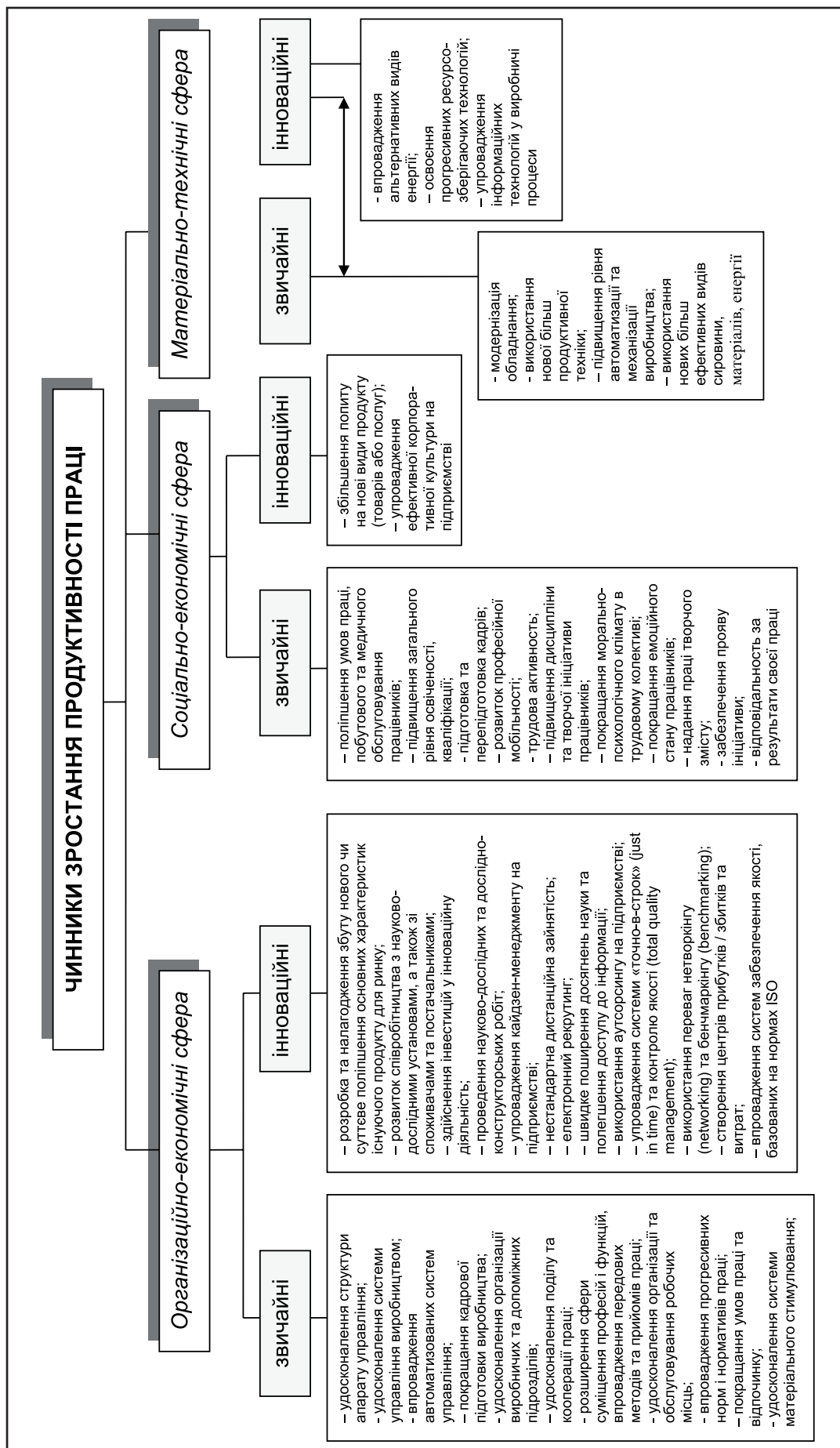
Аналіз останніх досліджень. Дослідження продуктивності праці та вплив на її рівень інновацій та науково–технічного прогресу займалися багато відомих науковців. Значний внесок у дослідження категорії «продуктивність праці» зробили наступні вчені–економісти: Ю.В. Буц [1], С. Л. Брю [8], В.А. Гавриленко [2], О.А. Грішнова [2], О.А. Грішнова [3], С.В. Мочерний [11], Р.Н. Маса-

лаб [6], К. Р. Макконнелл [8], О.М. Орленко [13], Д.С. Сінк [7], В.М. Лукашевич [14], А. П.Е. Шлендер [15, с.203] та ін. Незважаючи на численні дослідження, ці питання залишаються ще не повністю вивченими.

Метою статті є проаналізувати стан продуктивності праці на макrorівні та дослідити вплив інновації та науково–технічний прогрес на її розвиток.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, рівень продуктивності праці характеризує рівень розвитку країни. Продуктивність праці — це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції. Вона показує співвідношення обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на них праці. Зростання продуктивності праці означає збільшення кількості продукції, виробленої за одиницю часу, або економію робочого часу, витраченого на одиницю продукції [14, с. 147]. Одним з головних джерел зростання продуктивності праці є науково–технічний прогрес, зокрема, за оцінками вітчизняних і зарубіжних учених, приріст продуктивності праці на дві третини забезпечується за рахунок науково–технічного прогресу. Під науково–технічним прогресом мається

Рисунок 1. Чинники зростання продуктивності праці (традиційні та інноваційні)

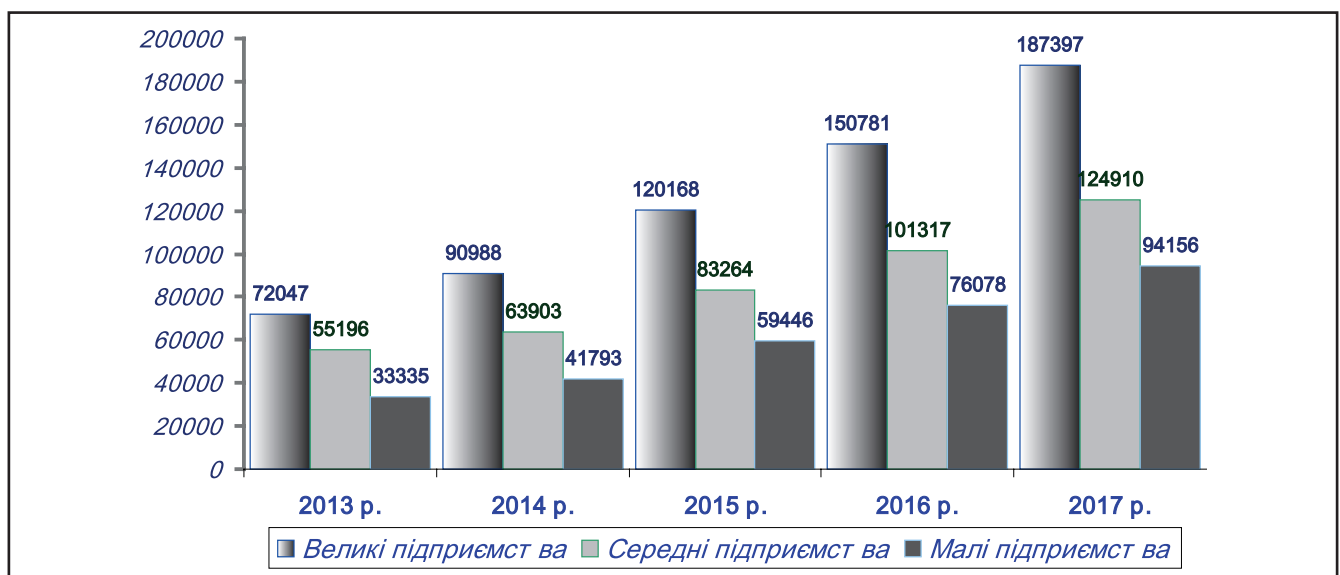
Джерело: складено автором на основі [4]

на увазі здобуття нових знань, що дають змогу по-новому комбінувати наявні ресурси з метою збільшення кінцевого випуску продукції. Саме за рахунок науково-технічного прогресу продуктивність праці зростає так швидко, що дає можливість виробляти все більше і більше споживчих благ меншою кількістю праці [3, с.383]. Доцільно наголосити, що продуктивність праці змінюється під впливом безлічі чинників, що сприяють її підвищенню або зниженню. Під чинниками розуміють рушійні сили або причини, що впливають на рівень та динаміку продуктивності. На рисунку 1 наведені чинники, які впливають на зростання продуктивності праці, їх за змістом можна поділити на три сфери: організаційно-економічні, що визначають якість поєднання робочої сили із засобами виробництва; соціально-економічні, що визначають якість використовуваної робочої сили; матеріально-технічні, що визначають якість засобів виробництва. Кожна сфера поділяється на дві групи: звичайну та інноваційні. З рисунку 1 видно, що інноваційна група присутня у всіх сферах та взаємодіє з ними, що вказує на значний вплив на рівень продуктивності праці інновацій та науково-технічного прогресу.

Як показує статистика, в Україні показник продуктивності праці у 2017 р. зростає майже на 26 % (склав 184632 грн. (ВВП у млн. грн. у розрахунку на одного зайнятого)), але не за рахунок зростання ВВП а за рахунок зменшення кількості зайнятих осіб.

При дослідженні продуктивності праці на підприємства за розміром (рис. 2) було показано, що продуктивність праці на великих підприємствах майже 2 рази вища, ніж у малих, де один з головних факторів є впровадження на підприємствах інновацій, науково-технічного прогресу, вдосконалення технології виробництва. [16, с.35–41]

З дослідження витікає, що вирішальною передумовою зростання продуктивності праці є збільшення витрат на наукові дослідження та високі технології, що дозволяє розвивати виробництво високотехнологічної продукції, яка приносить левову частку доходів від експорту, та нарощувати обсяги виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг. Тобто, необхідно сконцентрувати увагу та зусилля на проблемі пошуку шляхів підвищення рівня продуктивності праці за рахунок створення умов для реалізації інноваційного потенціалу зростання українських підприємств. Основним, а головне, невичерпним, джерелом зростання продуктивності праці на українських підприємствах повинна виступати їх інноваційна активність. Згідно визначенням Комілова С.Д [3], «інноваційна активність являє собою спроможність підприємств, організацій і галузей промисловості виробляти, використовувати і реалізувати нововведення для забезпечення конкурентоспроможності та утримання частки ринків. Інноваційна активність – це здатність до постійного розширення, вдосконалення виробництва, оновлення виробленого продукту».

Рисунок 2. Динаміка продуктивності праці на підприємства за розміром (великі, середні малі) за 2013–2017 р., млн. грн.

Джерело: [2]

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Аналіз рівня інноваційної активності вітчизняних підприємств за період 2010–2017 рр. демонструє доволі низький її рівень. Динаміка питомої ваги промислових підприємств, що займалися інноваціями, представлена на рис. 3.

Питома вага інноваційно активних промислових підприємств у 2017 р. порівняно з 2016 р. скоротилась майже на 14,3 % і склала лише 16,2% від загальної кількості промислових підприємств України. Така ситуація вкрай відрізняється від світових показників. Сьогодні в країнах Європейського Союзу (ЄС) питома вага підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, становить близько 53%. Найбільша кількість інноваційних підприємств серед країн ЄС знаходиться у Німеччині (79,3% від загальної кількості підприємств), найменша – в Болгарії (27,1% від загальної кількості підприємств) [8, с. 11–25].

Існуючий критично низький рівень інноваційної активності в країні пояснюється рядом факторів, які стримують розробку та впровадження інновацій на вітчизняних підприємствах, а саме:

- недостатній обсяг коштів на інноваційну діяльність та обмежені джерела їх поповнення;
- тривалий термін окупності нововведень та труднощі в доведенні інновацій до стадії комерціалізації, в тому числі, через ігнорування практики трансферу технологій та правові недосконалості в процесі організації доступу підприємств до результатів державних наукових розробок з метою їх подальшої комерціалізації; низький попит на

науково–технологічну та інноваційну продукцію з боку підприємницького сектору та держави;

- нерозвиненість взаємовідносин між підприємствами та науковими організаціями й вищими навчальними закладами з приводу виконання останніми НДДКР з метою розробки інновацій для підприємств;
- відсутність досвіду функціонування науково–технічних закладів в ринкових умовах;
- нестача кваліфікованих кадрів;
- дешева робоча сила;
- нерозвиненість інноваційної інфраструктури, що стримує розвиток інноваційних малих та середніх підприємств;
- недосконалість існуючої нормативно–правової бази, яка регулює інноваційні питання як на макро–, так і на мікрорівні, в тому числі питання патентування, пільгового оподаткування та надання преференцій інноваційно активним підприємствам;
- недостатній рівень захисту прав власників інтелектуальної власності.

Дефіцит коштів є головним чинником спаду інноваційної активності вітчизняних підприємств. Країна стала на шлях ринкових реформ, а науково–технічна сфера виявилася неготовою до роботи в нових умовах. Науково–технічні розробки як наукових організацій, так і підприємств далеко не завжди стають інноваційним продуктом, готовим для ефективної реалізації на виробництві. Тому для підприємств дуже важливим є доведення

Рисунок 3. Рівень активності інноваційних промислових підприємств за 2010–2017 рр.

Джерело: [2]

своїх розробок до кінцевої стадії виробництва готової продукції, а також зацікавленість у впровадженні нововведень, розроблених науково–дослідними організаціями. Цього можливо досягти за рахунок наближення вітчизняної, як фундаментальної, так і прикладної науки, до сучасних потреб бізнесу, підвищуючи таким чином рівень платоспроможного попиту на науково–технічну продукцію й мотивуючи товаровиробників до реалізації нововведень як засобу конкурентної боротьби. Задля запобігання створення вже існуючих новацій, тобто таких, що вже використовуються на іноземних підприємствах з метою збільшення продуктивності праці, вітчизняні підприємства можуть використовувати в своїй практиці трансфер технологій. Це дасть змогу користуватися існуючими ефективними напрацюваннями сучасної науки (як вітчизняної, так і світової) у виробництві та не витратити вільні кошти підприємств на розробку, або придбання вже існуючих нововведень. Потрібно заохочувати міжнародну кооперацію; створювати сприятливе середовище для національного бізнесу, в якому інвестиції, вкладені в інновації є головним засобом отримання великих та стабільно зростаючих прибутків підприємств. Одним з заходів держави зі стимулювання інноваційної активності вітчизняних підприємств може стати передача на безкоштовній чи пільговій основі промисловим підприємствам результатів досліджень, які проводяться державними центрами та інститутами для їх подальшої комерціалізації; заохочення активного придбання закордонних ліцензій, а також фінансова підтримка патентування закордоном об'єктів промислової власності, отриманих на території України. Нерозвиненість інноваційної інфраструктури також гальмує процес комерціалізації існуючих нововведень та продукування нових як на великих, так і на середніх та малих підприємствах. Вітчизняна інфраструктура інновацій повинна відповідати вимогам національної економіки та кожного окремого підприємства й мати здатність максимально адаптуватися до постійно змінюваних умов оточуючого бізнес–середовища. Вдосконалення інноваційної інфраструктури можливо забезпечити за рахунок використання наступних інструментів: створення центрів трансферу технологій з участю державних наукових центрів, вищих навчальних закладів та галузевих інститутів, техніко–впроваджувальних зон, системи фондів початкового фінансування інноваційних

проектів, в тому числі розвитку послуг бізнес–янголів та венчурних інвесторів; розробки системи стимулів і мотивацій для учасників інноваційного процесу, орієнтованих на створення високотехнологічної продукції; вдосконалення системи підготовки кадрів в області інноваційного менеджменту; реалізації системи заходів щодо формування інноваційної культури. Проблема кадрового забезпечення з кожним роком стає все гострішою. Нестача кваліфікованих кадрів в реальному секторі економіки стримує інноваційну активність вітчизняних підприємств. Одним з пояснень цієї ситуації є припинення роботи конструкторських бюро на промислових підприємствах та багатьох науково–дослідних інститутів, нівелювання престижу професії інженерно–технічного персоналу, науковців та дослідників й низький рівень оплати праці цієї категорії працюючих.

Розв'язати цю дилему можливо за умови усунення диспропорцій в розвитку системи середньої, вищої та післядипломної освіти, а також за рахунок активізації процесу галузевої підготовки. Справа в тому, що вітчизняні підприємства не бажать витратити власні кошти на підготовку необхідних їх кадрів та підвищувати рівень кваліфікації вже працюючих. Ліквідувати цю тенденцію можливо за умови спонукання вітчизняних підприємств укладаючи договори з закладами вищої освіти для підготовки необхідних кадрів, затребуваних спеціальностей, збільшувати рівень оплати праці новаторських, креативних, талановитих спеціалістів, що припинить їх відтік у інші, невиробничі сфери економіки або взагалі за кордон та створить додатковий попит на високоякісну та інноваційну вітчизняну продукцію. Наступною перешкодою на шляху прискорення оновлення техніки та технологій на вітчизняних підприємствах, і як наслідок неможливості підвищити рівень продуктивності праці, є дешева робоча сила. Українським підприємцям вигідніше збільшувати обсяг виробництва за рахунок додаткового найму працівників, а ніж вкладення коштів в оновлення процесів та засобів виробництва. Міхеєв Д. В. стверджує [8, с.35]: «Низька заробітна плата «заморожує» продуктивність праці на досягнутому рівні, перешкоджаючи її зростанню. Тому що невисока заробітна плата не стимулює високопродуктивну працю, при цьому сам підприємець незацікавлений в зростанні продуктивності праці, тому нічого не втрачає. У випадку, коли робітники продукують недостатній

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

обсяг виробництва, доцільніше найняти додаткових робітників, а не займатися модернізацією обладнання та впровадженням інноваційних технологій». Таким чином, підривається зацікавленість в технічному переоснащенні виробництва, що робить неможливим збільшення рівня продуктивності праці персоналу. Необхідно змусити товаровиробників використовувати останні досягнення науки та техніки задля забезпечення відповідного рівня продуктивності праці і як наслідок посилення власних конкурентних позицій.

Висновок

З вищевикладеного зрозуміло, що необхідно розробити відповідну інноваційну політику, головним завданням якої буде вибір пріоритетних напрямків розвитку економіки країни, що дозволить підвищити рівень продуктивності праці та конкурентоспроможності продукції тих галузей, в яких Україна спроможна займати провідні позиції та забезпечити перехід до нового технологічного укладу; розробка та вдосконалення нормативно–правового забезпечення інноваційної діяльності підприємств, механізмів її стимулювання, системи інституційних перетворень, захисту інтелектуальної власності в інноваційній сфері та введення її в господарський оборот; створення системи комплексної підтримки інноваційних підприємств, підвищення конкурентоспроможності та експорту наукомісткої продукції.

Результати дослідження показали, що інноваційна активність реалізується через інвестиційну діяльність, яка в свою чергу залежить від рівня науково–технічної та проектно–конструкторської підтримки даного виробництва. Вибір нової технології або нової продукції мають бути оптимальними за обсягами потрібних фінансових можливостей підприємства та якістю інвестиційного менеджменту.

Список використаних джерел

1. Буц Ю.В. Ефективність праці на вугільних шахтах: монографія / Буц Ю.В., Герасимова І.Ю. – Донецьк: Національний гірничий університет, 2007. – 156 с.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально–трудова відносина: підручник / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
3. Куликов Г.Т. Шляхи регулювання оплати праці в Україні // Праця і зарплата. № 29. – 6 серпня 2008 р. – С. 4–6.

4. Костенко Т. О. Основні напрями використання інноваційних чинників для підвищення продуктивності праці / Т. О. Костенко // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1. – С. 254–261. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2014_1_35

5. Семикіна М. В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання / М. В. Семикіна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 457–463.

6. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державний комітет статистики. – К.: Державне підприємство «Інформаційно–аналітичне агентство», 2018. – 540 с.

7. Сінк Д.С. Управління продуктивністю: планування, вимірювання та контроль і підвищення / Д.С. Сінк. – М.: Прогрес, 1989. – 532 с.

8. Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку промислових підприємств. URL: <http://nikolaychuk.at.ua/news/2015-11-17-52>.

9. Масалаб Р.Н. Використання показників продуктивності праці в управлінні господарською діяльністю підприємства : авт. дисер. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Р.Н. Масалаб. – Донецьк, 2003. – 20 с.

10. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Економіка: принципи, проблеми и политика / Перевод. с англійського. – 11–е изд. – К.: Хагар–Демос, 1993. – 785 с.

11. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / С.В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 951 с.

12. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org.ua/Pages/default.aspx>

13. Орленко О.М. Продуктивність праці як критерій ефективності інноваційної діяльності підприємства / О.М. Орленко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 91–95.

14. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально–трудова відносина: Навчальний посібник. – Львів: «Новий світ–2000», 2008. – 248 с.

15. Економіка труда: учебник / под ред. проф. П.Э. Шлендера и проф. Ю.П. Кокина. – М.: Юристъ, 2002. – С. 203–271.

16. Попрозман Н.В. Методологічні засади формування стратегії розвитку агропромислового виробництва на основі системного аналізу / Н.В. Попрозман // Економіка АПК. – 2015. – Випуск №4 (246). – С. 35–41.

References

1. Buts Yu., (2007), Labor Efficiency on Coal Mines: monograph, Donetsk, National Mining University, 156 p.
2. Grishnova O., (2004), Labor Economics and Socio–Labor Relations: Textbook, Kiev, Knowledge, 535 p.
3. Kulikov G.T. (2008), Ways of regulating wages in Ukraine: Labor and salary. №. 29. – August 6, – P. 4–6.
4. Kulikov G., (2008), Ways to regulate wages in Ukraine, Work and salary, № 29, pp. 4–6.
5. Semikina M., (2010), Labor productivity: measurement methodology, preconditions for growth, Scientific works of the Kirovohrad National Technical University, Economic sciences, № 17, pp. 457–463.
6. Statistical Yearbook of Ukraine for 2017, State Statistics Committee, Kiev, State Enterprise «Information and Analytical Agency», (2018), 540 p.
7. Sink D., (1989), Performance Management: Planning, Measuring, and, Monitoring and Enhancing, Moscow, Progress, 532 p.
8. Makarovich V., (2014) Labor productivity as a quintessence of labor efficiency [Text], Scientific herald of Uzhgorod University, Series, Economics Uzhhorod, Publishing House UzhNU «Goverla», № 2 (43), P. 58–62.
9. Masalab R., (2003), Use of indicators of labor productivity in management of economic activity of the enterprise, the dissertation author's abstract for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.06.01 «Economics, organization and management of enterprises», Donetsk, 20 p.
10. McConnell, K., Bru L., (1993), Economy: Principles, Problems and Policies, Translation. from English. – Kiev, Hagar–Demos, 785 p.
11. Mocheryn SV, (2002), Economic Encyclopedia: In three volumes. T. 3 / S.V. Mocharyn – Kiev, Publishing Center «Academy», – 951 c.
12. International Labor Organization, [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ilo.org.ua/Pages/default.aspx>
13. Orlenko O.M. (2011) Labor productivity as a criterion for the effectiveness of enterprise innovation

/ O.M. Orlenko // Bulletin of the Khmelnytsky National University, №. 2. –Т. 2. – P. 91–95.

14. Lukashovich V.M. (2008) Labor Economics and Socio–Labor Relations: A Manual. – Lviv: «New World–2000», 248 p.

15. Labor Economics: a textbook (2002)/ ed. prof. P.E. Schlender and prof. Yu.P. Kokina. –М.: Lawyer, p. 203–271.

16. Poprozman N.V. (2015), Methodological bases of establishment of the strategy of development of agro–industrial production based on system analysis, Economy of ALC, vol.4 (246), pp. 35–41.

Дані про автора**Шабранська Наталія Ігорівна,**

к.е.н, с.н.с, провідний науковий співробітник відділу модернізації механізмів управління економікою, Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

e–mail: tasha.stanker@gmail.com

Данные об авторе**Шабранская Наталья Игоревна,**

к.э.н., с.н.с, ведущий научный сотрудник отдела модернизации механизмов управления экономикой, Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, Министерство экономического развития и торговли Украины.

e–mail: tasha.stanker@gmail.com

Information about the author**Nataliia Shabranska,**

Ph.D., Senior Researcher, Leading Researcher, Department of Modernization of Economic Management Mechanisms and State Research Institute of Informatization and Modeling of the Economy Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine.

e–mail: tasha.stanker@gmail.com

УДК 336.74

DOI: 10.5281/zenodo.3245081

КРАСНОЖОН С.В.,
ПІДДУБНИЙ В.А.

Краудфандінг: історія розвитку в Україні та світі

Предмет дослідження – сукупність економічних відносин, що виникають в процесі фінансування стартапів.

Мета статті – проаналізувати історію розвитку краудфандінга в Україні та світі в цілому, оцінити потенціал такого способу інвестування і перспективу поступального руху краудфандінга в Україні,

а також з'ясувати – чи є краудфандінг для України дійсно потрібним і корисним.

Методологія проведення роботи – використані такі методи дослідження: методологія системного підходу, який передбачає комплексне вивчення діяльності платформ стартапів; фінансового аналізу; метод статистичної обробки економічних даних та метод оптимального управління (при формуванні гіпотез, висновків та рекомендацій).

Результати роботи – охарактеризовано ключові елементи поняття краудфандінгу, визначено, що краудфандінг зарекомендував себе з позитивного боку і почав активно розвиватися в Україні на початку 2000-х років, оскільки є важливим, конче необхідним інструментом для надання фінансової підтримки початківцям, молодим компаніям, продукція яких користується попитом в суспільстві.

Висновки – краудфандінг послужив каталізатором, потужним стимулом для розвитку малого і середнього бізнесу. Для України це актуально як ніколи, тому що держава не має можливості фінансувати стартаперів, а суспільство як раз, навпаки – йому це під силу. Власне краудфандінг і покликаний для виконання цього завдання.

Ключові слова: краудфандінгова платформа, стартап, краудфандінг, бекери, фінансування.

КРАСНОЖОН С.В.,
ПОДДУБНЫЙ В.А.

Краудфандинг: история развития в Украине и мире

Предмет исследования – совокупность экономических отношений, возникающих в процессе финансирования стартапов.

Цель статьи – проанализировать историю развития краудфандинга в Украине и мире в целом, оценить потенциал такого способа инвестирования и перспективу поступательного движения краудфандинга в Украине, а также выяснить – есть ли краудфандинг для Украины действительно нужным и полезным.

Методология проведения работы – использованы следующие методы исследования: методология системного подхода, который предусматривает комплексное изучение деятельности платформ стартапов, метод финансового анализа; метод статистической обработки экономических данных и метод оптимального управления (при формировании гипотез, выводов и рекомендаций).

Результаты работы – охарактеризованы ключевые элементы понятия краудфандинга, определено, что краудфандинг зарекомендовал себя с положительной стороны и начал активно развиваться в Украине в начале 2000-х годов, поскольку является важным, крайне необходимым инструментом для предоставления финансовой поддержки начинающим, молодым компаниям, продукция которых пользуется спросом в обществе.

Выводы – краудфандинг послужил каталізатором, мощным стимулом для развития малого и среднего бизнеса. Для Украины это актуально как никогда, потому что государство не имеет возможности финансировать стартаперов, а общество как раз, наоборот – ему это по силам. Собственно краудфандинг и призван для выполнения этой задачи.

Ключевые слова: краудфандинговая платформа, стартап, краудфандинг, бекеры, финансирование.

KRASNOZHON S.V.,
PIDDUBNIY V.A.

Crowdfunding: history of development in Ukraine and the world

The subject of research: a set of economic relations that arise in the process of financing start-ups.

The purpose of the article: to analyze the history of the development of crowdfunding in Ukraine and in the world in general, to assess the potential of such an investment method and the prospect of the progressive movement of crowdfunding in Ukraine, as well as to find out – is crowdfunding really useful and useful for Ukraine.

The methodology of the work: the following research methods have been used: the methodology of the system approach, which involves a comprehensive study of the activities of the platforms of startups, the method of financial analysis; the method of statistical processing of economic data and the method of optimal management (in the formation of hypotheses, conclusions and recommendations).

Results of the work: characterized the key elements of the concept of crowdfunding, it is stated that crowdfunding has proven itself positively and began to actively develop in Ukraine in the early 2000s, as it is an important, absolutely necessary tool for providing financial support to beginners, young companies whose products are in demand in society.

Conclusions: crowdfunding served as a catalyst, a powerful incentive for the development of small and medium-sized businesses. For Ukraine, this is more urgent than ever, because the state has no opportunity to finance start-ups, and society is just the opposite, on the contrary – it is in its power. Actually crowdfunding and is called to perform this task.

Keywords: crowdfunding platform, startup, crowdfunding, backers, financing.

Постановка проблеми. Краудфандінг як «фінансування натовпом» новаторських ідей давним-давно користується популярністю за кордоном. Саме завдяки краудфандінгу було втілено в життя безліч корисних, творчих проєктів. На заході молоді та талановиті автори з абсолютною впевненістю можуть розраховувати на фінансування своїх ідей з боку населення. Однак в Україні в цей час ситуація була трохи інакша.

Загальновідомо, що ще 10 років тому фінансова підтримка креативних, оригінальних, амбітних проєктів з боку громадян України не практикувалася. Як тоді, так і зараз особливо український уряд не здатен інвестувати в стартапи. Однак, починаючи з 2012 року, ситуація кардинально змінилася: завдяки першим краудфандінговим платформам багато українських авторів зуміли проявити себе, реалізуючи творчі проєкти, в першу чергу, соціальної спрямованості. З тих пір краудфандінг почав бурхливо розвиватися в Україні, внаслідок чого з'явилося багато нових українських брендів, або взагалі реалізовано цілий ряд чудових проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато сучасних науковців: Ф.Котлер, У.Хенсон, Дж.Еванс, Д.Жданов, К.Кочієв, М.Кришнан, Б.Ларралде, А.Носик, К. Прахалад, А.Рогова, вважають, що краудфандінг може стати реальною альтернативою вирішення питань фінансування стартапів [9].

Мета статті. Проаналізувати історію розвитку краудфандінга в Україні та світі в цілому, оцінити потенціал такого способу інвестування і перспективу поступального руху краудфандінга в Україні.

Виклад основного матеріалу. Краудфандінг – слово іноземного походження, яке в буквальному перекладі означає «фінансування за рахунок на-

товпу» (від англ. crowd funding, crowd – «натовп», funding – «фінансування»). Сутність цього поняття розкривається в наступному: це спільна діяльність фізичних осіб (донорів) по мобілізації коштів (або інших ресурсів), часто за допомогою мережі Інтернет (через краудфандінгові платформи), для надання підтримки іншим людям (реципієнтам) в здійсненні будь-якого проєкту в найрізноманітніших сферах діяльності. Останній може мати політичний, культурний, суспільний, меркантильний (ринковий) характер. Наприклад, допомога потерпілим в результаті терактів, надання підтримки кампаніям політичного спрямування, розробка інноваційного винаходу і т.д.

Краудфандінг представлений в декількох іпостасях в плані воздаяння для донора (бекера, спонсора):

- безоплатна модель (люди демократично перераховують гроші для здійснення проєкту, не претендуючи при цьому на гонорар);
- нагорода нефінансового характеру (відеозвернення розробників проєкту з вдячністю спонсорам – зразок Kickstarter);
- модель фінансового воздаяння (або висловлюючись більш лаконічно – краудінвестинг: солідним інвесторам передбачається виплата роялті; як правило дана модель краудфандінга фігурує в кіноіндустрії, записи аудіоальбомів, розробка інтерактивних розваг (відеоігор, мобільних додатків)).

Справжня цінність краудфандінга полягає в наступному: можливість акумулювати необхідні кошти, не потребуючи при цьому в послугах (фінансування) венчурних фондів і комерційних банків. Краудфандінгові платформи істотно полегшили цю процедуру і, природно, зробили її куди більш доступною для авторів стартапів. З позиції генератора інноваційної ідеї – це шанс залучити не-

обхідні кошти для втілення в життя свого задуму без позик і передачі копірайту. Крім цього, краудфандінг – це ще й унікальний привід для PR–кампанії, тобто спосіб сповістити громадськість про задум, не несучи додаткових витрат. Слід відзначити ще одну перевагу краудфандінга: людина, яка заохочує конкретну ідею, виявляє безпосередню і персональну увагу, небайдужість до проекту. Людина в якійсь мірі є ентузіастом – їй імпонує концепт, людина демонструє високий поріг емпатії. В процесі рекламування свого крауд-проекту, автор так чи інакше аналізує кількість і якість відгуків, які надходять йому щодо його інноваційного винаходу, тобто проект проходить свого роду тест, в ході якого ініціатор крауд-ідеї оцінює ймовірність – наскільки благополучним буде реалізація продукту, чи буде останній користуватися попитом, що в свою чергу дозволяє здійснювати коригування концепту щоб уникнути багатьох ускладнень задовго до натискання кнопки «Пуск!».

Насправді, ще вісімнадцять років тому таке феноменальне явище як краудфандінг взагалі було відсутнє (принаймні мало слабкі відблиски). Окремі моменти «громадського фінансування» мали місце бути в кінці 90-х років минулого століття. Розповісти про це більш детально допоможе невеличкий екскурс в історію.

Початок «фінансування за рахунок натовпу» (тобто краудфандінга) бере початок з кінця ХХ століття. У 1997 шанувальники англійської прогресив-рок-групи Marillion зуміли зібрати близько 60 тис. дол. з метою надання підтримки вокалістам в гастрольних виступах по містах Сполучених Штатів. Після цього запанував тренд залучення грошових коштів на добровільній основі в Інтернеті для поступального руху кінопромисловості. У підсумку, всі ці поодинокі випадки (по закінченню небагатьох років) послужили приводом для створення в Інтернеті безлічі майданчиків, що в свою чергу сприяють в скупченні необхідної суми грошей на реалізацію того чи іншого проекту (природно, в обмін на незначний відсоток) [1].

Однак тільки 2008 і 2009 роки ознаменувалися винаходом краудфандінгових платформ IndieGoGo і Kickstarter, які прославилися залученням грошових коштів на реалізацію креативних, наукових і промислових крауд-проектів.

З тих часів краудфандінг став інтенсивно розвиватися.

Варто акцентувати увагу на тому факті, що 2014–2015 рр. можна без натяків вважати феєрично успішними в плані динаміки зростання ринку краудфандінга. Згідно зі звітом Massolution Crowdfunding Industry, загальний обсяг фінансування в 2014 році склав 16,2 млрд. дол. США (в 2013 – обсяг фінансування склав 6,1 млрд. дол., тобто приріст еквівалентний 37,65%, підйом ринку в 2,7 рази). У наступному році зростання не припинялося: 2015 рік – обсяг фінансування склав 34,4 млрд. дол. США, що на 18,2 млрд. дол. США більше ніж у минулому році (при цьому на Європу припадає 6,48 млрд. Дол. США) [2].

Екстраординарні по своїй привабливості крауд-ідеї реалізовувалися на крауд-майданчику Kickstarter:

1) розробка першого розумного годинника Pebble (2012 рік) заручилася фінансовою підтримкою в 10,3 млн. дол. США, отриманих від 68929 бекерів;

2) 3D-принтер Form-1, на який на початку була потрібна сума в розмірі 100 тис. дол. США, однак за підсумками збору коштів бюджет був еквівалентний настільки астрономічній сумі – 2 945 885 дол. США. Все це через високий попит на даний інноваційний продукт, а також його популярності, оскільки 3D-принтер дає можливість ретельно і з високою чіткістю «роздруковувати» різні предмети з непростими конфігураціями;

3) Шолом Oculus Rift дозволяє зануритися в віртуальну реальність. Творцям пощастило залучити близько 2,5 млн. дол. США. Для довідки, залучена сума в 10 разів перевищує декларований бюджет [1].

Як свідчить статистика, за підсумками 2014 року бекери по всьому світу профінансували 21 202 успішних крауд-проектів на суму близько 448 млн. дол. США на крауд-платформі Kickstarter. Не можна не відзначити суттєве зростання сукупного інвестування в проекти в 2015 році, який становив 600,8 млн. дол. США (рис 3, 4) [3].

Неможливо промовчати про досягнення українських авторів, які, скориставшись «фінансуванням натовпу», зуміли втілити в життя свої крауд-ідеї. Найбільш успішними крауд-проектами українських розробників вважаються: інтерактивна камера для спостереження за тваринами Petcube (залучено 251 тис. дол. США), розумні настільний годинник LaMetric (369 тис. дол. США), а також спалах для гаджетів iBlazr (1 56 789 дол. США).

Не потрібно бути дуже спостережливим, щоб виявити, що українських громадян на крауд-платформі Kickstarter незначна кількість. Для цього є об'єктивні причини: бентежать як труднощі з трансфертом коштів, так і складності в комунікації людей (іноземна мова). Тематика крауд-проектів на Kickstarter: інновації, фільми, музика, програмне забезпечення, відеоігри, девайси.

Крауд-майданчик IndieGoGo в нашій країні маловідомий, однак на IndieGoGo популярні крауд-ідеї, які покликані зробити світ кращим – удосконалити уклад життя, навколишнє середовище. Вагомим перевагою на користь IndieGoGo, в порівнянні з Kickstarter є відсутність географічних рамок в плані ініціювання кампанії та залучення коштів, тобто стартапер може отримати гроші навіть в тому випадку, якщо він не зібрав задекларовану суму протягом заявленого періоду (так звана функція «безлімітний краудфандінг» – не вказується часові рамки крауд-кампанії).

Серед досягнень на IndieGoGo по залученню коштів слід зазначити: смартфон Ubuntu Edge, на який вдалося зібрати всього 40% від заявленої суми (32 млн дол США) – 12 814 216 дол США; унікальний вулик Flow Hive, який передбачає вилучення меду за допомогою всього лише повороту важеля (13,289,097 дол. США); мотоциклетний шолом Skully (2 446 824 дол США із заявлених 250 тис. дол. США); соціальний робот JiBo для будинку (3 663 105 дол. США).

Рік 2012 ознаменувався дебютом «Спільнокошт» – крауд-платформи, вперше організованої в нашій країні, на основі майданчика громадських нововведень «Велика Ідея». Перш (2009 рік), «Велика Ідея» був усього лише онлайн-щоденником про інноваційні концепції. Однак, незабаром блог еволюціонував в краудфандінгову платформу.

«У 2009 році ми створили блог, де люди ділилися своїми ідеями. Ми розраховували на те, що учасники проекту будуть надихати один одного. Згодом ми вирішили, що було б здорово побачити деякі ідеї в реалізації. Тоді стали робити проект Sunday Borsch: це були зустрічі, куди люди приходили ділитися своїми задумками. На Sunday Borsch ми збирали гроші в мікрофонд, а потім глядачі голосували за кращі ідеї. Переможець голосування отримував кошти на реалізацію свого проекту. Потім ми подумали, як монетизувати сайт: на реалізацію механізму «Спільнокошт» збрали гроші так само, як зараз збираємо на інші проекти: че-

рез колег, знайомих, друзів і родичів», – ділиться своїми спогадами Ірина Соловей – співзасновник крауд-майданчика «Велика Ідея»[5].

На реалізацію «Спільнокошт» було залучено 38 260 грн. (із заявлених 35 тис. грн.), отриманих від 128 донорів. Примітним є той факт, що на момент написання даної статті втілено в життя 266 успішних стартапів з сукупними інвестиціями в сумі 19 365 243 грн., залучених від 32 419 бекерів [4].

Слід акцентувати увагу на тому, що передумовами благополучної реалізації крауд-ідей на «Спільнокошт» є проекти суспільного характеру, за допомогою яких досягається не тільки соціальний, а й економічний ефект.

Наприклад, креативна ідея Zelenew покликана зберегти навколишнє середовище від забруднення її пластиковою тарою. Zelenew – це соціально орієнтований проект, суть якого полягає в наступному: утилізація уже використаного пластика за допомогою перетворення останнього в небезпечні предмети домашнього побуту. Українські автори запозичили цей крауд-проект у голландського умільця Дейва Хаккенса, який іменував свою ідею як Precious Plastic. Хаккенс запропонував свою спрощену і загальнодоступну технологію з утилізації пластмаси, яку можна застосувати навіть у себе вдома: пластмаса кришиться, розжарюється, розплавляється і потім виливається в ту форму предмета, яку задумав майстер. Чому метод вважається спрощеним? Та тому що раніше для переробки пластику застосовувалося високотехнологічне обладнання, яке розміщувалося в замиській місцевості, і покрити витрати на його функціонування могли тільки величезні партії обороту пластику. Природно такий спосіб переробки утильсировини був економічно не вигідним. Однак підхід Дейва Хаккенса виявився куди простіше, а значить більш геніальним.

Як заявляють автори проекту Zelenew, прибуток такої соціально орієнтованої фірми буде спрямована на фінансову підтримку істотних громадських пропозицій, що не будуть комерційними.

За підсумками кампанії, крауд-проект Zelenew привернув 84 072 грн. (з проголошених 50 000 грн.), отриманих від 260 вкладників.

Ще приклад успішного проекту на «Спільнокошт». La Boussole – це періодичне видання (журнал) про міста України, в якому автори звертають увагу на красу нашої країни, закликають українців з усіх куточків земної кулі популяризу-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

вати Україну (тому журнал планується видавати не тільки українською та російською мовами, а й англійською, німецькою та французькою), що в подальшому послужить поштовхом для залучення іноземців до нашої держави.

Про успішність цього крауд-проекту може свідчити сума, яку вдалося залучити – це 30 350 грн. із заявлених 20 000 грн.

Креативний крауд-проект Izolab привернув 1 11 000 грн. із заявлених 100 000 грн., пожертвованих від 196 бекерів. Це цифрова майстерня, за допомогою якої кожна людина (незалежно від того, яке він має освіту – економічну, або технічну) може втілити в життя свій винахід – будь то табуретка, або софт. Тобто тут акцент робиться на простоті експлуатації цієї лабораторії. Саме тому проект привернув увагу громадськості.

Лютий 2014 ознаменувався появою другої крауд-платформи Na-Starte. Платформа відноситься до ІТ-компанії ТОВ «Інтерактивна Медіа Платформа» в Одесі, проте втілена в життя як абсолютно самостійна фірма.

Na-Starte є крауд-майданчиком з метою фінансування молодих компаній («новачків на ринку»), бізнес-ідей меркантильного характеру, а також проектів соціальної спрямованості. Краудфандінг як «фінансування за рахунок натовпу» ліг в основу діяльності Na-Starte. Компанія здійснює діяльність як неформатний магазин по попередньому продажу: інвестор, профінансувавши конкретний крауд-проект, проявляє тим самим бажання отримати товар/послугу ще до виходу на ринок, тобто стає першим щасливим володарем, не обмежуючись лише пожертвуванням грошових коштів.

Пафос реалізації крауд-платформи виник завдяки широко поширеному «фінансуванню натовпом», тобто за рахунок зростання цього ринку.

«Цей ринок за останні п'ять років зріс на 557%. За прогнозами Світового Банку через десять років принцип народного фінансування дасть можливість країнам, що розвиваються обігнати вже давно благополучних лідерів всіх рейтингів. Для України в політичній та економічній ситуації краудфандінг може стати рятувальним кругом в плані поживлення малого та середнього бізнесу», – прокоментували представники Na-Starte [6].

Про те, яким чином Na-Starte будуть змагатися зі своїм головним конкурентом «Спільнокошт», представники компанії прокоментували

наступним чином: «Велика Ідея» робила ставку на благодійні і соціальні проекти. Наше коло інтересів в плані творчості набагато ширше»[6].

Крауд-платформа Na-Starte приваблива для:

1. Творців креативних, інноваційних ідей:

- протестувати задум – чи є ваш проект затребуваним;
- мобілізувати необхідні кошти;
- зацікавити перших споживачів своєї продукції/послуги, а також заручитися підтримкою благодійної «публіки»;
- можливість знайти відповідну реакцію (відгуки) на реалізовану ідею, і шанс удосконалити (модернізувати) наявний проект до моменту масштабного збуту продукції;
- сповістити громадськість, оперуючи крауд-проектом, тобто за допомогою останнього розкрутити потужну PR-кампанію.

2. Інвесторів і одночасно замовників нетрадиційних товарів:

- вилучити виняткову нагороду;
  - шанс набути товар/послугу до моменту масштабних продажів;
  - становлення майбуття нашої держави за допомогою причетності до суспільно-важливих програм.
3. Бізнес-організацій:
- приріст благодійною клієнтури;
  - збільшення лояльності до бренду;
  - зростання популярності бренду за рахунок неформатного піару;
  - отримана вигода від неабиякої популяризації бренду (мається на увазі користь у формуванні іміджу компанії);
  - становлення майбуття нашої держави за допомогою причетності до суспільно-важливих програм.

Na-Starte як крауд-платформа успішно дебютувала завдяки новаторському виданню книги «Чудова країна».

«Перший успішний проект на Na-Starte ми організували самостійно. Я запропонувала ідею створення загальнонаціонального видання, і доклала всіх зусиль для того, щоб отримати можливість в результаті показати позитивний приклад. Суть книги «Чудова країна» полягає в тому, що будь-яка людина змогла купити сторінку в цьому виданні (електронний чи друкований екземпляр) і заповнити її самостійно. Я спілкувалася з багатьма людьми, розповідаючи про книгу, і отримувала масу позитивних відгуків. З 10 осіб двоє ставали спонсорами. Результат – успішний

проект», – ділиться своїми спогадами співзасновник краудфандінгової платформи Na–Starte Анастасія Кутузова [7].

Не може не привернути увагу цифра «3,7 млн. грн.» – саме таку кількість коштів зуміла залучити найщасливіша крауд–ідея (причому сума акумульованих коштів склала 125%!). Феєричним проектом, який за волею долі привернув увагу українських ЗМІ, став український фільм режисера Георгія Делієва «Одесский подкидыш». Такого рівня в залученні коштів на реалізацію ідеї не досяг жодний крауд–майданчик України. Це справді досягнення! Історія цього крауд–проекту заслуговує на особливу увагу.

Одного разу у Народного артиста України і художнього керівника комік–трупі «Маски» Георгія Делієва визріла ідея про екранізацію п'єси Георгія Голубенка «Одесский подкидыш». Залучення благодійників для втілення в життя кіно–проекту – процес обтяжливий. І тоді сподвижник Делієва порекомендував звернутися за допомогою до «колективного фінансування».

У той час Na–Starte вже мали досвід мобілізації грошових коштів для втілення в життя проектів кінопромисловості. Власне це і послужило значущою перевагою на користь саме Na–Starte як крауд–платформи, втім, співробітники надають підтримку авторам не тільки в процесі розміщення проекту на майданчику, а й сприяють в його запуску.

На початку 2016 року почалася крауд–кампанія по мобілізації заявленої суми в 3 млн. грн. І крім компетентних експертів, потрібні були неабиякі піар і реклама для реалізації такого великого проекту. Власне це і був початок тернистого шляху до успіху.

Фахівці Na–Starte порекомендували використовувати в інтересах проекту прямий ефір: по закінченню постановки «Одесский подкидыш» і феєричними оваціями публіки Георгій Делієв став адресуватися до своїх шанувальників в соцмережах з переконливим проханням підтримати проект екранізації п'єси. І це справило надзвичайний ефект. Заявлена сума стала рости за рахунок надходжень «офлайн», тобто гроші стали давати особисто режисеру в руки. Таким чином вдалося зібрати 10% заявленої суми.

Влітку автори проекту заявили на каруд–майданчику та у соцмережах про початок зйомок кінофільму «Одесский подкидыш», і це одночасно послужило сильним інформаційним приводом

для активізації збору коштів. З того моменту берери ще профінансували проект на суму близько 100 тис. грн. Проект все більше привертав увагу громадськості.

Істотний внесок зробили чотири підприємства, профінансувавши відсутню суму. Дві фірми з Києва підтримали проект на суми 550 тис. і 880 тис. грн. (ними було надано обладнання для зйомок), і дві одеські компанії – інвестували в проект 150 тис. грн. і 2,1 млн. грн.

Копітка робота над проектом дала свої плоди: за рік вдалося залучити не тільки проголошену суму в 3 млн. грн., а й істотно перевищити її – проект привернув 3 749 306 грн. (збори на 25% перевалили заявлену суму).

Місія крауд–платформи Na–Starte – не тільки залучення грошових коштів на втілення в життя крауд–ідей, а й прогрес краудфандінга в нашій державі. Про це свідчить пропозиція творця крауд–платформи Ігоря Васильківського: не стягувати плату (комісія 8%) з проекту «Одесский подкидыш», як ми природно чинимо, всі до копійки залучені гроші повинні бути направлені на зйомку фільму.

Квітень 2016 року відзначився стартом абсолютно незнайомого до цього в нашій країні сервісу – дебютом майданчику крауд–кредитування КУБ («Країна Успішного Бізнесу»), оператором якої є ПриватБанк. Це резонанс останньої тенденції в світі – крауд–лендінг, тобто позики безпосередньо від вкладника до позичальника–підприємця (бізнес–стратегії P2P (приватна особа – приватна особа) і P2B (приватна особа – бізнес)) [8].

На момент запуску майданчика крауд–кредитування КУБ, а зараз особливо український малий бізнес потребує фінансування, оскільки без останнього не є можливим реанімація зростання економічної активності. Слід підкреслити, що бар'єр для малого бізнесу до кредитування з боку банків просто непереборний.

Майданчик крауд–кредитування КУБ дозволяє малому бізнесу мобілізувати необхідні кошти громадян і підприємств. У той же час громадяни України можуть безпосередньо інвестувати в розвиток українського бізнесу. Завдяки сервісу «Кредити українському бізнесу» кожному офіційно зареєстрованому підприємцю надається можливість оповістити громадськість про рід свого бізнесу і залучити вкладників для розширення останнього. У свою чергу інвестори кам–

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

панії крауд-кредитування не тільки мають можливість стягати вигоду у вигляді більш високих відсотків, а й навчч спостерігати прогрес профінансованого проекту.

Потребуючи фінансування, МСБ (продуктові магазини, аптеки, агробізнес, автоперевезення, готелі, ресторани) буде розміщувати заявки на залучення грошових коштів. У разі відповідності проекту всім умовам кредитної програми, необхідна сума буде перерахована підприємцю у вигляді платної позики.

Слід підкреслити, що доходи вкладників відповідно до проекту КУБ перевищують доходи по банківських депозитах за рахунок безпосереднього фінансування в український бізнес без посередництва даної фінансової установи. Профінансувати певний проект можна з усякої банківської карти, а дохід (25% річних) відповідно буде перераховуватися на цю ж карту кожен місяць.

При цьому ПриватБанк, як організатор майданчики, бере на себе зобов'язання перекредитувати позичальника в разі, якщо він зіткнеться з труднощами при погашенні кредиту інвестору, таким чином, інвестор обов'язково отримає свої кошти назад. Також всі позики в системі «КУБ», а відповідно, і інвестиції, будуть в повному обсязі застраховані страховою компанією «Ингосстрах».

За два роки існування програми «КУБ» профінансовано 33 тис. проектів на суму 4,2 млрд. грн. [9]. Власне, ця цифра говорить про затребуваність даного сервісу, що безумовно є вагомим аргументом на користь краудфандінга.

Висновки

В якості висновку залишається додати, що краудфандінг, як інноваційний вид фінансування стартапів в Україні, хоч і з запізненням (щодо західних країн, особливо США), стрімко розвивається, стає популярним засобом для втілення в життя творчих, інноваційних та суспільно корисних проектів, а також покликаний поживати економічне зростання України за допомогою інвестування в малий і середній бізнес як основу фінансового добробуту країни.

Список використаних джерел

1. Краудфандинг: популярные площадки в Украине и мире. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://psm7.com/analytics/kraudfanding-kak-privlech-investicii-i-realizovat-mechtu.html>

2. CROWDFUNDING INDUSTRY STATISTICS 2015 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crowdexpert.com/crowdfunding-industry-statistics/>

3. Kickstarter in 2017 – Year in review. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icopartners.com/2018/01/kickstarter-2017-year-review/>

4. Спільнокошт – краудфандинг в Україні. Велика ідея. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biggggidea.com/projects/>

5. С миру по нитке: Как работает краудфандинг в Украине. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/city/situation/120893-big-idea>

6. В Украине запустилась еще одна краудфандинговая платформа Na-Starte. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2014/02/06/v-ukraine-zapustilas-eshhe-odna-kraudfandingovaya-platforma-na-starte/>

7. Как реализовать проект с помощью краудфандинга? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chp.com.ua/all-news/item/29055-kak-realizovat-proekt-s-pomoschyu-kraudfandinga>

8. Кредиты прямого действия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dengi.ua/finance/289599-Kredity-pryamogo-dejstvija>

9. Сучасний стан та перспективи розвитку краудфандингу в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/72884/68378>

References

1. Kraudfandinh: populyarni maydanchyky v Ukrayini ta sviti. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://psm7.com/analytics/kraudfanding-kak-privlech-investicii-i-realizovat-mechtu.html>

2. CROWDFUNDING INDUSTRY STATISTICS 2015 2016. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://crowdexpert.com/crowdfunding-industry-statistics/>

3. Kickstarter in 2017 – Year in review. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://icopartners.com/2018/01/kickstarter-2017-year-review/>

4. Spil'nokosht – kraudfandinh v Ukrayini. Velyka ideya. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://biggggidea.com/projects/>

5. Z myru po nyttsi: Yak pratsyuye kraudfandinh v Ukrayini. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.the-village.com.ua/village/city/situation/120893-big-idea>

6. V Ukrayini zapustylasya shche odna kraudfandinhovaya platforma Na-Starte. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ain.ua/2014/02/06/v-ukraine-zapustilas-eshhe-odna-kraudfandingovaya-platforma-na-starte/>

7. Yak realizuvaty proekt za dopomohoyu kraudfandinha? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://chp.com.ua/all-news/item/29055-kak-realizovat-proekt-s-pomoschu-kraudfandinga>

8. Kredyty pryamoji diyi. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dengi.ua/finance/289599-Kredyty-prjamogo-dejstvija>

9. Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku kraudfandinhom v Ukrayini. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/72884/68378>

Дані про авторів

Красножон Світлана Володимирівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

e-mail: svelte@ukr.net

Піддубний Володимир Антонович,

д.т.н., професор, професор кафедри технології і організації ресторанного господарства ДВНЗ Київський національний торговельно – економічний університет

e-mail: profpod@ukr.net

Данные об авторах

Красножон Светлана Владимировна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры корпоративных финансов и контролингу ГВУЗ Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: svelte@ukr.net

Поддубный Владимир Антонович,

д.т.н., профессор, профессор кафедры технологии и организации ресторанного хозяйства ГВУЗ Киевский национальный торгово-экономический университет

e-mail: profpod@ukr.net

Data about the authors

Svitlana Krasnozhon,

candidate of economics, associate professor of department of corporate finance and controlling Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

e-mail: svelte@ukr.net

Volodimir Piddubniy,

doctor of engineering, professor, professor department of technology and organization of Restaurant Industry Kyiv National Trade and Economics University

e-mail: profpod@ukr.net

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 336.77:332.2 (477)

DOI: 10.5281/zenodo.3245084

КОРНЕЄВ В.В.,
ДЕМЧЕНКО Д.В.

Кредитне забезпечення житлового будівництва в Україні: можливості відновлення

Предмет дослідження – сукупність відносин між банками як іпотечними кредиторами та домогосподарствами (як позичальниками) з приводу кредитування житлового будівництва в Україні.

Метою написання **статті** є обґрунтування можливостей відновлення кредитування житлового будівництва в Україні та подальшого розвитку ринку житлової іпотеки.

Методологія проведення роботи – методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, положення теорії інвестування, грошей і кредиту, іпотеки. Використані такі методи: системний, узагальнення, аналізу і синтезу, спостереження, статистичний – при дослідженні особливостей розвитку ринків іпотечного кредитування та житлового будівництва; порівняння, формалізації – для визначення перспектив розвитку ринку житлового будівництва з використанням іпотечних кредитних механізмів.

Результати роботи – розглянуті питання кредитного стимулювання розвитку житлового будівництва в Україні, зокрема через іпотечні інструменти. Матеріал подано у розрізі динаміки банківських кредитів домогосподарствам на придбання, будівництво та реконструкцію житла. Визначені особливості сучасного розвитку ринків житлового будівництва та іпотечного кредитування України, зокрема: переважання активності торговельних угод на вторинному ринку житла; стагнація житлової іпотеки; збереження значних фінансових ризиків здійснення іпотечних операцій; значна залежність стану ринку іпотеки від циклічних коливань економіки і очікувань домогосподарств. Обґрунтовані нові можливості кредитування житлового будівництва. Пропозиції стосуються розвитку первинного і вторинного ринків житла з активізацією іпотеки для таких цілей.

Висновки – кредитування житлового будівництва на основі іпотеки постійно є актуальним і потребує використання нових можливостей свого вирішення. У сучасних умовах іпотека виступає фінансовим інструментом розвитку ринку нерухомості. За умов забезпечення макрофінансової стабільності можливості кредитного стимулювання і убезпечення придбання житла на первинному і вторинному ринках є надзвичайно важливими. Водночас це визначає і перспективи розвитку будівельної сфери на основі її іпотечного кредитування для задоволення потреб житла. Такий фінансово-промисловий сегмент економіки є багатокомпонентним, який поєднує дотичні сфери діяльності банків, будівельних організацій і домогосподарств (останніх як споживачів іпотечних

продуктів банків та набувачів житла у новобудовах). Банки виступають як партнери будівельних організацій і населення протягом всього строку іпотечного кредитного договору.

Ключові слова: житлове будівництво, кредитування, іпотека, банки, домогосподарства, ризики іпотеки, ринок нерухомості, ринок іпотеки.

KORNEEV V.V.,
DEMCHENKO D.V.

Кредитное обеспечение жилищного строительства в Украине: возможности восстановления

Предмет исследования – совокупность отношений между банками как ипотечными кредиторами и домохозяйствами (как заемщиками) по поводу кредитования жилищного строительства в Украине.

Целью написания **статьи** является обоснование возможностей возобновления кредитования жилищного строительства в Украине и дальнейшего развития рынка жилищной ипотеки.

Методология проведения работы – методологической основой исследования является диалектический метод познания, положения теории инвестирования, денег и кредита, ипотеки. Используются следующие методы: системный, обобщения, анализа и синтеза, наблюдения, статистический – при исследовании особенностей развития рынков ипотечного кредитования и жилищного строительства; сравнения, формализации – для определения перспектив развития рынка жилищного строительства с использованием ипотечных кредитных механизмов.

Результаты работы – рассмотрены вопросы кредитного стимулирования развития жилищного строительства в Украине, в частности через ипотечные инструменты. Материал представлен в разрезе динамики банковских кредитов домохозяйствам на приобретение, строительство и реконструкцию жилья. Определены особенности современного развития рынков жилищного строительства и ипотечного кредитования Украины, в частности преобладание активности торговых сделок на вторичном рынке жилья; стагнация жилищной ипотеки; сохранение значительных финансовых рисков осуществления ипотечных операций; значительная зависимость состояния рынка ипотеки от циклических колебаний экономики и ожиданий домохозяйств. Обоснованы новые возможности кредитования жилищного строительства. Предложения касаются развития первичного и вторичного рынков жилья с активизацией ипотеки для таких целей.

Выводы – кредитование жилищного строительства на основе ипотеки постоянно актуален и требует использования новых возможностей своего решения. В современных условиях ипотека выступает финансовым инструментом развития рынка недвижимости. При обеспечении макрофинансовой стабильности возможности кредитного стимулирования и страхования приобретение жилья на первичном и вторичном рынках очень важны. Этим же определяются и перспективы развития строительной сферы на основе ипотечного кредитования для удовлетворения потребностей в жилье. Такой финансово-промышленный сегмент экономики является многокомпонентным, который сочетает аспекты деятельности банков, строительных организаций и домохозяйств (последних как потребителей ипотечных продуктов банков и получателей жилья в новостройках). Банки выступают как партнеры строительных организаций и населения в течение всего срока ипотечного кредитного договора.

Ключевые слова: жилищное строительство, кредитование, ипотека, банки, домохозяйства, риски ипотеки, рынок недвижимости, рынок ипотеки.

KORNEEV V.V.,
DEMCHENKO D.V.

Credit support for housing construction in Ukraine: recovery opportunities

Research subject. The subject of the study is a set of relations between banks as mortgage lenders and households (as borrowers) regarding lending to housing construction in Ukraine.

The purpose of the article is to justify the possibilities of resuming lending to housing construction in Ukraine and further development of the residential mortgage market.

Methodology of work – the methodological basis of the study is the dialectical method of knowledge, the theory of investment, money and credit, mortgages. The following methods were used: systemic, generalization, analysis and synthesis, observation, statistical – in the study of the peculiarities of the development of mortgage lending and housing markets; comparison, formalization – to determine the prospects for the development of housing market with the use of mortgage lending mechanisms.

The results of the work – considered the issues of credit promotion of housing development in Ukraine, in particular through mortgage instruments. The material is presented in terms of the dynamics of bank loans to households for the purchase, construction and reconstruction of housing. The peculiarities of modern development of housing and mortgage lending markets of Ukraine are determined, in particular: the predominance of trading transactions on the secondary housing market; residential mortgage stagnation; Maintaining significant financial risks for mortgage operations; a significant dependence of the mortgage market on cyclical fluctuations in the economy and household expectations. New possibilities of lending for housing construction are grounded. Proposals concern the development of primary and secondary housing markets with the activation of mortgages for such purposes.

Conclusions – mortgage lending on housing is constantly relevant and requires the use of new opportunities for its solution. In modern conditions, the mortgage serves as a financial instrument for the development of the real estate market. Possibilities of credit stimulation and securing the purchase of housing in the primary and secondary markets are extremely important. At the same time, it determines the prospects of the development of the construction industry on the basis of its mortgage lending to meet the needs of housing. Such a financial–industrial segment of the economy is multicomponent, which combines the activities of banks, construction organizations and households (the latter as consumers of mortgage products of banks and purchasers of housing in new buildings). Banks act as partners of construction organizations and the population throughout the term of a mortgage loan agreement

Key words: housing, loans, mortgages, banks, households, mortgage risks, real estate market, mortgage market.

Постановка проблеми. На сьогодні питання кредитного стимулювання житлового будівництва в Україні зберігаються дуже гострими. Значна частина громадян все ще проживає у перенаселеному житлі (за оцінками – понад 40%). В останні роки проблема забезпеченості житлом ще більше актуалізувалась у зв'язку з міграцією населення зі східних до центральних та західних регіонів внаслідок продовження військових дій. Вирішення одного з базових питань забезпечення життєдіяльності – отримання житла можливе з використанням спеціальних фінансових механізмів фінансування житлового будівництва, і, зокрема, іпотеки. У нестабільних умовах «запуск» більш надійних схем та інструментів іпотечного кредитування постійно знаходиться у колі інтересів банків як іпотекодавців та їх клієнтів – споживачів іпотечних послуг.

У цьому руслі залишається постійною потреба пошуку можливостей стабілізації вітчизняного ринку іпотеки, виведення його з «сомнабулічного» стану та розробка превентивних заходів попередження кредитних катаклізмів у майбутньому. Розроблення нових можливостей сприяння вирішенню таких актуальних завдань потребує удосконалення функці-

онування системи іпотечного кредитування та покращення прозорості та безпечності іпотечних угод.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вивчення групи питань іпотечного кредитування та фінансування житлових угод на ринку нерухомості представлено у працях таких вітчизняних науковців, як О.В. Абакуменко, Є.О. Бублик, Д.М.Гриджук, Т.Т.Ковальчук, В. І. Кравченко, В.І.Міщенко, С.В.Науменкова, К.В.Паливода та інші. Проте, незважаючи на значні результати їх досліджень, у сучасних умовах потребують дослідження питання відновлення і подальшого розвитку ринку іпотечного кредитування та придбання нерухомості. Нерозв'язаність питань фінансового забезпечення придбання житла на умовах іпотеки за останні роки тільки накопичилось. Це обумовлює постійну актуальність оцінювання перспектив розвитку ринку іпотеки в Україні як сегменту кредитного ринку.

Метою статті є обґрунтування можливостей відновлення кредитування житлового будівництва в Україні та подальшого розвитку ринку житлової іпотеки.

Виклад основного матеріалу. Попри постійну необхідність задоволення потреб населення у на-

явності власного житла, іпотечні можливості фінансування придбання нерухомості використовуються стримано. Іпотека як фінансовий важіль не знаходить очікуваного використання серед потенційних клієнтів банків та пов'язаних з ними фінансово-консультативних установ. Протягом останніх років характеристика обсягів ринку іпотечного кредитування банками в Україні залишається зменшуваною за своєю динамікою (за винятком останнього 2018 р., про що мова нижче). Так, наприклад, за інформацією НБУ, якщо кредити домогосподарствам, надані на придбання, будівництво та реконструкцію житла у 2014 р. становили 71803 млн. грн., то наприкінці минулого 2018 р. – тільки 44458 млн. грн, тобто має місце зниження обсягів ринку у 1,6 рази. За оперативними даними у лютому 2019 р. ринок «стиснувся» до 43146 млн. грн. У процентному співвідношенні частка «житлових» кредитів зменшилась від 1/3 в їх загальному обсязі до фактично п'ятої частини. Таким чином, як у вартісному, так і у відносному виразах тенденція кредитування цього сегменту життєзабезпечення потреб населення низхідна (див. таблицю).

Висока пропозиція житла від забудовників протягом декількох років поспіль призвела до скорочення будівництва нового житла в Україні. За 2018 рік обсяг прийнятого в експлуатацію житла у багатоквартирних будинках загалом по Україні зменшився на 25%. У м. Києві таке скорочення виявилось ще більшим – 29%.

Втім, окремі позитиви розвитку ринку іпотеки все ж є: наприклад, протягом 2018 р. залишок за гривневими позиками населенню в цілях придбання, будівництва та реконструкції житла зріс на 6 %, а фізичним особам було видано кредитів майже на 2,6 млрд. грн. За даними Міністерства юстиції, у 2018 році кількість угод купівлі-продажу квартир та житлових будинків в Україні зросла на 8%, у Києві – на 13%. Тобто, за цими даними відзначається активність попиту на придбання житла саме на вторинному ринку.

Іпотека і ринок іпотеки завжди тісно пов'язані зі станом ринку нерухомості. Іпотека є формою, інструментом розвитку ринку нерухомості. В останньому 2018 році на ринку нерухомості України відбулись показові зміни, викликані як ситуативними, так і аддитивними обставинами. «Ціни на квартири практично заморозились, оренда стабільно зростала, а для забудовників ввели нові правила», – писала А.Іщенко в огляді стану ринку нерухомості [2]. Попри те, що оціночна собівартість квадратного метра житла в Україні у жовтні 2018 р. розрахунково встановилась на відносно невисокому рівні – 11849 грн., фактор масової відсутності попиту на житлові продукти новобудов не дає змоги активізувати ринки нерухомості, і, пов'язано, ринок іпотеки.

Наявне зменшення обсягів іпотечних кредитів населенню обумовлено значними ризиками цих операцій при вкрай незначному платоспроможному попиті. За експертними оцінками, в Україні у 2018 р. середня сума іпотечного кредиту в Україні складала 800 тис. грн (орієнтовно 28,5 тис. дол. США). У загальній кількості угод на купівлю житла іпотечні договори в останні роки не перевищували 3%. Зрозуміло, що не може розвиватись іпотека при значному рівні бідності населення. Безробіття та іпотека є ринковими антиподами. Приховане безробіття не сприяє активізації іпотеки теж. На сьогодні значний розрив між середніми доходами українців і вартістю житла фактично унеможливає придбання житла без довготривалих накопичень або без кредитування. Тут виходить як замкнуте коло: для придбання житла через іпотечні програми потрібен належний рівень платоспроможності, а його досягнення можливе тільки через високу і прозору зайнятість [3, с. 235].

Вирізняються такі ризики, що впливають на розвиток ринку нерухомості та іпотечного кредитування в Україні [7, с. 53]. По перше, це кредитний ризик: найбільша перевага кредитування житлового будівництва для іпотечних кредиторів

Кредити домогосподарствам – загальні, на придбання, будівництво та реконструкцію житла *

Період/рік	Кредити, надані домогосподарствам, всього, млн. грн.	Кредити, надані домогосподарствам на придбання, будівництво та реконструкцію житла, млн. грн.	Кредити, надані домогосподарствам на придбання, будівництво та реконструкцію житла, %.
2014 р.	211215	71803	33,9
2018 р.	201102	44458	22,1
2019р./лютий	202531	43146	21,3

* Вибірка з: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

полягає у їх здатності знизити кредитний ризик, через більш тривалий процес оцінки позичальника – позичальник протягом тривалого періоду часу (3–5 років), перш ніж отримати позику, повинен показати свою здатність заощаджувати частину своїх доходів у вигляді вкладів. Така поведінка свідчить про те, що вкладник, вірогідно, буде сумлінним і у якості позичальника. В результаті, надання іпотечної позики клієнту виявляється менш ризиковим, ніж порівняно надання «стандартного кредиту» позичальнику у банку.

По друге, ризик ліквідності банку–кредитора, є головним ризиком при наданні іпотечного кредиту, – з огляду на змінний рівень інфляції (коливань процентних ставок). Він полягає у виникненні ситуації коли, іпотечні кредитори матимуть недостатньо коштів для задоволення вимог надання позик у майбутньому. Можливість дефіциту кредитних ресурсів виникає тоді, коли нові депозити та проценти за видані позики недостатні для фінансування кредитних зобов'язань перед вкладниками–позичальниками.

Масштаби ризику ліквідності визначаються трьома факторами: тривалістю періоду заощаджень та повернення позики – чим довший термін заощадження та кредиту, тим нижчий ризик ліквідності; співвідношенням розміру кредиту до розміру заощаджень: чим воно більше, тим вищий ризик зменшення ліквідності; характер кредитної угоди: ризик втрати ліквідності нижчий, якщо іпотечний кредитор планує фінансування кредитної угоди.

По–третє, завжди актуальним є процентний ризик, який полягає у можливості зміни відсоткових ставок за іпотеку. Ставки на заощадження та кредит фіксуються на період дії договору і не змінюються у випадку коливання ринкової кон'юнктури.

Розглянемо можливості відновлення і активізації фінансування придбання житла домогосподарствами почергово на первинному і вторинному ринках іпотеки у сучасних умовах.

Так, на первинному ринку нерухомості чинне законодавство України передбачає розвиток ринку іпотечного кредитування через надання послуг іпотечного кредитування банками. Це зрозуміло, – на кредитному ринку в «усіх іпостасях» домінують саме банки, і цьому факту немає ніяких заперечень.

Проте, оскільки іпотека є специфічним фінансовим інструментом, що вимагає «нішевого» підходу до організації кредитування, доцільно було б модернізувати чинне законодавство в частині вио-

кремлення сегменту про іпотечні банки та надання іпотечних послуг небанківськими фінансово–кредитними установами, про що й писав свого часу банківський практик Д.Гриджук [4, с.217]. В частині розвитку інфраструктури іпотечного, і загалом, кредитного ринку, доцільно було б посилити вимоги і нагляд за діяльністю ріелторських агентств та інших небанківських консультаційних установ.

Перспективним вважається прийняття закону, який би забезпечив функціонування в Україні спеціальних фінансових установ для акумуляції коштів населення у вигляді довгострокових цільових вкладів на поворотній та платній основі. Закумульовані таким чином кошти доцільно використовувати для надання іпотечних кредитів на придбання та розбудову житла вкладникам–клієнтам даних установ на пільгових умовах.

Створення таких спеціальних фінансових установ допоможе активізувати розвиток національного ринку іпотечного кредитування, який постійно потребує запровадження ефективних схем залучення ресурсів та забезпечення населення відносно доступними іпотечними кредитами [5, с. 127]. Елементи т.зв автономної моделі індивідуального залучення додаткових фінансових ресурсів потрібно поширювати в Україні. Втім, для більш повного розкриття потенціалу ринку іпотечного кредитування у перспективі потрібно орієнтуватись на формування необхідних макроекономічних умов для подальшого переходу до відкритих моделей організації іпотечного ринку – коли ресурси спрямовуються на будівництво не тільки з відкладених заощаджень населення, а залучаються на відкритих ринках капіталу.

Для запуску і відновлення первинного ринку іпотеки завжди вимагається професійна і прозора діяльність банків, які є основними іпотечними кредиторами. Слід підвищити прозорість та якість процедури оцінки позичальників та забезпечити зниження спекулятивної складової на ринку іпотеки.

Спекуляції і зловживання на ринку іпотеки можливо знизити шляхом цільового спрямування наданих іпотечних кредитів на придбання або будівництво нерухомості кінцевими споживачами. При цьому, банки – іпотечні кредитори повинні тісно співпрацювати із будівельними компаніями у разі надання іпотечних кредитів на придбання нерухомості на первинному ринку та забезпечувати їх економічно доцільними фінансовими потоками з відповідним рівнем контролю. Це знизить ризики

недобудови заставленої нерухомості та шахрайства із фінансовими пірамідами [5, с. 184].

Також важливим напрямом розвитку первинного ринку іпотечного кредитування є зниження фінансових ризиків іпотечних угод. Дотепер пам'ятні втрати населення при використанні іпотечних валютних кредитів банків при девальвації національної валюти.

На вторинному ринку нерухомості потребують уточнення пріоритети щодо підтримки державою створення вторинного ринку іпотечного кредитування як заходу нівелювання ризику ліквідності іпотечних кредиторів та невтручання державою в діяльність кредиторів на первинному ринку. На даному етапі ситуація вимагає активного державного втручання у діяльність іпотечних кредиторів на первинному ринку у вигляді встановлення нормативів що забезпечують підвищення фінансової стійкості ринку та додатковому контролі за їх діяльністю у сфері іпотечного кредитування.

Крім того, для сприяння розвитку іпотечного ринку необхідно забезпечити системний підхід до формування державних гарантій, податкових та інших пільг щодо надання іпотечних кредитів певним категоріям населення: молодим сім'ям, державним та військовослужбовцям для вирішення житлової проблеми. За розрахунками одного з піонерів ринку іпотеки в Україні К.В. Паливоди, саме податкові пільги та пряме субсидування фізичних осіб, які не можуть без допомоги держави придбати житло, сприятиме вирішенню житлової проблеми та загальному економічному піднесенню [6, с. 126].

На вторинному ринку іпотеки банки повинні сприяти обігу іпотечних цінних паперів за допомогою формування на них пропозиції стимулювання попиту та підтримки котирувань. Банки повинні виконувати функції ініціаторів пропозицій інструментів іпотеки на вигідних для клієнтів умовах. Для зниження ринкових ризиків доцільно відокремити капітал та зобов'язання банків-операторів вторинного ринку іпотеки від їх пасивів на первинному ринку. Як відзначають у цьому руслі В.І. Міщенко та С.В. Науменкова, банкам «в межах системи оцінки процентного ризику необхідно обов'язково здійснювати моделювання кривої прибутковості, використовуючи загальноприйняті підходи, наприклад, на основі врахування форвардних курсів. З метою відображення зміни кривої прибутковості від зміни валютних курсів вона має бути розподілена на сегменти за строками виплат» [7, с. 57].

Отже, на первинному ринку банки-іпотечні кредитори виступають як фінансові партнери клієнтів-позичальників та будівельних й інших організацій через надання необхідного стартового фінансування при започаткуванні і реалізації проектів будівництва. На вторинному ринку банки можуть функціонувати як професійні маркет-мейкери іпотечного ринку, що підтримують прийнятний рівень котирувань іпотечних цінних паперів, проте лише у вигляді відокремлених структур з відособленим капіталом від банків-іпотечних кредиторів [5, с. 166].

Висновки

Питання фінансового стимулювання житлового будівництва потребують постійного пошуку шляхів та можливостей свого вирішення. Іпотека в усі часи була формою, фінансовим інструментом розвитку ринку нерухомості. У нестабільні періоди особливо проявляється залежність розвитку окремих сегментів економіки – житлового й іпотечного теж, – від макроекономічної стабільності. Для розвитку кредитування будівництва житлової нерухомості, у т.ч. з використанням іпотеки, необхідними є передбачуване макроекономічне середовище з низькою інфляцією. Слід зважати на те, що іпотека завжди «зв'язує» гроші на внутрішньому ринку, не залежить безпосередньо від зовнішньоекономічних коливань, тим самим забезпечуючи антиінфляційний «фон» ринку нерухомості. Соціальні аспекти при цьому – наявність роботи для населення і наступна забезпеченість платоспроможного попиту стають важливою підмогою розвитку як іпотеки, так і будівельної індустрії.

Нові «маяки» кредитного стимулювання і забезпечення придбання житла у розрізі первинного і вторинного ринків іпотеки визначають можливі перспективи розвитку такого багатокомпонентного фінансово-промислового сегменту економіки. Банки повинні розгортати свою діяльність на ринку іпотеки як партнер будівельних організацій і, водночас, як консультанти населення-клієнтів на весь період дії іпотечного кредитного договору.

Список використаних джерел

1. Кредити, надані домашнім господарствам: Сайт Національного банку України, [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
2. Іщенко А. Ринок нерухомості-2018: як змінювалися ціни на квартири і правила для забудовників, [Елек-

тронний ресурс] – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/441426/rynok-neruhomosti-2018-yak-zminyvalysya-tsiny-na-kvartyry-i-pravyla-dlya-zabudovnykiv>.

3.Абакуменко О.В. Іпотека: реалії та перспективи розвитку в Україні / О.Абакуменко, Л. Коваленко, П.Лук'яшко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – №4 (12). – С. 235–236. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>.

4.Гриджук Д.М. Іпотека у кредитуванні: Практичні поради / Д.М. Гриджук, В.О. Олійник – К.: А.С.К., 2006. – 463 с.

5.Бублик Є.О. Іпотечний ринок в Україні: проблеми та перспективи посткризового розвитку: Монографія. НАН України; Ін-т екон. та прогнозування, 2011. – 220 с.

6.Паливода К.В. Іпотечний ринок житла в Україні / К.В. Паливода – К.: Знання, 2006. – 197 с.

7.Мищенко В.І., Науменкова С.В., Мищенко С.В. Управління ризиками іпотечного житлового кредитування в умовах фінансової нестабільності // Фінансовий простір. – 2016. – № 2. – С. 53–58.

8.Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003р. № 898-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>

References

1. Kredyty, nadani domashnim gospodarstvom: Sayt Natsional'noho banku Ukrainy [Credits granted to households: Website of the National Bank of Ukraine], [Elektronnyy resurs] – Rezhyim dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

2. Ishchenko A. Rynok nerukhomosti-2018: yak zminyvalysya tsiny na kvartyry i pravyla dlya zabudovnykiv [Real estate market-2018: how the prices of apartments and rules for developers changed], [Elektronnyy resurs] – Rezhyim dostupu: <https://news.finance.ua/ua/news/-/441426/rynok-neruhomosti-2018-yak-zminyvalysya-tsiny-na-kvartyry-i-pravyla-dlya-zabudovnykiv>.

3. Abakumenko O.V. Ipoteka: realiyi ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Mortgage: Realities and Prospects of Development in Ukraine] / O. Abakumenko, L. Kovalenko, P. Luk'yashko // Naukovyy visnyk CHDIEU. – 2011. – №4 (12). – S. 235–236. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>.

4. Hrydzjuk D.M. Ipoteka u kredyuvanni: Praktychni porady [Mortgage in lending: Practical advice] / D.M. Hrydzjuk, V.O. Oliynyk – K.: A.S.K., 2006. – 463 s.

5. Bublik YE.O. Ipotechnyy rynek v Ukraini: problemy ta perspektyvy postkryzovoho rozvytku [Mortgage Market in Ukraine: Problems and Prospects for Post-Crisis Development]: Monohrafiya. NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuвання, 2011. – 220 s.

6. Palyvoda K.V. Ipotechnyy rynek zhytla v Ukraini [Mortgage Housing Market in Ukraine] / K.V. Palyvoda – K.: Znannya, 2006. – 197 s.

7. Mishchenko V.I., Naumenkova S.V., Mishchenko S.V. Upravlinnya ryzykamy ipotechnoho zhytlovoho kredyuvannya v umovakh finansovoyi nestabil'nosti [Mortgage risk management in housing insecurity] // Finansovyy prostir. – 2016. – № 2. – S. 53–58.

8. Zakon Ukrainy «Pro ipoteku» [On Mortgage] vid 05.06.2003r. № 898-IV [Elektronnyy resurs] – Rezhyim dostupu – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>

Дані про авторів

Корнєєв Володимир Вікторович,

д.е.н., професор, завідувач відділу фінансової політики, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
e-mail: vkorn27@gmail.com

Демченко Дмитро Вікторович,

аспірант, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
e-mail: dim.demchenko@gmail.com

Данные об авторах

Корнеев Владимир Викторович,

д.э.н., профессор, заведующий отделом финансовой политики, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
e-mail: vkorn27@gmail.com

Демченко Дмитрий Викторович,

аспирант, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
e-mail: dim.demchenko@gmail.com

Data about authors

Vladimir Korneev,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Financial Policy Department, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics
e-mail: vkorn27@gmail.com

Dmitriy Demchenko,

Postgraduate student, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics
e-mail: dim.demchenko@gmail.com

Визначення стратегії розвитку промислового підприємства

Предметом дослідження є фактори оточуючого середовища, вплив яких на промислове підприємство визначає стратегію його розвитку.

Метою дослідження є визначення стратегії розвитку ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» за умов збільшення рівня досконалості системи, яка відображає здатність до необмеженого розвитку.

Методи дослідження. В роботі використана сукупність наукових методів і підходів, в тому числі методи групування та порівняльний аналіз, що дозволило визначити стратегію розвитку промислового підприємства.

Результати роботи. У статті розглянуто теоретичні підходи щодо визначення поняття стратегії та стратегії розвитку. Застосовано матрицю SWOT – аналізу для ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» з подальшим визначенням стратегії розвитку промислового підприємства за умов збільшення рівня досконалості системи, яка відображає здатність до необмеженого розвитку.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління підприємством, реалізація стратегії розвитку підприємства.

Висновки. 1. Досліджено поняття «стратегія» та «стратегічний розвиток». 2. Побудовано матрицю SWOT – аналізу ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство». 3. Визначено стратегічний розвиток ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство», який передбачає підвищення ступеню досконалості як співвідношення між функціональністю та загальними витратами діяльності.

Ключові слова: стратегія, стратегія розвитку, промислове підприємство.

СОЛОМЯНЮК Н.М.,

КУЗЬМЕНКО Т.С.

Определение стратегии развития промышленного предприятия

Предметом исследования являются факторы окружающей среды, влияние которых на промышленное предприятие определяет стратегию его развития.

Целью исследования является определение стратегии развития ОАО «Лебединское хлебоприемное предприятие» в условиях увеличения уровня совершенства системы, которая отражает способность к неограниченному развитию.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, в том числе методы группировки и сравнительный анализ, что позволило определить стратегию развития промышленного предприятия.

Результаты работы. В статье рассмотрены теоретические подходы к определению понятия стратегии и стратегии развития. Использована матрица SWOT – анализа для ОАО «Лебединское хлебоприемное предприятие» с последующим определением стратегии его развития в условиях увеличения уровня совершенства системы, которая отражает способность к неограниченному развитию.

Область применения результатов. Экономика и управление предприятием, реализация стратегии развития предприятия.

Выводы. 1. Исследовано понятие «стратегия» и «стратегическое развитие». 2. Построена матрица SWOT – анализа ОАО «Лебединское хлебоприемное предприятие». 3. Определено стратегическое развитие ОАО «Лебединское хлебоприемное предприятие», которое предусматривает повышение степени совершенства как соотношение между функциональностью и общими затратами деятельности.

Ключевые слова: стратегия, стратегия развития, промышленное предприятие.

Definition of industrial enterprise development strategy

The subject of the study is the factors the environment, the impact of which on the industrial enterprise determines the strategy its development.

The aim is to study the development strategy PJSC «Lebedinske grain reception enterprise» in conditions of increasing the level perfection of the system, which reflects the ability to unlimited development.

Research methods. In the work a set of scientific methods and approaches, including methods of grouping and comparative analysis, which allowed to determine the strategy of development an industrial enterprise, was used.

Results of work. The article deals with theoretical approaches to the definition the concept of strategy and development strategy. The SWOT matrix has been applied for PJSC «Lebedinskiy grain acceptance enterprise», with further definition of the strategy development of the industrial enterprise in the conditions of increasing the level of perfection of the system, which reflects the ability to unlimited development.

The field of application of results. Economics and enterprise management, realization of enterprise development strategy.

Conclusions 1. The concept of «strategy» and «strategic development» is explored. 2. The matrix SWOT–analysis PJSC «Lebedinsky grain acceptance enterprise» was constructed. 3. The strategic development PJSC «Lebedinskiy grain reception enterprise» was determined, which provides for the improvement the degree of perfection as a correlation between functionality and total operating costs.

Key words: strategy, development strategy, industrial enterprise.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення ринкової економіки України зростає роль вдосконалення управління підприємницькою діяльністю. Значна кількість підприємств мають намір вийти на світовий ринок, покращити якість та збільшити обсяги реалізації продукції. В умовах жорсткої конкуренції, інформатизації суспільства, політичної нестабільності, значну роль відіграє формування та управління стратегічним розвитком підприємства. У зв'язку з цим існує потреба аналізу сучасних підходів до вибору та реалізації стратегії розвитку промислового підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню питання стратегії розвитку промислового підприємства приділяли увагу багато авторів. Найбільший внесок в аналіз даного питання внесли А. Дж. Стрікленд, Д. Томпсон, П. Дойль, Т. Фролова, Н. Трен'єв та ін. Визначенню сутності стратегії розвитку підприємства присвятили свої роботи С. Гуткевич, Ю. Левицький, Є. Павлова та ін.

Метою статті є побудова матриці SWOT – аналіз для ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» з подальшим визначенням стратегії розвитку промислового підприємства за умов

збільшення рівня досконалості системи, яка відображає здатність до необмеженого розвитку.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі існує значна кількість визначень терміну «стратегія»:

І. Ансоф, «стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими підприємство керується у своїй діяльності»;

Б. Карлос, «стратегія – узагальнена модель дій, які необхідні для координації та розподілу ресурсів підприємства»;

А. Чандлер, «стратегія – встановлення основних довготермінових цілей та намірів підприємства, а також напрямку дій і ресурсів, які необхідні для досягнення цих цілей»;

М. Мескон, «стратегія – комплексний план, сформований для здійснення місії підприємства та досягнення його цілей».

Крім того, стратегія розглядається як засіб досягнення цілей, до яких прагне підприємство, і які можуть змінюватися в окремі моменти у зв'язку із зміною зовнішніх умов.

Науковці стверджують, що сучасні підприємства в конкурентному середовищі можна описати за допомогою ієрархії стратегій А. А. Томпсо-

на і А. Дж. Стрікланда, в якій виділяються наступні рівні [1, с. 145]:

а) корпоративна (загальна, портфельна) стратегія – визначає загальний план управління диверсифікованим підприємством, охоплює всі сфери його діяльності, окреслює загальний напрям розвитку;

б) ділова (конкурентна, бізнесова) стратегія – зосереджена на управлінні успішною діяльністю в одній із сфер бізнесу, основною її метою є досягнення довготривалих ділових переваг;

в) функціональна стратегія – конкретизує деталі в загальному плані розвитку підприємства шляхом визначення підходів, дій щодо управління підрозділами;

г) операційна стратегія – визначає принцип управління ланками організаційної структури (заводами, центрами), способи вирішення стратегічно важливих оперативних завдань (закупівля, ремонт, реклама).

З наукових позицій важливим є визначення співвідношення понять «стратегія», «тактика», «політика».

Тактика – це процес опрацювання короткотермінових планів, що узгоджуються із стратегією підприємства.

Політики – перетворює стратегію на відкритий, детальний план розвитку основних напрямів діяльності підприємства.

Формування стратегії підприємства здійснюється у кілька етапів:

На рисунку 1 зображено алгоритм створення цілей підприємства за М. Портером

Наведена схема представлена як поєднання основних функцій розробки й реалізації стратегії підприємства.

Для розробки місії підприємству необхідно проаналізувати зовнішнє (споживачі, конкуренти, постачальники) та внутрішнє (виробництва продукції, послуг тощо) середовище.

Визначення цілей підприємства передбачає:

- визначення основної мети підприємства;
- виявлення та аналіз тенденцій;
- побудова «дерева цілей»;
- встановлення індивідуальних завдань як інструменту забезпечення виконання цілей.

Аналіз внутрішнього середовища підприємства передбачає дослідження внутрішніх змін всередині підприємства, які безпосередньо впливають на процес перетворень (виробництва продукції, послуг) та його функціонування.

Аналіз зовнішнього середовища підприємства передбачає визначення сукупності впливу чинників та елементів, що знаходяться поза межами підприємства й і на які воно не може впливати взагалі або має незначний вплив.

Аналіз зовнішнього середовища підприємства передбачає визначення сукупності впливу чинників та елементів, що знаходяться поза межами підприємства й і на які воно не може впливати взагалі або має незначний вплив.

На етапі аналізу альтернатив та вибору стратегії, підприємству слід оцінити та здійснити вибір стратегічних факторів господарювання. З цією метою найчастіше використовують SWOT-аналіз.

Під час розробки та проектування організаційної структури підприємства необхідно визначити організаційно-структурний потенціал підприємства, що може значно сприяти реалізації стратегії та досягненню визначених цілей.

Реалізація стратегії підприємства полягає в тому, щоб використати його стратегічний потенціал та перетворити його в стратегічний фактор успіху.

Теоретичні підходи щодо визначення стратегічного розвитку промислового підприємства розглянемо на прикладі ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство», основним видом діяльності якого є приймання зерна, гречки, пшениці, ячменю, інших культур, обмолотом, калібровкою кукурудзи тощо.

ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» – компанія харчової промисловості

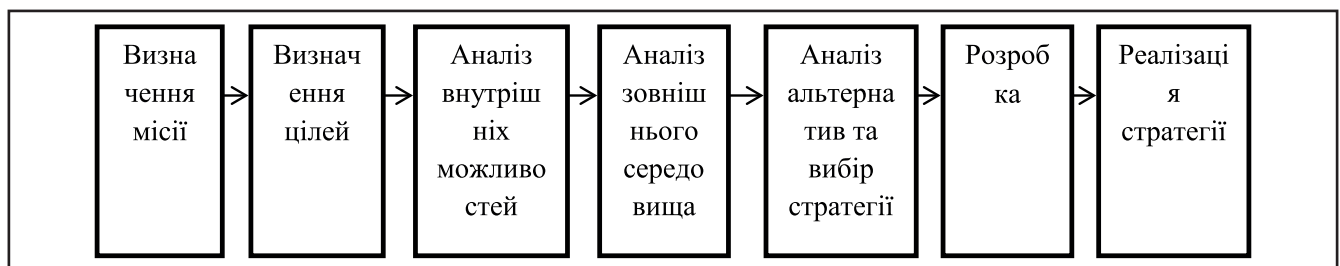

Рисунок 1. Алгоритм створення цілей

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

України, що динамічно розвивається. Воно було засноване в 1948.

До основних цілей ПАТ належать:

- підвищити вартість підприємства на 5% за 3 роки;
- зміна асортименту послуг, виготовлення нових виробів;
- збільшення обсягів продажу;
- запровадити з 2020 р. систему безперервно-го навчання, підвищення кваліфікації персоналу.

За результатами проведеного SWOT – аналізу встановлено, що ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» має ряд сильних сторін і можливостей на ринку (рисунки 2).

Основними сильними сторонами є висока якість продукції та послуг, оновлення технічно-матеріальної бази, активне впровадження інновацій, пропозиція забезпечена платоспроможним попитом. Тому підприємство можна вважати вагомим на ринку послуг і конкурентоспроможним.

Недоліком в діяльності ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» є відсутність корпоративного стилю на ринку B2B, концентрація діяльності на внутрішньому ринку, залежність організації діяльності від закордонних постачальників обладнання та матеріалів.

Слабкі сторони показують, що підприємству є куди розвиватись, потрібно шукати нові ринки

збуту й виходити на міжнародний ринок, розширювати і збільшувати асортиментну пропозицію.

Стратегічний розвиток підприємства передбачає підвищення ступеню досконалості, рівень якого можна визначити як співвідношення між функціональністю та загальними витратами, автор якого є Г.С. Альтшуллер:

$$I = \frac{\sum_{i=1}^{\infty} Fi}{\sum_{j=1}^{\infty} Pj} \rightarrow \infty$$

де, Fi – функціональність (дохід);

Pj – загальна витрати;

I – рівень досконалості системи.

Показник «ступінь досконалості системи» (I) прямує до нескінченності, що відображає здатність до необмеженого розвитку. У крайньому випадку функція буде реалізована і не буде витрат на реалізацію.

Даний закон можна застосовувати під час вибору оптимальної стратегії та її подальшого розвитку на промисловому підприємстві.

В процесі розвитку підприємство підвищує рівень досконалості.

Г.С. Альтшуллер виокремлює п'ять варіантів поведінки системи (табл. 1).

Під час використання ідеальної стратегії підприємство повинно забезпечити функціональність за

Зовнішнє середовище	Можливості: <ul style="list-style-type: none"> • розширення ринків збуту за рахунок налагодження зв'язків з новими контрагентами; • збільшення частки експорту продукції; • зменшення кількості конкурентів із пропозицією для зовнішніх ринків; • збільшення обсягів замовлення від контрагентів. 	Загрози: <ul style="list-style-type: none"> • економічний стан в країні; • підвищення вартості продукції; • політична нестабільність; • обмеження експортно-імпортних операцій; • погодно-кліматичні умови.
Внутрішнє середовище	Сильні сторони: <ul style="list-style-type: none"> • висока якість продукції та послуг; • оновлення технічно-матеріальної бази; • активне впровадження інновацій; • пропозиція забезпечена платоспроможним попитом. 	Слабкі сторони: <ul style="list-style-type: none"> • відсутність корпоративного стилю на ринку B2B; • перевага діяльності на внутрішньому ринку; • залежність організації діяльності від закордонних постачальників обладнання та матеріалів.

Рисунки 2. Матриця SWOT – аналіз ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство»

Таблиця 1. Стратегії розвитку промислових підприємств з погляду збільшення рівня досконалості системи

Стратегія	Функціональність (F)	Витрати (P)
Ідеальна стратегія	↑	↓
Поточний рівень витрат	↑	const
Зниження витрат	const	↓
Значне збільшення витрат	↑↑↑	↑
Значне зниження витрат	↓	↓↓↓

Таблиця 2. Техніко–економічні показники діяльності підприємства

Найменування показника	Один. виміру	Роки		Відхилення	
		2018 рік	2017 рік	абсолютне, ±	відносне, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	тис. грн.	18 323,00	18 194,00	129,00	0,7
Повні витрати на реалізацію продукції	тис. грн.	16 904,00	17 511,00	– 607,00	–3,5

рахунок скорочення витрат і поліпшення корисних функцій. Дана стратегія складна для реалізації, тому краще обрати стратегію підтримки поточного рівня витрат (стратегія 2) або зниження витрат (стратегія 3). Третя стратегія характерна для «застарілих» підприємств, які виготовляють традиційну продукцію, промислово–товарної компанії, металургії, сільського господарства тощо.

Існують такі варіанти, які пов'язані із значним збільшенням функціональності, що супроводжується збільшенням витрат (стратегія 4). Така стратегія характерна для нових інноваційних підприємств, а також для нових галузей. Наближаючись до межі своєї функціональності, ці підприємства дотримуються способів зниження витрат.

Іноді доцільно спростити діяльність (зменшити функціональність), тоді як витрати різко знижуються, що призведе до підвищення ступеня досконалості.

Таку стратегію обирають підприємства, які нарошують обсяги виробництва.

Розглянемо на прикладі ПАТ «Лебединське ХПП»:

$$I = \frac{18323,00}{16904,00} = 1,08$$

де, 18323,00 тис. грн. – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції за 2018 р.,

16323,00 тис. грн. – повні витрати на реалізацію продукції за 2018 р.

$$I = \frac{18194,00}{17511,00} = 1,04$$

де, 18 194,00 тис. грн. – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції за 2017р.,

17511,00 тис. грн. – повні витрати на реалізацію продукції за 2017р.

Для аналізу ми обрали техніко–економічні показники ПАТ за 2017–2018рр.(табл.2).

Отже, дохід підприємства за два роки майже не змінився, що дорівнює const, а витрати – зменшились, тому ПАТ «Лебединське ХПП» може застосувати стратегію зниження витрат (стратегія 3).

Таким чином, науково обґрунтована стратегія зниження витрат підприємства повинна враховувати ситуацію, що склалася на ринку, визна-

чати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, оцінювати позиції підприємства на ринку та його конкурентні переваги.

Висновки

Стратегія – це основний напрям діяльності підприємства, який розробляється керівництвом компанії у вигляді стратегічних цілей, функцій, задач досягнення ефективних показників діяльності. Результати аналізу ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» свідчать про значні переваги його діяльності на ринку, а саме: висока якість продукції та послуг, оновлення технічно–матеріальної бази, активне впровадження інновацій, пропозиція забезпечена платоспроможним попитом, за умов ефективного використання можливостей середовища: налагодження зв'язків з новими контрагентами, збільшення частки експорту продукції, зменшення кількості конкурентів із пропозицією для зовнішніх ринків, збільшення обсягів замовлення від контрагентів.

Стратегічний розвиток передбачає підвищення ступеню досконалості, його рівень визначено як співвідношення між функціональністю та загальними витратами діяльності, що є підставою для рекомендації застосування ПАТ «Лебединське ХПП» стратегії зниження витрат.

Список використаних джерел

1. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. Москва, 1998. 576 с.
2. Андрущенко І.Є. Фінансова стратегія підприємства : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. 74с.
3. Портер Е.М. Конкурентна стратегія. Москва, 2005. 454 с.
4. Арутюнова Д.В. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Таранрог, 2010. 122 с.
5. Сучасний маркетинг: аналіз і перспективи розвитку / П.А. Орлов та ін. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнецова, 2015. 212 с.
6. Соловьев Б.А., Мусатов Б.В., Мешков А.А. Маркетинг : навчальний посібник. Москва : Инфа–М, 2014. 387 с.

7. Петруня Ю.Є. Маркетинг : навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 351 с.

8. ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» URL: <http://www.lebedinpress.com.ua> (дата звернення: 01.04.2019).

9. Альтршуллер Г.С. Алгоритм винаходу : навчальний посібник. Москва : «Московский рабочий», 1973. 296 с.

10. Дудин М.Н., Лясников Н.В. Стратегическое управление : ученик для вузов. Москва : «КноРус», 2016. 464 с.

References

1. Tompson A.A., Stryklend A. Dzh. Stratehicheskyi menedzhment. Yskustvo razrabotky y realizatsyy stratehyi. Moskva, 1998. 576 s.

2. Andriushenko I. Ie. Finansova stratehiia pidpriemstva : navchalnyi posibnyk. Zaporizhzhia : ZNTU, 2017. 74s.

3. Porter E.M. Konkurentna stratehiia. Moskva, 2005. 454 s.

4. Arutiunova D.V. Stratehichniy menedzhment : navchalnyi posibnyk. Taranroh, 2010. 122 s.

5. Suchasnyi marketynh: analiz i perspektyvy rozvytku / P.A. Orlov ta in. Kharkiv:

KhNEU im. S. Kuznetsova, 2015. 212 s.

6. Solovov B.A., Musatov B.V., Meshkov A.A. Marketynh : navchalnyi posibnyk. Moskva : Ynfa-M, 2014. 387 s.

7. Petrunia Yu. Ie. Marketynh : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Znannia, 2011. 351 s.

8. ПАТ «Лебединське хлібоприймальне підприємство» URL: <http://www.lebedinpress.com.ua> (дата звернення: 01.04.2019).

9. Altrshuller H.S. Alhorytm vynakhodu : navchalnyi posibnyk. Moskva : «Moskovskiy rabochiy», 1973. 296 s.

10. Dudyn M.N., Liasnykov N.V. Stratehicheskoe upravlenye : uchenyk dlia vuzov. Moskva : «KnoRus», 2016. 464 s.

Дані про авторів

Соломянюк Наталія Миколаївна,

д.е.н., професор кафедри маркетингу, Національний університет харчових технологій

e-mail: nsolomianiuk@gmail.com

Кузьменко Тетяна Сергіївна,

студентка 4 курсу, Національний університет харчових технологій

e-mail: tanya_cusya@ukr.net

Данные об авторах

Соломянюк Наталья Николаевна,

д.э.н., профессор кафедры маркетинга, Национальный университет пищевых технологий

e-mail: nsolomianiuk@gmail.com

Кузьменко Татьяна Сергеевна,

студентка 4 курса, Национальный университет пищевых технологий

e-mail: tanya_cusya@ukr.net

Data about authors

Nataliia Solomianiuk

Doctor of Economics, Professor, National University of Food Technologies

e-mail: nsolomianiuk@gmail.com

Tetiana Kuzmenko,

4 year student National University of Food Technologies
e-mail: tanya_cusya@ukr.net

DOI: 10.5281/zenodo.3245104

КУЗУБ М.В.,
ІЛЬЧЕНКО О.О.

Ризик-орієнтована система внутрішнього аудиту сільськогосподарських підприємств

На сьогоднішній день в середовищі економічних відносин існують високі вимоги до якості внутрішнього аудиту, які зумовлюють потребу його вдосконалення кращими фахівцями в цій сфері. Формування ринкових відносин потребує підвищення вимог до якості управління сільськогосподарськими підприємствами. В умовах суттєвого впливу на сільськогосподарське виробництво надзвичайних ситуацій природного характеру найважливішим напрямком підвищення ефективності систем управління є вдосконалення їх складової частини – аудиту.

Для запобігання значному впливу ризиків на підприємство, необхідно створювати систему управління ризиками.

Управління ризиками сільськогосподарського підприємства – це управлінські процедури, систематизовані та організовані у певний порядок, які здійснюються наглядовою радою, виконавчи-

ми менеджерами та іншими працівниками.

У процесі дослідження визначено такі основні функції внутрішнього аудиту як: контрольна, захисна, аналітична, координаційна, інформаційна, консультаційна.

Ключові слова: внутренний аудит, риск–ориентированная система, внутренний контроль, система управления рисками, система внутреннего контроля.

KUZUB M.V.,
ILCHENKO O.O.

Risk-oriented internal audit system of agricultural enterprises

Today, there are high demands on the quality of internal audit in the environment of economic relations. The formation of market relations requires the increasing of demands for quality management of agriculture management. In terms of significant impact on agriculture production of emergency natural situations the most important direction of increasing the efficiency of management systems is the improvement of their component, namely audit.

In order to prevent a significant impact of risks on enterprise, it is necessary to establish the system of risk management.

Risk management of agriculture enterprise is management procedures, which are systemized and organized in a certain order and are carried out by the supervisory board, executive managers and other employees.

In the research the main functions of internal audit were identified such as control, protective, analytical, coordination, informational, consulting.

In the article the role and duties of internal auditor according to risk-oriented concept of the internal control system were considered.

Key words: internal audit, risk-oriented system, internal control, risk management system, internal control system.

Formulation of the problem. At the present time, there are high requirements to the quality of internal audit in the sphere of economic relations, which determine the need for its improvement by the best specialists in this field. Formation of market relations needs the increased requirements to the quality of agricultural enterprises management. In the conditions of natural disasters' significant impact on agricultural production, the most important direction of improvement of control systems' effectiveness is to enhance their component – audit.

Analysis of recent researches and publications A significant contribution to the development of the audit, particularly of internal audit, was made by Ukrainian scientists and practitioners, namely: M. Bilukha, A. Belousov, F. Butinets, N. Dorosh, O. Kireev, V. Kostyuchenko, O. Netiksha, O. Redko, V. Rudnitsky, V. Sopko, L. Sukhareva, B. Usach, and others. Among the foreign authors there are R. Adams, E. Arens, J. Beddie, M. Benis, M. Gottlieb, R. Dodge, F. Defliz, H. Denick, C. Drury, D. Carmichael, I. Lee, J. Lobbeck, R. Montgomery, J.

Richard, J. Robertson, A. Roger, K. Sazerland and others. However, in the economic literature there is no unity of thoughts about the definition of the essence, functions of internal audit.

The purpose of writing the article is to conduct a research of the current state of internal audit of agricultural enterprises in Ukraine and to develop the constant monitoring in the process of performing activities for the qualitative assessment of its results and ensuring the prompt taking measures, which will minimize the risks of the enterprise activity in case of their immediate and professional use.

Presentation of the main material: The main purpose of agricultural enterprises is to reach its goals through the mission to the achievement of which management selects an activity strategy and establishes appropriate tactical ways, creates the necessary organizational structure and culture.

However, in daily business activity, enterprises constantly face the external and internal factors, which differently influence on the ability of enterprises and their management to achieve the goal.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

In fig. 1 and fig. 2. some factors affecting the activity of enterprises are shown.

Thus, the influencing factors lead to the emergence of risks. The risk is the possibility that an event will occur, which will have a negative impact on the achievement of objectives of the enterprise. Risk appetite is a degree of risk that is considered by enterprise to be acceptable in the process of achieving its goals.

In order to prevent the significant impact of risks on the enterprise, it is necessary to create a risk management system.

Risk management of agricultural enterprise is the management procedures, which are systematized and organized in a certain manner and are carried out by the supervisory board, executive managers and other employees. Risk management is aimed at:

- identification of the potential events that may affect the company;
- control for the factors associated with these events;

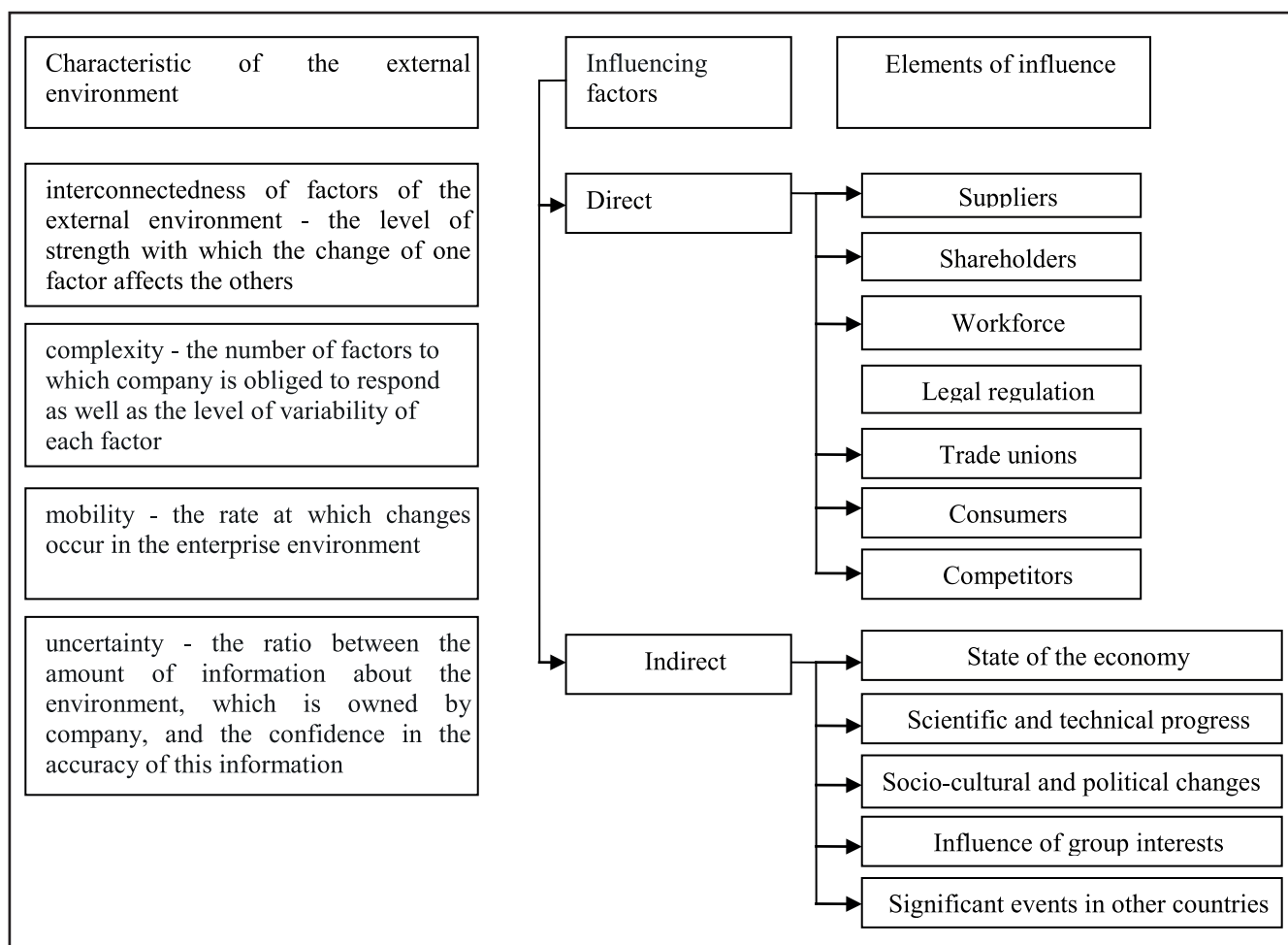
- control for non-exceedance of the risk appetite of enterprise;

- providing reasonable confidence of the acceptable state of potential risks during an achievement enterprise goals.

An effective internal control system helps enterprise to achieve the following goals:

- operational efficiency (including high profit rates);
- reduction of asset loss risks;
- assurance of reliability of financial statements;
- compliance with legal requirements;
- achievement of other goals set for owners and shareholders of the enterprise.

The procedures and methods of internal control, which are used in the enterprise, are determined depending on the influence of external and internal risk factors, the field of functioning and purposes of enterprise. There is no need to entrust all types of control to a separate subdivision. It is possible to divide responsibilities between different departments by integrating control procedures into their current activities, and know where and what procedures are established.

Figure 1. Influence of environmental factors

However, the thing to remember is that the management of enterprise is responsible for the establishment and proper functioning of the internal control system. Owners and shareholders of enterprise in this process are interested in the efficiency of internal control system, which helps to reduce the investment riskiness.

Despite its formal name, a sovereign subdivision must be established, which monitors the state of the internal control system and its adequacy to the risks during its activity.

Based on these functions, the International Institute of Internal Auditors gives the following definition of internal audit: internal audit is the activity of providing independent and objective guarantees and consultations aimed at improvement of the company's performance. Internal audit helps the company to reach its goals, using systematic and consistent approaches to assessment and improvement of efficiency of risk management processes, control and corporate governance.

The main stages of implementation and carrying out of risk-oriented internal audit can be:

Stage 1. Assessment of the maturity (development) of internal control system (risk management system).

Stage 2. Defining the internal audit strategy depending on the level of maturity. Direct implementation and use of the risk-based internal audit model is impossible if the internal control system is at a low level. Implementation of elements of risk-oriented internal audit takes place at the same time with the creation of an appropriate level of internal control system. During the increase of maturity of the system increases, the consulting role of the internal audit increases.

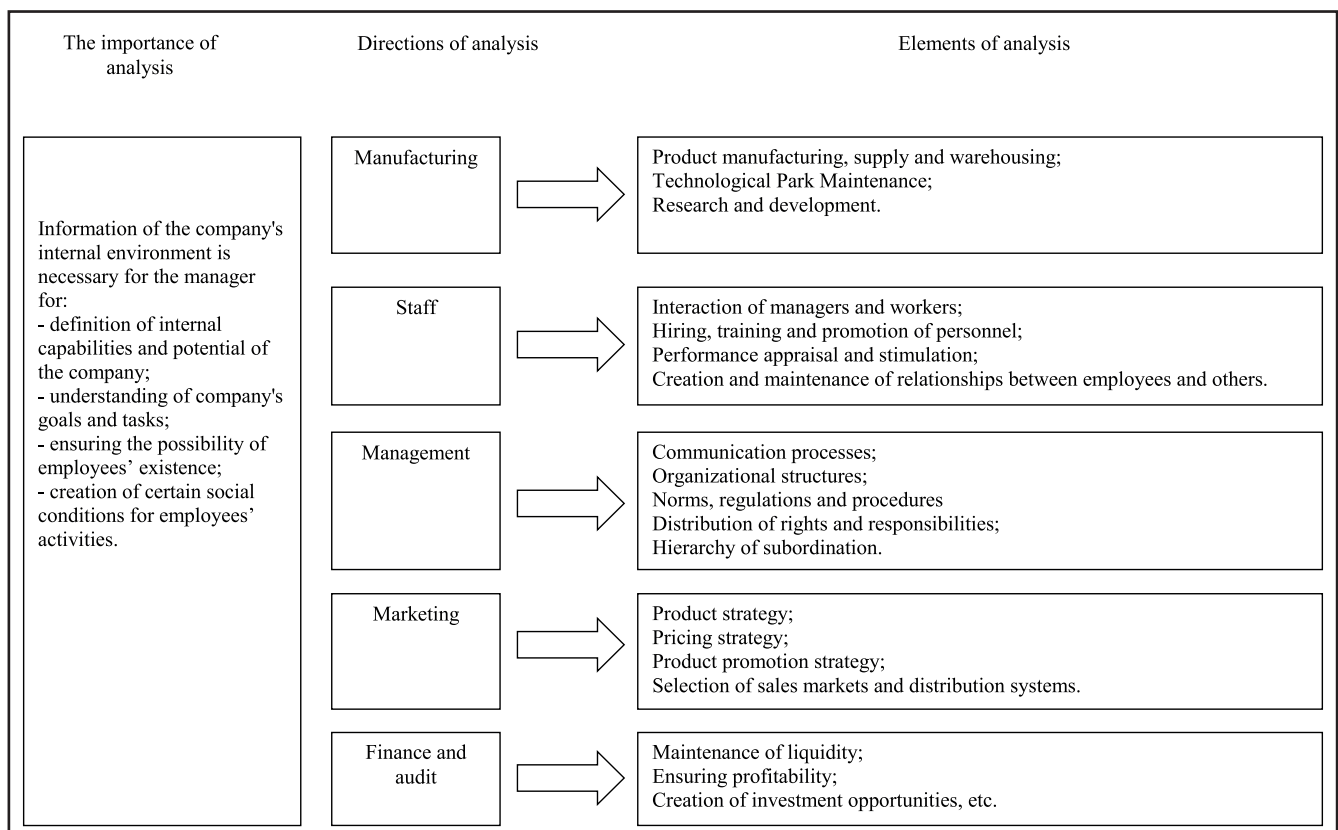
Stage 3. Risk-oriented planning of the activity of internal audit service.

In order to plan the risk-oriented activity of internal audit service, special working documents should be used to identify, classify and summarize information about potential risks of the enterprise (risk-registers).

Stage 4. Development of individual audit inspection plans.

Identification, on the basis of risk registers and additional information, sampling volumes, areas of inspection, control procedures for testing, of required resources.

Stage 5. Preparation and conducting of audit procedures. Formation of audit results according to new requirements of risk-oriented internal audit concept.

Figure 2. Internal influencing factors on the activity of agricultural enterprises

Moreover, the union of professional and public interests during the quality control of auditing services provides the maximum efficiency of control procedures. The international cooperation in the application of specific approaches to the formation of effective quality control system will allow avoid a number of mistakes made by professional audit organizations in developed countries and provide high-quality integration of domestic accounting systems and audit in international community.

The International Standards on Internal Audit (hereinafter referred to as the Standards) describe the essence of the internal audit work, according to which internal audit is an assessment and contribution to improvement of risk management processes, control and corporate governance. In other words, the named Standards divide the activity of internal audit into three following components: assessment of efficiency of risk management system, assessment of the internal control system and assessment of corporate governance (Table 1).

So internal auditors fulfill their main goal of helping enterprise management to achieve its defined goals, expand business opportunities, improve operational processes and reduce risks during the performance of audit assignments of assurance and consulting services.

Correctly, according to the risk-oriented model, an organized internal audit service will help to fulfill the main tasks of the internal control system. However, the implementation of the risk-oriented internal audit model has both advantages and disadvantages (Table 2).

Taking into account said above, the role and responsibilities of the internal auditor according with the risk-oriented concept consist of monitoring, evaluating and forecasting the performance of the internal control system. In this case, internal audit is capable and must perform a variety of large-scale tasks that include one or more of the following elements:

1) monitoring the efficiency of internal control procedures (the establishment of necessary accounting and internal control systems is included in the management commitment, this direction should always be paid due attention; the internal audit service usually entrusts the tasks of checking such systems, monitoring their performance efficiency and provision of recommendations for improvement);

2) the research of financial and management information includes a review of means and methods used to collect, measure, classify the specified information and making the reports on its basis, as well as specific inquiries concerning its individual components, including detailed testing of operations, balances on accounting and other procedures);

Table 1. Areas of internal audit of agricultural enterprises

Risk management system	Internal control system	Corporate governance
To track and evaluate the efficiency of risk management system	To establish the availability of well-defined operational and long-term goals and tasks, to assess their degree of compliance with objectives and tasks of enterprise	To assess the structure, quality of implementation and efficiency of programs and events, which refer to ethics issues, in terms of confirming ethical standards and values within the enterprise
To assess risks of financial and economic activity	To assess the sufficiency and efficiency of internal control system in corporate governance, financial and economic activity and its informational systems	To provide an effective enterprise management process of implementation of corporate governance and its assessment
To pay attention during consultancy on risks, which are appropriate to the purpose of task, and to be ready for other risks	To analyze financial and economic activity and plans to match actual results with goals and tasks in order to determine whether the activity is conducted according to plans	To provide the appropriate enterprise services with information about risk and control issues
To use the knowledge about risks gained during consultancy in the process of detection and assessment of significant risks that arise in the enterprise	To establish the degree of adequacy of the criteria formulated by management, which have to provide an opportunity to determine whether goals and tasks are done or not. In case of inadequate criteria to develop accepted ones.	To coordinate the activity effectively as well as information sharing between Supervisory Board, external auditors and management
	To use the knowledge of control, gained during provision of consulting services, in the process of identifying and assessing risks, which arise in the enterprise	

Table 2. Advantages and disadvantages of risk-oriented internal audit model of agricultural enterprises

Advantages		Disadvantages	
Simplicity	Comprehensive testing and description of the internal control system, the whole organization and all its processes are not required. It is enough to focus on risk areas.	The effect of «merging with business»	Close cooperation and interaction with checked subdivision can affect independence and objectivity of the internal audit specialists.
Versatility	It is possible to trace the clear relationship between processes, risks, controls, capabilities and recommendations, using the databases of audit. It is easy to demonstrate which types of risks have been controlled, as well as to obtain results in order to build senior management confidence in the state and efficiency of internal control systems.	Novelty of approaches	It is a complicated work, and therefore, it takes time to study and implement risk-based internal audit approaches, to collect data and necessary information, as well as to carry out their analysis.
Improvement of interaction between departments	The subdivision, which is checked, is directly involved in the audit process, therefore it clearly understands the benefits of results of the internal audit work.	Absence of trained specialists in staff	Probably, time will be needed for employees to learn new principles and approaches of risk-oriented internal audit.
Efficiency increase of internal audit and recommendations of auditors	Risk-oriented internal audit focuses on the most risky areas that can have a critical impact on the enterprise's activity, based on the analysis of possible impact of risks on the achievement of goals. Recommendations allow influence the level of «residual risk» more effectively. Areas that are not covered by control procedures are identified, and further efficiency of risk management processes is increased.	Risk of losing control of some areas of activity	Concentration in areas with a high level of «inherent risks» (before control procedures) may require the refusal of inspections in other areas that were previously regularly controlled for the benefit of middle management.
Help in justifying the attraction of resources	Owing to the fact that the audit plan is designed taking into account the need for significant risk check, it is easier to justify for leadership the human resources need.		
More creative and interesting approach for internal audit staff	The amount of «routine» work to detect non-compliance with legislation reduces, the focus is on identifying and assessing risks and control procedures.		

3) performance and effectiveness control, including non-financial means of control of an audit-able object;

4) control over observance of the legislation of Ukraine, normative acts and other external requirements, as well as policies, directives and other internal management requirements.

From the listed functions, it follows that activity of internal audit is mainly related to the monitoring of the internal control system. An internal audit is an assessment of reliability and efficiency of an existing internal control system, and internal auditors are experts who are called to conduct such assessment objectively and professionally. That is, an internal audit performs tasks of independent analysis and evaluation of various aspects of the enter-

prise activity, and assures company management that their established control system works reliably and efficiently.

Other area of internal audit development is the expansion of audit areas that previously have been outside the focus area: management and especially appropriate management style, strategy issues, including business expansion, mergers and take-overs, asset or brand sales, fraud investigations and other violations of the law, as well as such a new area as an internal quality audit of a product that is sold to consumers and its service support. The list is, of course, incomplete, as each enterprise can independently determine the area of risk and develop its own program of internal control, including periodic audit (Table 3).

Table 3. Modern tasks of internal audit of agricultural enterprises

Audit object	Characteristic of the task
Fraud and Violation of the law	One of the objectives of audit (according to the SOX edition) is to detect and prevent fraud within the enterprise. An audit may detect cases of fraud and other violations of the law, but, in the first place, the audit function remains the assessment of risks and fraud protection system, beginning from potential conflicts of interest and ending with the general atmosphere of the enterprise's divisions. In the focus of internal audit is a control over the division of responsibilities, horizontal and vertical financial analysis, control of accounts receivable and writing off bad debts. Particular attention should be paid to the family and interpersonal connections of employees. Increasingly important in today's world is the information security and personal data protection of employees or clients.
Mergers and takeovers	Traditionally, representatives of external auditors and law firms that conduct standard due diligence take part in mergers and takeovers at the final stage. That is, an internal audit is carried out in the acquired company after the completion of the transaction, and it is often found that, even in the case of a positive conclusion of due diligence conducted according to formal criteria, the absorbing company could use, for instance, accounting principles that do not coincide with the buyer company's standards. That is, the planned synergy may not occur or be postponed in time owing to fundamentally incompatible business principles, client bases may not have the resources or incentives to combine, and brands or products can compete mutually. Thus, the tendency for next years is, of course, the participation of internal audit in the process of concluding mergers and takeovers rather than engaging audit after their implementation.
Quality assurance and customer relationship	Customer Satisfaction Audit (CSA) is a rather new and complex area of internal audit work. The difficulty lies in the fact that, unlike SOX or any financial or operational-oriented audit, this audit operates quite uncertain non-quantitative categories. However, the key to success is the emphasis on testimonies, facts and evidence of presence of the problem, rather than on the level of relationship or degree of consumer satisfaction. An audit should focus on how the quality control system is organized in general. In this context, the information channels of interaction with the consumer, the «message» contained in them, and their following implementation are necessarily analyzed.
Ethical behavior of management	Serious rigidity of regulation, caused in the first place by American corporate scandals, has undergone mass criticism. The criticizing party quite reasonably noted that the strict regulation more protects the consequences than eliminating the cause of the disease. An internal audit, using its independence from management, can objectively assess the extent to which the management style and management behavior at all levels are consistent with the mission and goals of the enterprise.

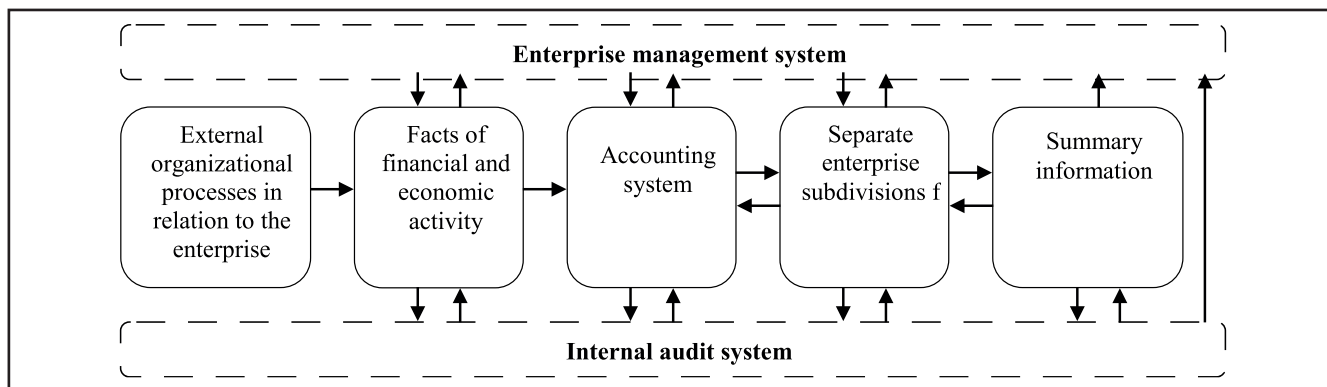
The main task of internal audit is organization of the audit assignment according to the existing Standards, development of necessary recommendations concerning the improvement of the enterprise activity and further monitoring their implementation. An internal audit is considered to be complete when audit recommendations are finally implemented and identified deviations are eliminated. At the same time, all participants in the internal audit process, both auditors themselves and those whom they inspect, need to remember that not an employee, or performer, is checked, but a separate business process, subdivision, etc. The purpose of auditors is not to punish for disadvantages, but to help enterprise and employees achieve better results.

In order to establish effective interaction between the supervisory board and internal auditors in the issue of risk management, including strategic ones, it is necessary to perform a number of prerequisites:

- an inclusion in the supervisory board of independent members, independent «de facto»;
- the desire of the supervisory board to use the potential of the internal audit service;
- an understanding by members of the supervisory board that risks are primary while audit control is a response to risks, a risk response tool.

Therefore it becomes clear that internal audit, along with its traditional role in assessing the reliability and efficiency of the internal control system, plays a more active role in risk management issues, including strategic risks. In this case, of course, it doesn't replace the management of the enterprise.

However, in the process of functioning, the internal audit department interacts practically with all departments and services of the enterprise. Internal audit is quite closely related to accounting, analytical, production and management processes. This is due to the fact that more strict demands

Figure 3. Place of the internal audit in the agricultural enterprise management system

are made to internal audit compared with the requirements for external audit (Figure 3).

However, not only the reliability, but also the form of presentation of information affects the management decision making and their result. An important consequence of this is the fact that the information exchange of the Internal Audit Service (CBA) and other services of the enterprise, including the accounting department, must be based on reciprocal information flows that serve as the basis for carrying out control, analytical and consulting functions of internal audit.

It concerns primary and aggregated information, as well as operational, planning, normative reference data, classifiers of technical and economic information, documentation systems (unified and special), etc. Schematically, the system of information flows is depicted in Figure 4.

The structural units of an enterprise are obliged to create conditions for the internal auditors to conduct an inspection timely and fully, to submit documents in according to the requested list, to provide clarification and interpretation to the CBA

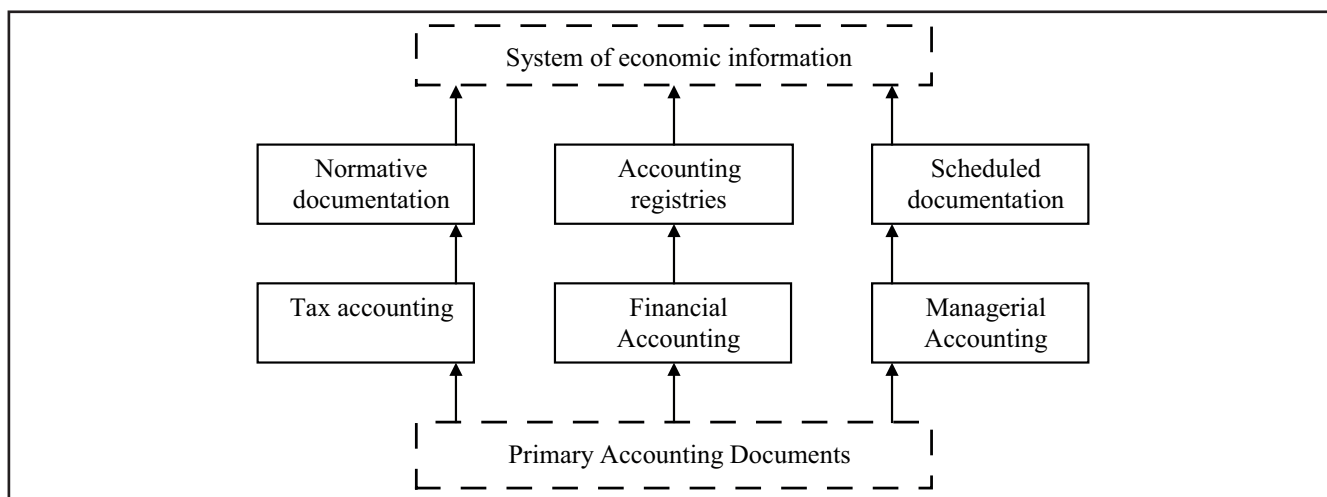
request in oral and written forms. Experts of the units, who are checked, are obliged to assist in the implementation of the audit, to eliminate detected violations promptly, to prevent the restriction of the range of issues to be audited.

Thus, the question «who should be subjected to internal audit in order to be as effective as possible?» has no universal answer.

The answer is determined by the combination of many factors, among which can be distinguished the professionalism of the supervisory board and the competence of management, the nature of relationship and the degree of interaction of the supervisory board and executive bodies of enterprise, the level of development of corporate culture. What is important is what tasks the internal audit of an enterprise solves.

In the course of the research, the following main functions of internal audit are defined as: control, protective, analytical, coordination, information, advisory functions.

The control function is the verification of certain divisions of an enterprise in order to provide an as-

Figure 4. System block diagram of economic information of agricultural enterprise

assessment of the internal control, policy, standards, procedures of the enterprise concerning the reliability of accounting data, compliance with generally accepted principles of accounting and financial reporting, as well as the rationality and transparency of the enterprise's assets and liabilities management.

The protective function of internal audit is connected with preservation of enterprise assets by ensuring the increase of reliability and economic efficiency of the enterprise's SSC.

Analytical function is an analysis of the economic efficiency of various aspects of financial and economic activity of the enterprise.

Coordination function is a qualitative planning of the internal audit process, based on the needs of owner, senior management apparatus of the enterprise, shareholders, investors, and others.

Information function is a generalization of the internal audit results and a formation of the reporting working documentation of auditor with recommendations to enterprise and its management information on the revealed violations of the requirements of current legislation, internal rules and procedures, inappropriate use of resources, ineffective subsystem management of the economic system. The advisory function is to provide current consultations to the employees of the structural subdivisions in the field of accounting, taxation, law, in particular tax law, marketing, internal control, management, etc.; clarification of the main provisions of recommendations for results of audit.

Procedures and internal control tools, used in the enterprise, are determined depending on the influence of external and internal risk factors, industry performance and the whole enterprise. [7, p.46].

We fully share the opinion of the scientist A. Makalskaya that control function of audit remains one of the main, although not the only one [6, p.7]. We cannot fully agree with O. Sonin, who refers to the main characteristics of internal audit: independence and objectivity; improvement of the organization's activities; provision of guarantees and consultations. Under independence, he understands the notion of organizational, which is largely determined by the level of subordination of the internal audit in the company [8, p.22]. However, it should be noted that the internal auditor is a full-time employee of enterprise and acts on demand and on the initiative of his management, on his behalf. The management of enterprise assigns internal auditors, so in

the performance of their functions, they, unlike external ones, are dependent on it. Therefore, the use of the concept of «independence» as the characteristics of internal audit is not correct.

The conducted research showed that all analyzed definitions have certain advantages and disadvantages, and the presence of different interpretations of the economic essence of concept of «internal audit» and its functions means that the process of formation of internal audit theory is not completed, that it is constantly in motion, it changes scientific vision.

References

1. Robertson J. Audit: Traslated from English – M.: Contact, 1993. – 496 p.
2. Standards of auditing. – M.: Auditor, 1999. – 238 p.
3. Burtsev V.V. Principles of internal audit // Accounting. – 1998. No. 2. – p. 80–81.
4. Ivashkevich V. B. Practical audit: Tutorial. – M.: Magistr, 2007. – 286 p.
5. Savchenko V.Ya. Audit: Tutorial. – K.: KNEU, 2002. – 322c.
6. A. Makalskaya. Internal Audit: Tutorial. – M.: Business and Service, 2001. – 112 p.
7. Mikhaylo Kuzub, Implementation and functioning of the internal audit in the agricultural enterprise, Polish – Ukrainian – Scientific conference «Quantitative methods in accounting and finance» Wroclaw UE. – Wroclaw – 2014. – p. 42–56.
8. Sonin A. Why do companies need an internal audit? // Management and manager. – 2006. – №7–8. – p.21–26.

Дані про авторів

Кузуб Михайло Віталійович,

старший викладач кафедри обліку та оподаткування, Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

e-mail: mkuzub@ukr.net

Ільченко Олег Олексійович,

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна

Data about the authors

Mykhailo Kuzub,

Senior teacher, KNTEU, Kyiv, Ukraine

e-mail: mkuzub@ukr.net

Oleg Ilchenko,

Ph.D. Associate Professor of Accounting, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Ukraine

Сучасні тенденції розвитку індексного страхування в Україні

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних аспектів розвитку індексного страхування в Україні.

Метою дослідження є обґрунтування сучасних тенденцій розвитку індексного страхування в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи емпірично-го дослідження: системний; порівняння; аналогія, аналіз і синтез.

Результати роботи. У статті обґрунтовано, що індексне страхування аграрних ризиків є найбільш ефективним інструментом, який не лише покриває втрати аграрного бізнесу через погодні катаклізми, а й забезпечує йому стабільний розвиток.

Галузь застосування результатів. Галузь майнового страхування, галузь сільського господарства, економіка та управління національним господарством.

Висновки. Під час проведення аналізу сучасних тенденцій розвитку індексного страхування в Україні визначено, що індексне страхування передбачає прозорість та виключає суб'єктивні підходи в процесі оцінки. Індексне страхування також значно спрощує оцінку та процеси виплат. Передусім це пов'язано з тим, що відпадає необхідність виїзду страховиків на поля з метою оцінки збитків. Швидкість виплати залежить від обраного параметру (індексу). Такі підходи роблять індексне страхування привабливим не лише для фермерів, а й для самих страховиків. Також це знижує фінансові ризики для банків, які надають сільгоспвиробникам свої кредити. В цілому це створює сприятливі передумови для збільшення фінансування аграрного сектору.

Ключові слова: страхування, страхова компанія, індексне страхування.

HNATENKO O.A.,

ESH S.M.

Modern tendencies in the development of index insurance in Ukraine

The subject of the article is sum-total of theoretical and applied aspects of index insurance development in Ukraine.

The aim of the research is verification of modern development of index insurance trends in Ukraine.

Research methods. Scientific and special methods of empiric research are used: system; comparison; analogy.

Research's results. Index insurance of agrarian risks is the most effective instrument that not only covers the losses of agrarian business through weather cataclysms but also provides stable development is described in the article.

Industry of results application. Industry of property insurance, industry of agriculture, economy and management of national economy.

Conclusions. Analysing modern development of index insurance trends in Ukraine it is determined that Index insurance envisages transparency and eliminates subjective approaches in the process of estimation. Index insurance also considerably simplifies an estimation and processes of payments. Foremost it is related with the necessity of departure of insurers on the fields with the aim of losses estimation. The speed of payment depends on selected parameter (index). Such approaches do index insurance attractive not only for farmers but also for insurers. In addition, it reduces financial risks for banks that give agricultural producers credits. Overall, it creates favourable pre-conditions for the increase of financing of agrarian sector.

Keywords: insurance, insurance company, index insurance

Introduction. In the present conditions of agriculture development, more and more agricultural companies use agricultural insurance as the element of risks control, although not always choose products correctly. Such agricultural holdings insure only certain risks and cultures. The widespread ensuring of crops dropping is against the negative consequences of hibernation. The agricultural holdings do not insure those cultures that listed as unhazardous.

Results and discussions. The questions of insurance activity development for providing defence of property interests of private and legal persons found the reflection in researches of such scientists as: V.D. Bazylevych, L.V. Shirinian [8–9], A.S. Shirinian [8–9], T.N. Talashova [13], L.M. Sadykova [13]. But at the same time insurance services acquire new forms and must be analyzed at the market of insurance, in particular at the insurance market of Ukraine.

The aim of the article is consideration of modern stage of index insurance development in Ukraine and its influence on providing property interests of agrarians.

Materials and methods. Home agricultural producers do not fret over weather cataclysms. As well as before, the level of agriculture insurance in Ukraine remains extremely low and come to 5%. In many countries with the developed agrarian economy, with which we have to compete sharply on foreign food markets, it is far higher. For example, the level of agricultural insurance in Canada is equal 63%, and in the USA is 75%.

Leader of IFC Project «Development of financing agrarian sector in Europe and Central Asia» Lia Soroka tells: «in Ukraine there is certain legitimacy of harvest unproductivity and complete loss, namely the cyclic unproductivity of grain-growing takes place once on 4–5 years, and catastrophic losses that is able to result to the complete loss of harvest, – once on 20–30 years. However, unfortunately, no supervisions and researches give an exact answer, when the same risk event will come exactly [6].

Agrarians keep the ideas, that to ensure all briefcase of cultures against any weather risks will be very expensive. They are convinced that their geographical diversifications are sufficient for minimization of weather risks to be protected from considerable losses.

Such approach is incorrect, because natural calamities can happen in any region of Ukraine and entail losses for all cultures.

To carry out the weather risks' manipulation is not affected from us. To avoid them is possible only stopping to engage in farming. However, this variant does not suit us that is why we do not consider it.

At the second variant risks are simply assumed and accepted. In other words, agricultural producers depend on good weather. Moreover, at the offensive of unfavorable events, make amends by their own resources.

At the third approach it is possible to minimize the weather risks' influence. For example, to grow the sorts of cultures proof to the drought or to apply possibilities of land-reclamation. All these events need considerable additional charges too.

The aim of the fourth approach is the risks are passed to the insurance company.

Such approaches as it needed can be combined, but insurance is one of the most comfortable methods of management risks.

First, it is needed to estimate agrarian producers, volume of future charges without the special loss in the current economic activity and prospects for business. Everything, that exceeds this limit, is needed to be insured.

The cost of services of insurance grows, if agricultural companies are ensured against all risks. For example, agricultural holding, insured all briefcase against any weather risks and set the threshold of losses of all production at the level of 30%. At its exceeding, the insurance company compensates the difference.

In Ukraine, index agricultural insurance only obtains its popularity. Index insurance is built on benchmarks and levels of their rejection. For example, on the middle indexes on regions, that touch the amount of precipitations, temperature conditions, productivity of different cultures and pay attention at making decision in relation to the compensation of losses at the offensive of insured accidents. Thus, in index insurance the subjective approach is absent. And its main advantage is in envisaging the maximal transparency. Simpler speaking, these indicators correlate productions with the result. It is also important to choose correct index: correlation between the index and the result of agricultural holding must be high.

Index insurance works especially effectively, if to ensure against the big risks influence and when deductible is set on all briefcase of cultures. In this case, the difference at compensation in comparison with traditional insurance minimum.

Necessary statistical base in Ukraine is formed for scale introduction of agricultural insurance index. Basic complication is in the data that are published with enough large delay. For example, last year's numbers appear only in February of recent year. Especially as in Ukraine people do not always trust statistical data.

Correct approach consists in that the agricultural holding analyzed correlation between the used index and their own results. Appropriately, it is needed to use other indexes, except statistics of the productivity, such as: satellite data or data of the meteorological stations, that can show correlation with the productivity, data are fully transparent [7].

Index insurance can be good instrument for agricultural holdings. For small and middle enterprises, traditional insurance remains more appropriate. However, important question for agricultural holding is remained not by the choice between traditional or index insurance, but rather between ensuring of all briefcase and insurance of separate cultures against certain risks.

Agricultural producers and enterprises are the developers of agrarian decisions realize the necessity of effective instruments of keeping weather risks. One of such instruments is the program of index insurance «meteosafety», designed by the experts of Syngenta Company and by its global and local partners. [1–4]

The «pilot scheme began its work from 2016 in Kharkiv, Dnepropetrovsk and Kirovohrad regions. We saw that this instrument had been very positively perceived by the market. Analysing reviews and queries of agricultural producers, and the first results, on the next season we extended options and geography program and overcame all south and east parts of the country, overall over 100 thousands of hectares. This year's program «meteosafety» began to work in central regions and covered everything already 420 thousands of hectares. Requirement in reliable insurance product grows, that is why in 2019 the program of index insurance will extend the possibilities and will become accessible for the agrarians of western areas», – Roman Hrypko comments, a leader of Protecting from agronomical risks in East Europe of Syngenta Company [].

From data of analytical research «Market of agricultural insurance of Ukraine in 2018 underwriting year», conducted IFC (International Finance Corporation) and Ministry of agrarian politics and

food of Ukraine, the amount of the insured sowing areas in 2018 in Ukraine is 1.4 million of hectares. 420 thousands of hectares were insured through the program of «meteosafety». Moreover, it means that Syngenta Company with the program of index insurance covered 30 % of general area of the insured sowing in Ukraine. [1–4]

The size of insurance compensation, that farmers got from traditional insurance during the season of 2018, is 5,7 million hrn., at that time as due to «meteosafety» project, agricultural producers were compensated about 29,4 million hrn., that in 5 times more. Basic part of payments was on the agricultural producers of south and east regions that bore the substantial losses of harvest of wheat through droughty terms in the period of flowering and pouring of grain. [1–4]

Andrii Zaripov, expert on questions of agricultural insurance of project «Development of financing agrarian sector in Europe and Central Asia, IFC consents, that project of index insurance from Syngenta has not analogues at the Ukrainian market: «Syngenta came forward as a pioneer in agricultural insurance, giving clients the possibility of using innovative insurance products, as indexes of weather – that now is the most swiftly growing insurance product in the world. The experts of IFC in every way is supported by Syngenta in the process of creation the program that undoubtedly appropriate the best requirements and standards in the world». [1–4]

Aliona Galtsova also supports his idea, the director of international insurance of company PZU management: «Agrarian sector is one of the most risk types of business, as its development depends not only on market environment, financial and economic situation, legislative base, but also from weather–climatic terms. Ukraine is proud of the fact of creation and effective realization of Index Insurance of harvest Program, not only as by own achievement but also by innovative step in the market of insurance services of modern Ukraine's development. [1–4]

This summer agrarians ran into the problem of active weather precipitations in the harvesting period that worsened quality of grain growing. From data of most open sources, part of food wheat grew short through the infection of grain by early blight and soot that were provoked by excessive moisture during harvesting. Taking into account complaining and wishes of agrarians, the experts of company and its partners worked out weather index from the

risk of surplus precipitations in the harvesting period. This option will be most actual for the farmers of western and north regions. [1–4]

According to Roman Hrypko, within the framework of the program in new season another additional advantage: the specialists will provide pilot scheme project «meteosafety» from agronomical risks for small farmers (from 50 to 500 hectares) in Kharkiv and Luhansk regions. This segment also intensively invests in technology companies and wishes to get the reliable protecting of harvests from weather risks. «By means of index insurance we can give them such possibility, confirming our intentions to be the most reliable partner and supplier of quality products and services on agricultural market», asserts Hrypko. [1–4]

Information given from the company marked that they keep abreast of modern digital trend. For this reason one of the expected steps for the team of Protecting against agricultural risks became the development of new digital online-platform, that is clear and comfortable in the use from any device, that considerably will simplify the process of connection to the program and except basic function, will give possibility to use additional instruments, became from agronomical risks, for example revision of weather forecast from the accredited supplier of weather data MeteoBlue with professional advices and recommendations in relation to application of agrarian decision. A new platform also will allow to automatize mutual relations with distributors and insurance partners. [1–4]

Really, it is very serious step in the sphere of agriculture insurance. «Agrarian sector is one of the most risky types of business, as its development depends not only on market environment, financial and economic situation, legislative base, but also from weather-climatic terms, – the director of management of international insurance of PZU company Aliona Galtsova talks. – PZU Ukraine is proud of that it became the participant of effective introduction of index insurance program of harvest is a common achievement and innovative step in the development of insurance services market of modern Ukraine».[1–4]

Specialists simply explain the fundamental difference between classic and index insurance. The traditional idea can include one or a few risks and envisages the obligatory review of the field to the reception on insurance and visits of the so-called av-

erage commissioners. The index presents by parametric type of insurance, when payments take place in fact of certain parameters achievement, in particular, according to given meteorological stations.

Therefore, in the center of program mechanism there is an index – special index that characterizes influence of intensity of certain risk on the productivity of culture in the main phases of development (period of flowering and grain pouring). Maximum value characterizes its offensive of accident insured and answers the critical loss of the productivity for agricultural producers that is determined during the insurance product development. Index must show very exactly, as exactly a certain risk influences on the productivity of culture.

Experts underline that the index cannot always represent exact data about the state of the field, it demonstrates general key tendency. From the next year within the framework of the program «meteosafety», the point of meteorological data for fixing of index presents 15 x 15 kilometres that is considered a fully acceptable area for ensuring against drought or excessive precipitations.

It is important, index ensuring far simpler against traditional. Here, probably, the main opinion belongs to agriculture producers. «Honestly will say: program was not perceived by us at first. However, as, except the grant of simple information, nothing else was needed anymore from us, then we thought: may as well? To prepare data for a questionnaire is not difficult; all agrarians have them because they give them in accounting... In addition, we are clients of Syngenta company buy seed and facilities of plants defence. Therefore, we did need to change the agriculture technology, – told the chief of material purchase of LTD farming enterprise «Evryka» (Odesa region) Liudmyla Myronova. About 2200 hectares of sunflower and grain growing were insured and got about 800 thousand hrn. of compensation through unfavorable weather terms during the insurance period». Overall, the payments come true in five or seven days after completion of insurance period. [1–4]

Actually, all categories of Ukrainian agriculture producers get possibility more confidently to invest in production, getting the simple and reliable ensuring against weather risks.

Conclusions

Index insurance of agrarian risks is the most effective instrument that not only covers the losses of agrarian

business through weather cataclysms but also provides stable development is described in the article.

References

1. Agravery.com [Electronic source]: [Internet-portal]. – Electronic data. – Access mode: <https://agravery.com/uk/posts/show/parasolka-dla-agraria-abo-comu-zrostaie-popularnist-indeksnogo-strahuvanna>
2. Agro-business.com.ua [Electronic source]: [Internet-portal]. – Electronic data. – Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/12809-synhenta-prezentuvala-onovlenu-prohramu-indeksnoh-strakhuvannia-na-2019-rik.html>
3. Agro-smart.com.ua [Electronic source]: [Internet-portal]. – Electronic data. – Access mode: <https://agro-smart.com.ua/ua/news/indeksnoe-strakhovanie-yavlyaetsya-optimalnym-resheniem-v-usloviyakh-klimaticheskikh-izmeneniy>
5. Agronom.com.ua [Electronic source]: [Internet-portal]. – Electronic data. – Access mode: <https://agronom.com.ua/indeksne-strahuvannya-vid-pogodnyh-ryzykiv-dlya-silgospvyrobnykiv/>
6. Agropolit.com [Electronic source]: [Internet-portal]. – Electronic data. – Access mode: <https://agropolit.com/spetsproekty/300-ukrayinskim-agrariyam-proponuyut-indeksne-strahuvannya>
7. Latifundist.com [Electronic source]: [Internet-portal]. – Electronic data. – Access mode: <https://latifundist.com/interview/396-sedrik-germann-v-ukraine-tolko-odin-agroholding-optimalno-ispolzuet-agrostrahovanie>
8. Microinsurance in Ukraine: to be or not to be?: monograph / L.V. Shirinian, A.S. Shirinian. – Scientific publication. – Cherkasy: Publishing Chabankenko Yu.A., 2012. – 208 p.

9. Shirinian L.V. Financial regulation of insurance market of Ukraine: problems of theory and practice: monograph / L. V. Shirinian. – Kyiv : CEM, 2014. – 458 p.

10. Bakirov A.F. Forming and development of insurance service market / A.F. Bakirov, L.M. Klykych. – M.: Finance and statistics, 2016. – 304 p.

11. Spletukhov Yu.A, Insurance / Yu. A. Spletukhov, E.F. Diuzhykov. – M.: INFRA-M, 2016. – 320 p.

12. Insurance: course-book. Gorbach L.M., Kadebska E.V. K.: Kondor-Publishing, 2016. – 544 p.

13. Shatalova T.N. Foreign insurance: Шаталова Т.Н. Зарубежное страхование: work-book / T.N. Shatalova, L.M. Sadykova – Orenburg: SEI RGD, 2006. – 177 p.

Дані про авторів

Гнатенко Олена Андріївна,

к.е.н, доцент, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій
e-mail: Gnatenko_elena@ukr.net

Еш Світлана Миколаївна,

старший викладач кафедри фінансів Національного університету харчових технологій
e-mail: esh2009@ukr.net

Data about the authors

Olena Gnatenko,

Ph.D. of the Department of Finance, National University of Food Technologies
e-mail: Gnatenko_elena@ukr.net

Svetlana Esh,

Senior lecturer of the Department of Finance, National University of Food Technologies
e-mail: esh2009@ukr.net

УДК 336.11

DOI: 10.5281/zenodo.3245127

ВАРЦАБА Н.С.

Механізм державного регулювання фондового ринку

Предметом дослідження є механізм державного регулювання фондового ринку в Україні в умовах глобалізації фінансових відносин.

Метою дослідження є розкриття методичних та практичних підходів до функціонування механізму державного регулювання фондового ринку в Україні та визначення напрямів підвищення його дієвості з врахуванням тенденцій та перспектив економічного розвитку країни.

Методи дослідження. В роботі використана сукупність наукових методів і підходів, що дозволило досягнути поставленої мети. Системний та структурний методи використано при визначенні основних інструментів державного регулювання фондового ринку. Порівняльний та статистичний методи дозволили здійснити аналіз основних показників функціонування фондового ринку в Україні, а методи узагальнення та наукового абстрагування було застосовано в процесі визначення основних напрямів та перспектив його розвитку.

Результати роботи. Визначено основні теоретико–методичні засади державного регулювання фондового ринку в Україні. Здійснено аналіз сучасного стану фондового ринку та охарактеризовано основні його особливості в умовах глобалізації фінансових відносин. Запропоновано напрями підвищення ефективності державного регулювання фондового ринку, що базуються на удосконаленні інституційної структури фондового ринку, посиленні взаємодії між його учасниками через трансформацію цілей та пріоритетів їх функціонування відповідно до стратегічних документів соціально–економічного розвитку країни.

Галузь застосування результатів. Організація та проведення наукових досліджень щодо визначення та характеристики механізму державного регулювання фондового ринку.

Висновки. Державне регулювання фондового ринку виступає дієвим інструментом залучення додаткових фінансових ресурсів в економічну систему та забезпечення стабільного економічного зростання в країні. В контексті модернізації інструментарію фондового ринку важливим є продовження імплементації європейського законодавства в національну систему державного управління фондовим ринком дозволить забезпечити якісний рівень її інституційного забезпечення та створить передумови для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні. Розвиток депозитарно–клірингової системи потребує розширення кола цінних паперів та інших фінансових інструментів. Доцільним є підвищення капіталізації ринку цінних паперів шляхом зниження витрат на операції з ними.

Ключові слова: фондовий ринок, державне регулювання, інструменти державного регулювання, саморегулюючі організації, цінні папери.

ВАРЦАБА Н.С.

Механизм государственного регулирования фондового рынка

Предметом исследования является механизм государственного регулирования фондового рынка в Украине в условиях глобализации финансовых отношений.

Целью исследования является раскрытие методических и практических подходов к функционированию механизма государственного регулирования фондового рынка в Украине и определения направлений повышения его действенности при учёте тенденций и перспектив экономического развития страны.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, что позволило достичь поставленной цели. Системный и структурный методы использованы при определении основных инструментов государственного регулирования фондового рынка. Сравнительный и статистический методы позволили осуществить анализ основных показателей функционирования фондового рынка в Украине, а методы обобщения и научного абстрагирования были применены в процессе определения основных направлений и перспектив его развития.

Результаты работы. Определены теоретико–методические основы государственного регулирования фондового рынка в Украине. Осуществлён анализ современного состояния фондового рынка и охарактеризованы основные его особенности в условиях глобализации финансовых отношений. Предложены направления повышения эффективности государственного регулирования фондового рынка, основанные на совершенствовании институциональной структуры фондового рынка, усилении взаимодействия между его участниками через трансформацию целей и приоритетов их функционирования в соответствии с стратегическими документами социально–экономического развития страны.

Область применения результатов. Организация и проведение научных исследований по определению и характеристики механизма государственного регулирования фондового рынка.

Выводы. Государственное регулирование фондового рынка выступает действенным инструментом привлечения дополнительных финансовых ресурсов в экономическую систему и обеспечения стабильного экономического роста в стране. В контексте модернизации инструментария фондового рынка важным является продолжение имплементации европейского законодательства в национальную систему государственного управления фондовым рынком, что позволит

обеспечить качественный уровень её институционального обеспечения и создаст предпосылки для формирования благоприятного инвестиционного климата в стране. Развитие депозитарно–клиринговой системы нуждается в расширении круга ценных бумаг и других финансовых инструментов. Целесообразным является повышение капитализации рынка ценных бумаг путём снижения затрат на операции с ними.

Ключевые слова: фондовый рынок, государственное регулирование, инструменты государственного регулирования, саморегулирующиеся организации, ценные бумаги.

VARTSABA N.S.

The state regulation mechanism of stock market

The subject of the study is the state regulation mechanism of stock market in Ukraine in the context of the globalization of financial relations.

The purpose of the study is to reveal methodological and practical approaches to the functioning of the state regulation mechanism of stock market in Ukraine and to determine the directions of increasing its efficiency taking into account trends and prospects of the country's economic development.

Research methods. In the work a set of scientific methods and approaches was used, which allowed to achieve the set goal. System and structural methods are used in determining the main instruments of state regulation of the stock market. Comparative and statistical methods allowed to analyze the main indicators of the functioning of the stock market in Ukraine, and methods of generalization and scientific abstraction were used in the process of determining the main directions and prospects for its development.

Results of work. The basic theoretical and methodological principles of state regulation of the stock market in Ukraine are determined. The analysis of the current state of the stock market and the main features of it in the conditions of globalization of financial relations are described. The directions of increase of efficiency of the state regulation of the stock market based on the improvement of the institutional structure of the stock market, strengthening of interaction between its participants through the transformation of the goals and priorities of their functioning in accordance with the strategic documents of the country's socio–economic development are proposed.

The field of application of results. Organization and conducting of research on the definition and specification of the mechanism of state regulation of the stock market.

Conclusions. State regulation of the stock market is an effective tool for attracting additional financial resources into the economic system and ensuring stable economic growth in the country. In the context of the modernization of the stock market instruments, it is important to continue implementing European legislation in the national system of public management of the stock market, to ensure a high level of its institutional support and create preconditions for the formation of a favorable investment climate in the country. The development of the depository clearing system requires the expansion of the circle of securities and other financial instruments. It is expedient to increase the capitalization of the securities market by reducing the cost of operations with them.

Keywords: stock market, state regulation, instruments of state regulation, self–regulatory organizations, securities.

Постановка проблеми. Розвиток фондового ринку є складним та тривалим процесом, що потребує відповідної трансформації фінансово–економічної системи країни при врахуванні ендогенних та екзогенних факторів впливу. Механізм державного регулювання фондового ринку є дієвим інструментом формування внутрішніх стимулів розвитку відповідної інституційної структури та передумов для економічного зростання. Динаміка функціонування вітчизняного фондо–

вого ринку свідчить про необхідність системного підходу до оздоровлення вітчизняного ринку цінних паперів, що має включати законодавче вдосконалення як на рівні функціонування організаторів торгівлі, так і на рівні підходів до функціонування акціонерних товариств. Зазначене свідчить про актуальність дослідження основних засад функціонування фондового ринку в Україні та виокремлення напрямів його удосконалення в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні і практичні аспекти державного регулювання фондового ринку були представлені в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Андрущенко, С. Анохіна, Н. Благу, М. Гончара, О. Іваницьку, М. Корецького, О. Крюкова, І. Лютого, А. Кутиркіна, О. Мозгового, І. Назарчук, В. Осколькова, О. Харитоновой, Р. Шараварута, І. Школьник та інших. Відзначаючи напрацювання авторів щодо визначення особливостей державного регулювання фінансового ринку, доцільним є продовження досліджень відносно посилення ефективності використання інструментів фондового ринку в умовах глобалізації фінансових відносин.

Метою статті є розкриття методичних та практичних підходів до функціонування механізму державного регулювання фондового ринку в Україні та визначення напрямів підвищення його дієвості з врахуванням тенденцій та перспектив економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», фондовим ринком є сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів). При цьому учасники даного ринку виступають емітенти (у тому числі іноземні) або особи, що видали неемісійні цінні папери, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку, об'єднання професійних учасників фондового ринку, у тому числі саморегулювальної організації професійних учасників фондового ринку [1].

Фондовий ринок Україні є складовою частиною ринку фінансових послуг та підлягає регулюванню відповідно до визначених пріоритетів та завдань, що визначені Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». До основних цілей державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні відноситься: проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг; захист інтересів споживачів фінансових послуг; створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг; створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства; забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учас-

ників; додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства; запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг; контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг; сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг [2]. Таким чином, основні завдання діяльності органів державної влади в системі регулювання фондового ринку полягають у формуванні виваженого, обґрунтованого та дієвого механізму забезпечення виконання планових та прогнозних показників функціонування фінансової системи, створення передумов для розвитку ринку цінних паперів та виходу країни на міжнародні ринки капіталу.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг, зокрема на фондовому ринку, здійснюється шляхом: ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ; нагляду за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг); застосування уповноваженими державними органами заходів впливу; проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг [2]. Проте, дані заходи потребують адаптації до сучасних умов ведення бізнесу, адже процеси фінансової глобалізації формують абсолютно нові варіанти та можливості щодо здійснення операції на фондовому ринку, тому державна політика має бути направлена на підтримку та розвиток учасників фінансових відносин, що використовують в своїй діяльності інноваційні засоби та інструменти.

У своїх дослідженнях, Кіктенко О. зазначає, що фондовий ринок поки не може повною мірою виконувати своє основне призначення капіталізації фондового ринку за рахунок зменшення обсягів ризиків активів та ефективному перерозподілу грошових ресурсів, в основному йде перерозподіл власності або утворення нових фінансових компаній, що не володіють до емісії в достатніх обсягах реальними активами і, як наслідок, що швидко зникають з ринку. Удосконалення державного регулювання фінансового сектора набуває критичного значення на сучасному етапі внаслідок суттєвого зростання зовнішніх фінансових ризиків і

загроз. Особлива увага має приділятися питанням регулювання фондового ринку як найбільш потенційно-продуктивного поєднання ринкового й державного регулювання фондового ринку України та кардинальному оновленні інституціонального підґрунтя для подальшого розвитку фондового ринку та розвитку моніторингу системи правил і стандартів баржевої діяльності з метою недопущення маніпулювання [3, с. 110].

Механізм державного регулювання фондового ринку України передбачає використання заходів прямого та непрямого впливу на його учасників. До заходів прямого впливу належать: законотворча та нормотворча робота з питань формування і розвитку ринку цінних паперів; ліцензування учасників ринку; прямий контроль за обігом деяких видів цінних паперів; реєстрація цінних паперів; контроль за правами власності й їх зміною; установлення правил здійснення окремих видів угод. Непряме регулювання на роботу ринку цінних паперів здійснюється через загальну та спеціальну систему механізмів фінансової політики. До першої належать такі: ринкові (непрямі) механізми монетарної політики, зокрема операції на відкритому ринку; гарантування урядом кредитів, позик, депозитів, у тому числі на євровалютному ринку; введення в обіг різного виду державних облигацій, векселів та інших цінних паперів; валютне регулювання та валютний контроль. Системна дія цих заходів формує загальний мікроклімат роботи на фондовому ринку, впливає на склад портфелів цінних паперів, надає індикатори та оцінки, на які орієнтуються інвестори. Крім того, кожний з цих механізмів має свій характер дії на сам ринок і на роботу його учасників [4, с. 317]. Таким чином, відповідно до Закону України, державне регулювання ринку цінних паперів являє собою здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері [5].

Вибір моделі державного регулювання і нагляду за ринками фінансових послуг залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів та потребує врахування того, що жодна модель не буде ефективною без її адаптації до умов де вона застосовується. Об'єктивними факторами розширення сфер впливу державного регулювання фондового ринку виступають: зростання концентрації на фінансовому ринку та ролі фінансових конгломератів, а також формування транскордонних диверси-

фікованих фінансових продуктів; розмивання меж між банківськими послугами та іншими фінансовими послугами, а також поширення альтернативних фінансових послуг. У міжнародній практиці використовують три основні моделі організації здійснення державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ:

- секторальна модель;
- модель концентрації всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі;
- модель поділу повноважень щодо нагляду за ринком та щодо пруденційного нагляду.

Основними напрямками здійснення державного регулювання фондового ринку та його сегментів в сучасних умовах є регулювання складу інструментів ринку та обсягу їхніх прав; регулювання складу учасників ринку та окремих видів їх діяльності, регулювання інформаційних потоків на ринку; регулювання операцій та форм торгівлі фінансовими активами; регулювання діяльності іноземних учасників ринку; регулювання протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. При цьому специфічним елементом структури державного регулювання фондового ринку є нагляд, який передбачає: подання періодичної фінансової звітності про свою діяльність усіма професійними учасниками фондового ринку; аналіз цієї звітності для встановлення відповідності діяльності учасників фондового ринку вимогам законодавства (зокрема, вимогам майнового та фінансового стану, ліквідності, фінансової забезпеченості тощо), що має сприяти захищеності інвестора на фондовому ринку; аналіз будь-якої інформації та відомостей про події, тенденції та явища на ринку для виявлення ознак порушень законодавства про цінні папери; безпосередній нагляд за діяльністю професійних учасників фондового ринку у процесі здійснення ними операцій із цінними паперами з метою недопущення порушень законодавства шляхом участі представників уповноваженого державного органу в торгових сесіях фондових бірж, позабіржових фондових торгових систем, у загальних зборах акціонерів тощо [6, с. 57].

Важливим показником оцінки ефективності та дієвості функціонування механізму державного регулювання фондового ринку є обсяг торгів, що здійснюються на зазначеному ринку (табл. 1).

Як свідчать дані таблиці 1, в Україні немає чіткої тенденції щодо динаміки показників обсягів торгів основними цінними паперами на біржовому рин-

Таблиця 1. Обсяг торгів основними цінними паперами на біржовому ринку та позабіржовому ринку України у 2013–2017 роках, млрд. грн.

Вид ринку	2013	2014	2015	2016	2017
Акції					
Позабіржовий ринок	126,19	391,04	457,06	480,38	121,56
Біржовий ринок	44,92	24,46	5,22	2,08	5,02
Усього	171,1	415,5	462,28	428,46	126,61
Державні облигації України					
Позабіржовий ринок	375,6	142,3	33,23	129,4	66,6
Біржовий ринок	345,87	545,77	250,13	210,09	189,52
Усього	721,47	688,09	283,36	339,49	256,12
Облигації підприємств					
Позабіржовий ринок	51,36	37,09	40,24	46,27	23,70
Біржовий ринок	47,51	32,82	13,53	9,17	6,12
Усього	98,87	69,92	53,77	55,44	29,80
Деривативи					
Позабіржовий ринок	0,00	0,01	0,04	0,12	0,59
Біржовий ринок	18,01	9,59	5,83	2,28	5,03
Усього	18,01	9,60	5,87	2,40	5,62

Джерело: побудовано автором на основі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

ку та позабіржовому ринку. Так, ринок акції характеризувався значним зростанням обсягів торгів на позабіржовому ринку у 2014 році (на 264,85 млрд. грн. або ж на 309% в порівнянні з 2013 роком), у 2015 році (на 66,02 млрд. грн. або ж на 116,8% в порівнянні з 2014 роком), у 2016 році (на 23,32 млрд. грн. або ж на 105,1% в порівнянні з 2015 роком), проте у 2017 році відбулося значне зменшення обсягів таких операцій (на 358,82 млрд. грн. або ж на 395,1% в порівнянні з 2016 роком). Протилежною динамікою характеризувалися торги на біржовому ринку – з 2013 року відбувався значний спад з 44,92 млрд. грн. у 2013 році до 2,08 млрд. грн. у 2016 році. Показники 2017 року відображають початок незначного відновлення зростання до 5,02 млрд. грн. Ринок державних облигацій України характеризується спадною тенденцією обсягів торгів на біржовому ринку з 345,87 млрд. грн. у 2013 році до 189,52 млрд. грн. у 2017 році, та коливаннями на позабіржовому ринку. Виходом на позабіржовий ринок характеризуються деривативи, обсяг торгів якими зростає з чіткою тенденцією. Негативною є динаміка продажу облигацій підприємств на біржах, що свідчить про певні негативні чинники економічного середовища в країні та потребують пошуку шляхів щодо формування можливостей доступу суб'єктів економічних відносин до дешевих ринків фінансових ресурсів.

Депозитарна система як важливий сегмент інфраструктури ринку капіталу є невід'ємною

частиною та загальною умовою функціонування фондового ринку. Ефективне функціонування депозитарної системи є запорукою реалізації принципів прозорості та справедливості щодо цін на інвестиційні ресурси та підвищення ефективності державного регулювання (табл. 2).

Інформація відображена в таблиці 2, свідчить про зниження кількості суб'єктів, що мають ліцензії на професійну діяльність на фондовому ринку. Спадним темпом приросту характеризуються як депозитарна діяльність депозитарної установи (17,65% в порівнянні з 2015 роком), так і діяльність із зберігання активів спільного інвестування (32,26%) і діяльність із зберігання активів пенсійних фондів (27,78%). Незмінною залишилась кількість установ, що займаються кліринговою діяльністю. Проте, зазначена динаміка також відображає ситуацію, коли на ринку залишаються потужні у фінансовому плані учасники, що можуть розширювати сфери своєї діяльності та сприяти розвитку всієї системи.

Таким чином, важливим є підвищення стійкості комерційних банків на фондовому ринку та організація єдиної депозитарної мережі по боргових та дивідендних цінних паперах, що дасть змогу полегшити і прискорити проведення операцій з акціями та облигаціями і водночас дозволить посилити керованість фінансовими потоками на фондовому ринку. Численні реєстратори лише збільшують витрати і створюють незрозумілість на фондовому

Таблиця 2. Динаміка кількості суб'єктів, що мають ліцензії на окремі види професійної діяльності на фондовому ринку

Вид професійної діяльності	2015	2016	2017	Темп приросту		
				2016/2015	2017/2016	2017/2015
Депозитарна діяльність депозитарної установи	255	232	210	-9.02%	-9.48%	-17.65%
Діяльність із зберігання активів спільного інвестування	62	47	42	-24.19%	-10.64%	-32.26%
Діяльність із зберігання активів пенсійних фондів	18	14	13	-22.22%	-7.14%	-27.78%
Клірингова діяльність	1	1	1	0.00%	0.00%	0.00%

Джерело: розраховано автором на основі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

ринку у зв'язку з проблемою передання прав власності на цінні папери, що зумовлює необхідність створення центрального депозитарію [8, с. 363].

Головними завданнями державного регулювання та контролю у сфері розвитку фондового ринку є запровадження системи інформаційної достатності, звітності та оцінювання основних його гравців, що досягається шляхом введення ліцензування, відкриття доступу на фондові ринки сумлінним його учасникам. Ефективне функціонування інститутів ринку цінних паперів дає змогу підвищити рівень інвестиційної привабливості економіки України та забезпечить міцний фундамент для її довгострокового зростання в сучасних глобальних умовах розвитку фінансового ринку [9, с. 161].

Висновки

Державне регулювання фондового ринку виступає дієвим інструментом залучення додаткових фінансових ресурсів в економічну систему та забезпечення стабільного економічного зростання в країні. В контексті модернізації інструментарію фондового ринку важливим є продовження імплементації європейського законодавства в національну систему державного управління фондовим ринком дозволить забезпечити якісний рівень її інституційного забезпечення та створить передумови для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні. Розвиток депозитарно-клірингової системи потребує розширення кола цінних паперів та інших фінансових інструментів. Доцільним є підвищення капіталізації ринку цінних паперів шляхом зниження витрат на операції з ними.

Список використаних джерел

1. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лют. 2006 р. №3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 лип. 2001 р. №2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

3. Кіктенко О. В. Поєднання ринкового й державного регулювання фондового ринку України / О. В. Кіктенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 2. – С. 106–110.

4. Калюга О. О. Механізми державного регулювання фондового ринку / О. О. Калюга // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 4. – С. 316–321.

5. Про державне регулювання ринку цінних паперів: Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-вр>

6. Маричева Н. В. Підвищення дієвості державного контролю за діяльністю саморегулювальних організацій фондового ринку України / Н. В. Маричева // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 54–59.

7. Гарбар Ж. В. Форми та інструменти державного регулювання фінансового ринку / Ж. В. Гарбар // Економіка та держава. – 2014. – № 10. – С. 18–21.

8. Борщук І. В. Державне регулювання діяльності комерційних банків на фондовому ринку України / І. В. Борщук, З. М. Скибінська, В. Д. Шквір // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2017. – № 579 : Проблеми економіки та управління. – С. 358–363.

9. Панасюк О. В. Особливості державного регулювання та контролю фондового ринку України / О. В. Панасюк, Г. Л. Плотникова, М.Л. Сідоренко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2014. – № 1. – С. 154–161.

References

1. Pro cinni papery' ta fondovyj ry'nok: Zakon Ukrainy' vid 23 lyut. 2006 r. #3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> [in Ukrainian]

2. Pro finansovi poslugy' ta derzhavne reguluvannya ry'nkiv finansovy'x poslug: Zakon Ukrainy' vid 12 ly'p. 2001 r. #2664–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664–14> [in Ukrainian]

3. Kiktenko O. V. (2017) Poyednannya ry'nkovogo j derzhavnogo reguluvannya fondovogo ry'нку Ukrainy' [The combination of market and state regulation of the stock market of Ukraine] Aktual'ni problemy' derzhavnogo upravlinnya – Actual problems of public administration. №2. Pp. 106–110. [in Ukrainian]

4. Kalyuga O. O. (2016) Mexanizmy' derzhavnogo reguluvannya fondovogo ry'нку [Mechanisms of State Regulation of the Stock Market] Teoriya ta prakty'ka derzhavnogo upravlinnya – Theory and Practice of Public Administration. Vol. 4. pp. 316–321. [in Ukrainian]

5. Pro derzhavne reguluvannya ry'нку cinn'y'x paperiv: Zakon Ukrainy' vid 30 zhovt.1996 r. # 448/96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96–vr> [in Ukrainian]

6. Mary'cheva N.V. (2012) Pidvy'shhennya diyevosti derzhavnogo kontrolyu za diyal'nisty samoregulivny'x organizacij fondovogo ry'нку Ukrainy' [Increasing the effectiveness of state control over the activity of self-regulatory organizations of the stock market of Ukraine] Visnyk Akademiyi my'noyi sluzhby' Ukrainy'. Seriya : Derzhavne upravlinnya – Herald of the Academy of Customs of Ukraine. Series: Public Administration. № 1. pp. 54–59. [in Ukrainian]

7. Garbar Zh. V. (2014) Formy' ta instrumenty' derzhavnogo reguluvannya finansovogo ry'нку [Forms and instruments of state regulation of the financial market] Ekonomika ta derzhava – Economy and state. №10. pp. 18–21. [in Ukrainian]

8. Borshhuk I. V. (2017) Derzhavne reguluvannya diyal'nosti komercijny'x bankiv na fondovomu ry'нку Ukrainy' [State regulation of commercial banks in the stock market of Ukraine] Visnyk Nacional'nogo universytetu «Lviv's'ka politexnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». №579. pp. 358–363. [in Ukrainian]

9. Panasyuk O. V. (2014) Osobly'vosti derzhavnogo reguluvannya ta kontrolyu fondovogo ry'нку Ukrainy' [Features of State Regulation and Control of the Stock Market of Ukraine] Zbirnyk naukovy'x prac' Nacional'nogo universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby' Ukrainy' – Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine. №1. – pp. 154–161. [in Ukrainian]

Дані про автора

Варцаба Наталія Сергіївна,

аспірант Державного науково–дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки

e-mail: vartsaba21@gmail.com

Данные об авторе

Варцаба Наталия Сергеевна

аспірант Государственного научно–исследовательского института информатизации и моделирования экономики

e-mail: vartsaba21@gmail.com

Data about the author

Nataliya Vartsaba,

post-graduate student of the State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics

e-mail: vartsaba21@gmail.com

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 311.231.3:332.1–043.86

DOI: 10.5281/zenodo.3245135

СТОЛЕТОВА І.Г.,
МАНЦУРОВА А.М.

Методологічні засади статистичного оцінювання регіонального розвитку у США та країнах ЄС за допомогою контекст-індикаторів

Предмет дослідження – системи показників, які використовуються для оцінки їх впливу на територіальний розвиток.

Метою написання *статті* є визначення основних факторів, що впливають на зміну структури економіки різних за масштабом територій, процесів, які характеризують зміну диспропорцій та їх динаміку, класифікації регіонів за рівнем розвитку та структуризація цих факторів у в систему показників.

Методологія проведення роботи – на основі системного підходу визначено фактори, що впливають на зміну структури економіки різних за масштабом територій. З використанням методів статистичного аналізу визначено тенденції використання системи показників на різних рівнях економічної концентрації, доходів населення, безробіття та стандартів життя. Запропоновано підходи щодо зв'язку показників економічного розвитку із аспектами соціального прогресу.

Результати роботи – здійснено оцінку використання контекст-індикаторів та визначено вплив факторів, що ускладнюють досягнення поставлених цілей та вимагають появу загально визнаної системи нових показників, що якісно змінюють підходи до оцінки як розвитку країн та їх регіонів, так і виміру диспропорцій між ними.

Висновки – дослідження доводять, що в якості контекст-індикаторів використовуються практично всі статистичні показники, що застосовуються для порівнянь розвитку країн чи регіонів, або при відповідних порівняннях, як у наукових дослідженнях, так і у документах Єврокомісії.

Ключові слова: регіональний розвиток, контекст-індикатори, програмні індикатори, система індикаторів.

СТОЛЕТОВА І.Г.,
МАНЦУРОВА А.М.

Методологические основы статистического оценивания регионального развития в США и странах ЕС с помощью контекст-индикаторов

Предмет исследования – системы показателей, которые используются для оценки их влияния регионального развития.

Целью написания **статьи** является определение основных факторов, которые влияют на изменение структуры экономики различных по масштабу территорий, процессов, которые характеризуют изменение диспропорций и их динамику, классификации регионов по уровню развития, а также структуризация этих факторов в систему показателей.

Методология проведения работы – на основании системного подхода определены факторы, влияющие на изменение структуры экономики разных по масштабу территорий. Используя методы статистического анализа, определены тенденции использования системы показателей на различных уровнях экономической концентрации, доходов населения, безработицы и стандартов жизни. Предложены подходы относительно экономического развития с аспектами социального прогресса.

Результаты работы – проведена оценка использования контекст–индикаторов и определено влияние факторов, затрудняющих достижение поставленных целей и требующих появления общепризнанной системы новых показателей, которые качественно изменяют подходы к оценке как развития стран и их регионов, так и оценке диспропорций между ними.

Выводы – исследования доказывают, что в качестве контекст–индикаторов используются практически все статистические показатели, применяемые для сравнений развития стран или регионов, или при соответствующих сравнениях, как в научных исследованиях, так и в документах Еврокомиссии.

Ключевые слова: региональное развитие, контекст–индикаторы, программные индикаторы, система индикаторов.

STOLIETOVA I.G.,
MANTSUROVA A.M.

Methodological bases of statistical evaluation of regional development in the USA and EU countries using context indicators

The subject of the study is systems of indexes that are used to assess their impact on regional development.

The purpose of the article is determination of basic factors, that influence on the change of structure of economy different on scale of territories, the processes that characterize the change in disproportions and their dynamics, the classification of regions by level of development, and the structuring of these factors into a system of indicators.

Methodology of the work – on the basis of a systematic approach, factors that affect the change in the structure of economics of different territories are determined. Using the methods of statistical analysis, identified trends in the use of a system of indicators at various levels of economic concentration, income, unemployment and living standards. The proposed approaches to economic development with aspects of social progress.

The results of the work – an assessment of the use of context indicators was carried out and the influence of factors hindering the achievement of the goals and requiring the emergence of a generally accepted system of new indicators, which will qualitatively change the approaches to assessing the development of countries and their regions, as well as assessing disparities between them

Conclusions studies show that almost all statistical indicators used for comparisons between countries or regions or comparative comparisons, both in scientific studies and in European Commission documents, are used as contextual indicators.

Keywords: regional development, context indicators, program indicators, system of indicators.

Постановка проблеми. роль регіональної політики в країнах ЄС все більше зростає, перш за все, під впливом територіальних розширень ЄС (найчастіше за рахунок менш розвинених європейських держав)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам регіонального розвитку та формування системи показників щодо його оцінювання присвятили свої дослідження такі вчені, як В.Ф. Беседін, Я.А. Жаліло, М.З. Згуровський,

І.Г. Манцуров, В.П. Павленко, С.А. Романюк, Б.М. Щукін та інші.

Виклад основного матеріалу. З метою міжрегіональних порівнянь кількісних та якісних оцінок розвитку, визначення основних факторів, що впливають на зміну структури економіки різних за масштабом територій, процесів, які характеризують зміну диспропорцій та їх динаміку, класифікації регіонів за рівнем розвитку, використовуються різноманітні показники.

Слід відзначити, що з розвитком регіональної економіки, як науки, кількість цих показників та їх структуризація у певні системи розширюється.

На це впливають сучасні теоретичні моделі регіонального розвитку, які досліджують вплив таких ендогенних факторів розвитку, як інфраструктура, освіта, інновації, економія від агломерації. Зокрема, регіони з низьким рівнем освіти робочої сили (низькою часткою економічно активного населення, що має базову вищу освіту), економічно слабкіші за тих, у кого цей рівень вищий. Рівень освіти робочої сили має сильний вплив на регіональний розвиток як прямий, так і опосередкований, через більший рівень створення інновацій. Обсяг інвестицій у дослідницькі розробки також значно більший у високо розвинутих регіонах, а інновації впливають насамперед на локальний розвиток території. Інфраструктура є необхідною умовою регіонального розвитку і підсилює його при одночасній наявності достатнього людського капіталу, а також інновацій. Концентрація економічної активності, підвищення щільності капіталу, населення має значення при формуванні умов економії від агломерації, і є ознакою більш розвинутих регіонів.

Ці та інші чинники трансформуються у різні системи показників, що використовуються з метою оцінки їх впливу на територіальний розвиток.

У співставленнях, які здійснюються в різних розвинутих країнах, об'єднаннями цих країн, а також міжнародними організаціями, використовуються різні системи показників (або індикаторів) для порівнянь як на рівні країн, так і у міжрегіональних співставленнях. Загалом їх поділяють на дві групи – так звані «контекст-індикатори» і «програмні індикатори». За визначенням ОЕСР різниця між цими групами полягає у тому, що на перші суттєвий вплив мають екзогенні для регіональних програм, стратегій та політики фактори.

Контекст-індикатори забезпечують інформацію про оточуюче середовище, в якому регіональ-

на політика має здійснюватися. Друга група індикаторів безпосередньо асоціюється з реалізацією регіональної політики [1]. У Європейському Союзі розрізняють чотири групи індикаторів: контекст-індикатори визначаються як дані, які забезпечують просту та доступну інформацію і використовуються з метою порівнянь в будь-якому контексті, надають інформацію про ситуацію та її еволюцію в країні, або на території (в регіоні). Ці індикатори використовуються в ЄС з метою визначення територій, які підпадають під умови надання допомоги. Окрім того, виділяється ще три групи:

- програмні індикатори, які деталізують ресурси, реалізацію, результати (програми) і, якщо це можливо, вплив на поточну діяльність;

- індикатори оцінки, які на додаток до критеріїв оцінки, дозволяють дати оцінку про важливість програм, її відповідність, ефективність та результативність;

- індикатори моніторингу, які включені у моніторингову систему програм і іноді використовуються для оцінки реалізації програм [2].

Європейська Комісія використовує такі контекст-індикатори:

- економічні індикатори – GDP, економічне зростання, платіжний баланс;

- соціальні індикатори – населення, безробіття, рівень освіти, охорона здоров'я;

- індикатори надання населенню послуг: освіта, охорона здоров'я, питна вода, електроенергія.

Проте, дослідження доводять, що в якості контекст-індикаторів використовуються практично всі статистичні показники, що застосовуються для порівнянь розвитку країн чи регіонів, або при відповідних порівняннях, як у наукових дослідженнях, так і у документах Єврокомісії. Контекст-індикатори використовуються також і при підготовці будь-яких планових документів. У цьому випадку вони слугують базовими показниками, з якими порівнюється у подальшому результат виконання програм, стратегій, планів чи інших політичних рішень.

Контекст-індикатори очевидно мають відповідати загальним критеріям можливості їх використання, а саме:

- релевантності – відповідати цілям використання;

- чутливості – із достатньою мірою кількісно відображати вимір змін, що відбулися;

- практичності – чітко інтерпретувати процес, що аналізується, не вимагати значних витрат, бути конкретними, візуальними та доказовими.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Контекст-індикатори використовуються також міжнародними організаціями. Зокрема, ООН для Цілей Тисячоліття застосовує 48 контекст-індикаторів по більш, ніж 200 країнам світу. В цілому в ООН постійно підтримується приблизно 200 контекст-індикаторів, що характеризують різні аспекти розвитку країн [3].

Різні системи контекст-індикаторів розроблені Світовим Банком, ОЕСР, які дають можливість здійснювати міжрегіональні порівняння на різних територіальних рівнях.

Слід зауважити, що в умовах України в наукових дослідженнях та політичній практиці нерідко різниця між контекст-індикаторами та програмними індикаторами не проводиться чіткого розмежування.

Як правило, аналізуючи соціально-економічні показники, органи влади позитивну їх динаміку (зростання ВВП, ВРП, обсягів експорту, показників промисловості, сільськогосподарського виробництва, зростання кількості зайнятих, створення робочих місць тощо) асоціюють з результатами політики, хоча такі узагальнені оцінки не зовсім коректні.

Це, зокрема, стосується оцінки діяльності місцевих органів виконавчої влади, які здійснюються за контекст індикаторами, а не за впливом прийнятих ними управлінських рішень.

Такі показники можуть розглядатися, як програмні індикатори, і, відповідно, певним чином відображати управлінські зусилля лише у випадку, коли вони є результатом виконання конкретних державних програм і встановлений зв'язок між випуском та результатом впливу на нього місцевих органів виконавчої влади.

Використовувати у якості оцінки діяльності державних чи місцевих органів влади контекст індикатори некоректно, оскільки, вони є результатом дії багатьох екзогенних факторів, а не тільки органів влади.

В розвинутих країнах світу намагаються віднайти зв'язок між здійснюваною політикою та її результатами, одночасно визнаючи, що це достатньо складний багатовимірний процес, який не завжди має пряму кореляцію.

На наш погляд, різноманітні індикатори, що характеризують диспропорції у територіальному розвитку і використовуються у порівняннях переважною більшістю дослідників, можна згрупувати у три блоки: показники, що характеризують нерівності в економічній сфері, просторові дис-

пропорції у стандартах життя і соціальна нерівність. Найбільш показовою демонстрацією такого підходу є дослідження, які були виконані на прикладі країн ЄС та США [5;6].

Згідно отриманих оцінок, в США три штати – Каліфорнія, Нью-Йорк і Техас виробили 21% національного ВВП у 2005 році. В цих трьох штатах проживають 19,8% населення країни, проте вони складають тільки 12,8% території країни. Між тим, 10 субнаціональних регіонів ЄС, виробили у 2005 році 20,5% ВВП ЄС-15. В цих регіонах проживає 16,9% населення ЄС-15, і вони займають лише 8% її території. Таким чином, в обох випадках економічна діяльність та населення концентровані. Проте просторова нерівність виробництва і населення вища в США, ніж в ЄС-15. Коефіцієнт Джині для просторової нерівності ВВП склав 0,53 для США і 0,41 для ЄС-15. Для населення коефіцієнти були 0,54 і 0,32 відповідно. Для субнаціональних регіонів в США і ЄС 15 числа змінюються, проте висновок той же самий.

Країни ЄС мають більшу нерівність в доходах на душу населення та рівнях зайнятості – двох загальних індикаторах, що визначають індивідуальні стандарти життя у високо розвинутих країнах. ВВП на душу населення, наприклад, показав більшу варіацію серед регіонів ЄС, ніж вона була серед штатів США у 2005 році. Хоча виробництво більш сконцентровано географічно в США, населення також більш концентрується там, де є виробництво, таким чином ВВП на душу населення різниться менше. Теж стосується рівня зайнятості. В США, штати з найвищим рівнем безробіття у 2007 році (Мічиган) мав рівень безробіття 7,2%. Водночас у ЄС-15 у 2006 році рівень безробіття був 8,1%. Тому меншою просторова нерівність у стандартах життя була в США.

У той час, коли нерівність у стандартах життя більша в ЄС-15, ніж у США, зворотною є ситуація із соціальною нерівністю між індивідами. Протягом останніх двадцяти років коефіцієнт Джині для США дорівнював 0,40, порівняно з 0,33, 0,28, і 0,23 для Великобританії, Німеччини і Австрії відповідно.

Таким чином, використання цих груп показників демонструє різні рівні економічної концентрації, доходів населення, безробіття та стандартів життя.

В останні роки серед науковців та політиків активізувалися дискусії щодо пошуку нових показників, які б засвідчували широкий спектр оцінки результатів економічного розвитку країн.

У 2007 році Європейська комісія, Європарламент, ОЕСР, Римський клуб та Всесвітній фонд ди-кої природи у листопаді 2007 року вперше провели конференцію під гаслом «Окрім ВВП» (Beyond GDP), що започаткувала активні дослідження з ви-значення інших, крім ВВП індикаторів, які б вклю-чали соціальні та екологічні аспекти розвитку.

Широкий резонанс щодо необхідності визна-чення, крім ВВП, індикатору соціального виміру розвитку, отримав Звіт комісії під керівництвом лауреата Нобелівської премії відомого еконо-міста Д. Стігліца, створеної у 2008 році за ініці-ативою президента Французької Республіки про вимір ефективності економіки та соціального прогресу [7]. У 12 рекомендаціях цього звіту за-пропонована суттєва зміна засад державної ста-тистики у Франції та усього світу.

Комісією визнано, що хоча ВВП є основним показником оцінки економічної діяльності, про-те його недостатньо для виміру економічного до-бробуту. Тому необхідно більшу увагу приділяти виміру показників домогосподарств, які краще, ніж показники виробництва, відображають мо-нетарні складові їх добробуту.

З того часу статистичні органи Франції почали визначати показники скорегованого наявного доходу і фактичного споживання, які включають витрати, що безпосередньо покриваються з дер-жавного бюджету, таких, як видатки на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, тощо.

Опубліковані у виданні «Економі франсез» дані засвідчили суттєві зміни у міжнародних порівнян-нях у зв'язку з реалізацією рекомендацій комісії [8].

Так, по показнику ВВП на одну особу найбільш розвинуті європейські країни і Японія відстають на 25% від рівня США. А за показниками чисто-го скорегованого наявного доходу, що включає фактично отримані домашніми господарства-ми доходи та виділені на домогосподарства дер-жавні кошти на освіту, охорону здоров'я Франція знаходиться у кращому стані, ніж Німеччина, Іта-лія і Японія і на однаковому рівні з Великобританією та Північною Ірландією.

Значно розширився перелік показників, за яки-ми здійснюються виміри диспропорцій у розвитку в країнах ЄС. З прийняттям Лісабонської Угоди у цілі єднання, окрім економічної та соціальної скла-дової, був доданий третій вимір – територіальне єднання, яке визначило ряд проблем, які заслу-говують на більшу увагу. Оскільки економічне та

соціальне єднання фокусуються більше на регі-ональних диспропорціях в конкурентоздатнос-ті і добробуту, територіальне єднання покликано посилити важливість доступу до послуг, сталого розвитку та територіальним дослідженням.

У 1997 році Амстердамська Угода запровади-ла територіальне єднання в частині доступу на-селення до послуг, які включають освіту, охорону здоров'я, а також комерційні, фінансові та послуги бізнесу. У віддалених та рідко населених регіо-нах фізична доступність стає важливим завдан-ням, яке вирішується через Інтернет – послуги, такі, як е-охорона здоров'я, е-освіта, е-уряду-вання, е-банківське обслуговування.

Захист навколишнього середовища, зміна клі-мату і відновлювана енергетика – всі ці сфери мають територіальний вимір, і тому також стають центром уваги територіального єднання.

З метою різнобічного аналізу територіального розвитку Евростат разом з національними ста-тистичними органами країн ЄС збільшив обсяг даних для аналізу розвитку територіального рів-ня NUTS 3, запровадив ґрид-моделі картогра-фічного відображення розвитку територій.

Розширення кола індикаторів, які характеризу-ють розвиток країн та регіонів ЄС в контексті кон-цепції «Окрім ВВП», продемонстрував п'ятий Звіт Європейської комісії ЄС «Інвестуючи у майбутнє Європи» [9], в якому, крім традиційних соціально економічних індикаторів розвитку територій, та-ких, як ВВП, ВВП на одну особу, обсяги внутрішньої та зовнішньої торгівлі, прямі іноземні інвестиції, трудова мобільність, інновації, рівень зайнятос-ті, людський капітал та рівень його освіти, дослі-дження, наука та новітні технології, продуктивність праці, транспортна інфраструктура, конкуренто-спроможність, з'явилися нові: доступ громадян до швидкісного електронного зв'язку, якість управ-лінських послуг, покращення добробуту і знижен-ня ізоляції (охоплює показники тривалості жит-тя, рівного доступу до медичного обслуговування, задоволеності громадян рівнем безпеки та спра-ведливості, умовами життя, рівнем можливос-ті реалізації громадянами своїх здібностей, рівень доступу до послуг), доходи, бідність та зубожіння, ризик низьких доходів, абсолютна бідність, тощо.

У звіті також зроблені перші розрахунки нових індикаторів, запропонованих ООН – індексу люд-ського розвитку (HDI) та індексу людської біднос-ті (HPI). Для отримання більш достовірних даних

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

щодо диспропорцій у показниках людського розвитку всередині ЄС, був розрахований регіональний HDI, який включає тривалість здорового життя (healthy life expectancy), приведений чистий доход домогосподарств, а також отримання початкової та вищої освіти для населення у віці 25 – 64 роки. Цей індикатор менше кореспондується з ВВП.

В результаті серед 10 найбільш розвинутих європейських регіонів, що включають 5 з Великобританії, столичні регіони Швеції та Франції і два регіони, що оточують Брюссель, тільки в трьох високий показник HDI співпав з високим показником ВВП на одну особу. З 10 регіонів з низьким показником HDI (7 в Румунії та 3 в Болгарії) половина опинилася також в числі тих, ВВП на одну особу в яких найнижча по ЄС.

Розрахований індекс HPI також продемонстрував неочікувані для дослідників і політиків результати: найвищий рівень бідності за цим вимірюванням зафіксовано в Португалії, Південній Іспанії, Південній Італії та Греції. Найнижчі показники HPI виявилися як серед високо розвинутих країн ЄС, так і в середньо та менш розвинутих – Швеції, Німеччині, Словенії, Чеській Республіці і Словаччині.

Здійснені розрахунки засвідчили слабку кореляцію показників двох індексів по різних регіонах з традиційним уявленням про розвинуті або слабо розвинуті території при застосуванні показника ВВП на одну особу. Одна з основних причин такої невідповідності, як зазначено у Звіті, полягає в тому, що HDI базується на середніх показниках на одну особу в абсолютному вимірі доходу (чистий приведений доход домогосподарства), а HPI включає відносні показники (частка населення з нижньою межею рівня національної бідності). Відповідно, регіон з нерівномірним розподілом високих доходів може мати як показник високого середнього рівня людського розвитку, так і високого рівня бідності. Регіон з низьким доходом, але з відносно рівномірним його розподілом матиме низький HDI та низький HPI.

Таким чином, дискусійність пропонованих підходів до більш чіткого зв'язку показників економічного розвитку із аспектами соціального прогресу не дозволяє стверджувати про появу загально-визнаної системи нових показників, які б якісно змінювали підходи до оцінки як розвитку країн та їх регіонів, так і виміру диспропорцій між ними.

Тим не менш, з урахуванням впливу глобалізації на регіональний розвиток, сучасних тео-

ретичних моделей, пов'язаних із дослідженням впливу відкритої економіки на регіональний розвиток, до традиційної системи показників (ВВП, ВВП на одну особу, ВВП на одного працюючого, рівень зайнятості, рівень безробіття, рівень доходів населення, рівень споживання населення), що характеризують розвиток (потенціал розвитку) території, на наш погляд, актуальним для постійного аналізу та використання при формуванні регіональної політики держави доцільно додати ті, що стосуються розвитку людського капіталу (частка населення з неповною середньою освітою, базою вищою освітою, частка зайнятих з вищою освітою, частка населення з доступом до швидкісного Інтернету); розвитку інновацій, досліджень (частка витрат на наукові та дослідницькі роботи у ВВП (ВРП), кількість патентів, кількість зайнятих у високотехнологічних сферах економіки); обсяг інвестицій у високі технології; економічна концентрація (рівень економічної концентрації, індекс урбанізації, рівень агломерації, рівень трудової мобільності, економічна щільність, щільність населення).

Окрім того, слід зазначити появу низки показників, які є узагальненням опитувань населення, у першу чергу, щодо їх оцінки задоволення власним рівнем добробуту. Найбільш активно вони застосовуються у країнах ЄС. Викликано це тим, що незважаючи на значні фінансові ресурси, які використовуються для посилення соціального єднання, подолання відчуженості громадян ЄС, диспропорції у рівнях життя у різних країнах Спільноти все більше викликають незадоволення.

На регіональному рівні значна асиметрія рівня зайнятості, як і рівня показника, що характеризує рівень ризику стати бідним, притаманна навіть відносно успішним щодо розвитку регіонам. Внутрішньорегіональні диспропорції в доходах мають тенденцію підвищуватися порівняно із міжрегіональними. У той же час, виклики глобалізації, інфляція, посилені наслідками кризи, підвищують скепсис громадян ЄС щодо можливості отримання реального захисту від загальноєвропейських структур [10].

За таких обставин шукаються шляхи отримання повноцінної та достовірної інформації на регіональному рівні, зокрема формування такої системи індикаторів, яка:

– дозволила б точно визначити сутність проблем соціальної відчуженості;

– мала б достатньо чітку нормативну інтерпретацію;

– була достовірною та статистично обчислюваною;

– мала відношення до політики інтервенцій, а не предметом маніпуляцій;

– була б прийнятною для перевірки.

Одночасно наголошується на значному розширенні можливостей оцінки соціальних проблем на субрегіональному рівні, у тому числі через залучення незалежних дослідників і громадськості [11].

Зокрема, були здійснені опитування жителів європейських столиць та декількох інших європейських міст щодо їх оцінки за сімома показниками: задоволення якістю управління містом, відчуття безпеки, можливість знайти роботу, якість повітря, якість роботи громадського транспорту, витрати на утримання і доступність житла, відношення до мігрантів. Серед міст з найнижчими інтегрованими показниками опинилися Афіни (по безпеці життя, якості повітря, відношенню до іноземців, утримання житла, можливостями знайти роботу), Будапешт (за показниками якості міського управління, якості повітря, можливостями знайти роботу, безпеці, вартості житла), Палермо (робота громадського транспорту, якість повітря, можливості працевлаштування, якості управління містом). Найкращим за усіма показниками виявилось м. Гронінген (Нідерланди).[12].

Подібні оцінки через опитування населення щодо ефективності реалізації різних сфер державної політики доцільно запроваджувати і в Україні, що дасть можливість більш об'єктивно визначати їх територіальні наслідки, спільні дії центральних та місцевих органів щодо вирішення проблем регіонального та місцевого розвитку.

Список використаних джерел

1. Governing Regional Development Policy. The use of Performance Indicators. OECD. Paris, OECD Publishing, 2009. – 196 p.

2. Context Indicators [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europeaid/evaluation/methodology/examples/too_ind_res_en.pdf

3. Human Development Reports. Getting and using the data. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/statistics/data/>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011 р. № 650 «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Ав-

тономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій». [Електронний ресурс] – Режим доступу zakon4.rada.gov.ua/laws/show/650-2011

5. Puga, D. 2002. 'European Regional Policies in Light of Recent Location Theories' *Journal of Economic Geography* 2 (4). – P. 373–406.

6. Burkey, Mark L. 2006/ 'Gini Coefficients for the Census'. North Carolina A&T State University, Department of Economics and Transportation – Logistics, Greensboro, NC.

7. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Official website. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm

8. D.Blanchet, M.Clerc and Gaini, «Les preconisations du rapport Stiglitz-Sen-Fitoussi: quelques illustrations». Insee References, L'economie francaise, 2010 edition.

9. Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion. Report from the Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010 298 p.

10. Marlier, E., Atkinson, A.B., Cantillon, B. and Nolan, B. 2007 *The EU and Social Inclusion. Facing the Challenges*, Bristol, The Policy Press.

11. OECD Better Life Initiative: Measuring Well-Being and Progress. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.oecd.org/progress

12. Urban Audit Perception Survey [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.urbanaudit.org>

References

1. Governing Regional Development Policy. The use of Performance Indicators. OECD. Paris, OECD Publishing, 2009. – 196 p.

2. Context Indicators [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/europeaid/evaluation/methodology/examples/too_ind_res_en.pdf

3. Human Development Reports. Getting and using the data. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://hdr.undp.org/en/statistics/data/>

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 chervnia 2011 r. № 650 «Pro zaprovadzhennia provedennia otsinky rezultativ diialnosti Rady ministriv Avtonomnoi Respubliki Krym, oblasnykh, Kyivskoi ta sevastopolskoi miskyykh derzhavnykh administratsii». [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu zakon4.rada.gov.ua/laws/show/650-2011

5. Puga, D. 2002. 'European Regional Policies in Light of Recent Location Theories'. *Journal of Economic Geography* 2 (4). – P. 373–406.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Burkey, Mark L. 2006. 'Gini Coefficients for the Census'. North Carolina A&T State University, Department of Economics and Transportation – Logistics, Greensboro, NC.

7. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Official website. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm

8. D. Blanchet, M. Clerc and Gaini, «Les preconisations du rapport Stiglitz–Sen–Fitoussi: quelques illustrations». Insee References, L'économie française, 2010 edition.

9. Investing in Europe's future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion. Report from the Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010 298 p.

10. Marlier, E., Atkinson, A.B., Cantillon, B. and Nolan, B. 2007 The EU and Social Inclusion. Facing the Challenges, Bristol, The Policy Press.

11. OECD Better Life Initiative: Measuring Well-Being and Progress. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: www.oecd.org/progress

12. Urban Audit Perception Survey [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.urbanaudit.org>

Дані про авторів

Столетова Ірина Геннадіївна,

старший викладач кафедри статистики, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
e-mail: stoletova.iryana@gmail.com

Манцурова Аліса Миколаївна,

аспірант кафедри статистики, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: alicets@ukr.net

Данные об авторах

Столетова Ирина Геннадиевна,

старший преподаватель кафедры статистики, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: stoletova.iryana@gmail.com

Манцурова Аліса Миколаївна,

аспірант кафедри статистики, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: alicets@ukr.net

Data about the authors

Iryna Stolietova,

Senior Lecturer of Department the of Statistics, Kiev National Economic University named after V. Hetyman

e-mail: stoletova.iryana@gmail.com

Alice Mantsurova,

Postgraduate (PG) student of Department the of Statistics, Kiev National Economic University named after V. Hetyman

e-mail: alicets@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 331.522.4

DOI: 10.5281/zenodo.3245146

ШЕДЯКОВ В.Є.

Механізми державно-приватного партнерства в реалізації стратегічної культури підготовки та проведення змін

Предмет дослідження – механізми державно-приватного партнерства як елемент стратегічної культури підготовки і проведення змін.

Метою написання *статті* є розгляд принципів функціонування механізмів державно-приватного партнерства в комплексі ресурсних баз об'єднання інтересів в суспільстві.

Методологія проведення роботи базується на вивченні динаміки економічної функціональної компаративістики. Трансформації загальних умов господарювання і формування окремих точок розвитку розглядається в контексті тенденцій пост глобалізму. На організаційному рівні увага приділяється, насамперед, науково-освітньо-виробничим кластерам як передовій формі закріплення стратегічного партнерства між суспільством, державою і бізнесом.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативні акти, вітчизняні та зарубіжні публікації, дослідження з питань розвитку державно-приватного партнерства.

Результати роботи: проведено аналіз принципів і механізмів функціонування державно-приватного партнерства. Запропоновано шляхи його оптимізації в системі реформ управління.

Висновки: Особливості накладення господарських секторів, властиві традиційному, модерному і постмодерному укладів соціально-економічних процесів, зв'язуються з умовами постнедомодерну (або квазіпостмодерну) як характеристиками пострадянського транзиту. Демонструється значення поєднання загальних і спеціальних інтересів, публічних і приватних дій в ресурсному забезпеченні розвитку і реалізації науково-інтелектуального потенціалу суспільства.

Ключові слова: постглобальні умови; постіндустріальні відносини; постсучасні трансформації; стратегія, тактика і оперативне мистецтво модернізації; стратегічна культура.

ШЕДЯКОВ В.Є.

Механизмы государственно-частного партнёрства в реализации стратегической культуры подготовки и проведения изменений

Предмет исследования – механизмы государственно-частного партнёрства как элемент стратегической культуры подготовки и проведения изменений.

Целью написания **статьи** является рассмотрение принципов функционирования механизмов государственно–частного партнёрства в комплексе ресурсных баз объединения интересов в обществе.

Методология проведения работы базируется на изучении динамики экономической функциональной компаративистики. Трансформации общих условий хозяйствования и формирования отдельных точек развития рассматривается в контексте тенденций пост глобализма. На организационном уровне внимание уделяется, прежде всего, научно–образовательно–производственным кластерам как передовой форме закрепления стратегического партнёрства между обществом, государством и бизнесом.

Информационную базу исследования составляют нормативные акты, отечественные и зарубежные публикации, исследования по вопросам развития государственно–частного партнёрства.

Результаты работы – проведен анализ принципов и механизмов функционирования государственно–частного партнёрства. Предложены пути его оптимизации в системе реформ управления.

Выводы: Особенности наложения хозяйственных секторов, присущие традиционному, современному и постмодерным укладам социально–экономических процессов, связываются с условиями пост неомодерна (или квазипостмодерна) как характеристиками постсоветского транзита. Демонстрируется значение сочетание общих и специальных интересов, публичных и частных действий в ресурсном обеспечении развития и реализации научно–интеллектуального потенциала общества.

Ключевые слова: постглобальные условия; постиндустриальные отношения; пост современные трансформации; стратегия, тактика и оперативное искусство модернизации; стратегическая культура.

SHEDYAKOV V.E.

Mechanisms of public–private partnership in realization of strategic culture of preparation and conduction of changes

Subject of research is the mechanisms of public–private partnership as an element of the strategic culture of changes' preparing and realization.

The purpose of the article is to examine the principles of the functioning of the mechanisms of public–private partnership in the complex of resource bases of combining interests in society.

The methodology of the work is based on the study of the dynamics of economic functional comparativistics. The transformations of the general economic conditions and the formation of individual points of development are considered in the context of the trends of post–globalism. At the organizational level, attention is paid, first of all, to scientific, educational and industrial clusters as an advanced form of consolidating the strategic partnership between society, the state and business.

The information base of the research consists of normative acts, domestic and foreign publications, research on the development of public–private partnership.

The result of the work – an analysis of the principles and mechanisms of public–private partnership was conducted. The ways of its optimization in the system of management reforms are proposed.

Conclusions: the features of the overlay of economic sectors inherent in traditional, modern and postmodern ways of socio–economic processes are associated with the conditions of not finished post–modern (or quasi–post–modern) as characteristics of post–Soviet transit. The importance of a combination of general and special interests, public and private actions in the resource provision of the development and realization of the scientific and intellectual potential of society is demonstrated.

Key words: post–global conditions; post–industrial relationships; post–modern transformations; strategy, tactics and operational art of modernization; strategic culture.

Постановка проблеми. Накопичення великого світового і національного досвіду реалізації державно–приватного партнерства дозволяє зробити висновки щодо його не тільки приватних, а й загальних, політико–економічних можливос–

тей, зокрема – у забезпеченні суспільного ладу шляхом використання форм взаємовпливу публічного та приватного життя. Створені умови його застосування для вирішення не тільки окремих проблем, а й здійснення набагато більш соціально

значущих проектів, перш за все – створення точок кристалізації гідного майбутнього і адекватного йому суспільного середовища. Отже сьогодні принципи ефективного державно-приватного партнерства (Public-Private Partnership, PPP) та соціальної відповідальності бізнесу забезпечують об'єднання потенціалів суспільства, держави та бізнесу на продуктивній основі, допомагають вирішувати соціальні, екологічні, економічні, управлінські питання кардинального рівня. Соціальна відповідальність, зокрема, включає дії бізнесу у сфері добродійності, збереження моральності, підтримки екологічної безпеки, забезпечення якості продукції, соціального захисту працівників, створення робочих місць і підтримки гідного рівня заробітної плати, взаємодії з місцевою спільнотою і владою тощо. Нині філософія соціальної відповідальності бізнесу перед країною ґрунтується на положенні про необхідність ретельного обліку інтересів усіх зацікавлених сторін, а стратегія – на моделі соціального партнерства, гри з ненульовим результатом, де виграє кожний актор та зростає сукупний соціальний капітал суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питаннями забезпечення балансу стратегії, тактики та оперативного мистецтва перетворень займалися Дж. Гелбрейт, Ж. Делез, М. Делягін, В. Дрожжінов, П. Друкер, В. Єфімов, Л. Івашов, В. Іноземцев, М. Кастельс, В. Катасонов, Я. Кедмі, А. Кокошин, Дж. Курт, Л. Ларуш, С. Міхеєв, Д. Стросс-Кан, Ж. Фреско, А. Фурсов, М. Хазін тощо. Значення принципів та механізмів втілення суспільних, колективно-групових та особистих інтересів у публічної та приватної сферах досліджували В. Варнавський, Н. Городнова, С. Литовченко, Г. Назарова, І. Роженцов, В. Фокін, Е. Черевіков, С. Чернов та ін. Специфіку українських умов, середовища, можливостей та ризиків окремо аналізували А. Аслунд, В. Геець, Е. Головаха, В. Голян, О. Гончаров, А. Гриценко, Ю. Залознава, Е. Копатько, Е. Лібанова, В. Лисицький, В. Небоженко, А. Новак, В. Суслов тощо.

Постановка завдання. Посилення ролі переконаності між культурно-цивілізаційними світами передбачає необхідність вміння самому «витягувати себе», реалізуючи ендегенні моделі соціально-економічного розвитку. Перетин умов постіндустріалізму, постглобалізму і, в цілому, постсучасності вимагають рішучої відмови від усілякого «секонд-хенду»: в речах і ідеях, – на

користь забезпечення своєї самостійності, самоцінності і гідності та переходу суспільства від розповсюдження цінностей споживацтва до смислів творіння. Безумовно, необхідна модернізація, – але зовсім не обов'язково у вигляді вестернізації з калькуванням шаблонів та кліше: Захід сам загруз в протиріччях та проблемах. Й радянський досвід суспільних трансформацій також надав різні моделі забезпечення кидка вперед (досягнення модернізації економіки і країни, грамотності та медичного обслуговування населення, захисту від зовнішньої загрози) з культивуванням напруженої праці в команді / колективі, прагненням до вищих світових досягнень і широким залученням до управління / самоврядування громадян (заохочення волонтерства активістів, народної творчості та контролю). Очевидно, відмова від отриманого досвіду (як закордонного, так і вітчизняного) була б пов'язана з втратою досягнутого, падінням в контрмодерн з фактичними відкиданням в архаїку і втратою можливості самостійного прийняття рішень. Отже мета статті – розгляд функціонування механізмів державно-приватного партнерства в комплексі ресурсних баз поєднання інтересів у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Постсучасні суспільні трансформації включають в себе якісно різні процеси сорезонування різноманітних вимірів: кожному з них притаманні свої специфічні внутрішні закономірності розвитку: прогнозовані і не прогнозовані; стихійні і цілеспрямовані; унікальні і стандартні; випадкові і закономірні; некеровані, самокеровані і керовані; циклічно-хвилеподібні і необоротно-поступальні (як прогресивні, так і регресивні). визначальні чинники прогресу і основні його результати. Як показує аналіз, багатим фактичним матеріалом, що сприяє прийняттю рішень, володіють, зокрема, методології «великих хвиль», синергетики і системології: категорія «циклу» при цьому повинна розглядатися як окремий випадок, часто як синонім поняття «структура». Останнє становить половину бінарної опозиції «структура (впорядкованість) – хаос». Циклічні інтерпретації розвитку та модернізації мають помітні переваги перед лінійними: 1) однозначна картина світу, неадекватна постсучасності, заміщається уявленнями типу «підйом – спад»; 2) ідеологія історичної приреченості змінюється філософією шансу, ідеями різних відповідей на виклик часу; 3) з'являється інструментарій відстеження структурної динамі-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ки (порядок – хаос, уніфікація – урізноманітнення, центризм – децентралізація). Нарешті, вдається прогнозувати критичні точки і прогнозувати зміни ефективності управлінських підходів. Водночас, соціально–економічна структура – носій різних циклів і ритмів, виділення яких вимагає подолання суб'єктивізму і особистих пристрастей. При статичному ж аналізі можна зафіксувати тільки більшу чи меншу «жорсткість» / «м'якість» конкретної соціальної системи, що базується на домінуючих ціннісно–смыслових комплексах культурно–цивілізаційного світу. Більш «жорстка» – отже, перемога одних сил над іншими. Тому – унітарність, одержавленість, націоналізація, монополізм. Чим жорсткіше система, тим більше видимість єдності і «згоди». Сплеск сил, що борються виводить маятник історії в ритм цунамі: від крайнощів тоталітарного єдності до плюралістського хаосу – і назад. Коливання м'якшою системи різняться: їх амплітуда істотно менше, а частота вище. Відмінності в характері хвиль проявляються як відхід від традицій: для «м'якої», як правило, – зростання консерватизму, для «жорсткої» – різноманітності. Втім, суспільство може спробувати пошуки соціокультурної соборності та політичного ладу на кожному з векторів трансформацій.

Відповідно, наслідком цілого ряду тенденцій стає посилення передумов стану «нового суспільства», яке може послужити підставою, з одного боку, підвищення рівня свободи вибору, з іншого ж, – ціннісного та соціального хаосу. Тому в період форсованих трансформацій істотно забезпечити перевагу факторів, які ведуть до поліпшення ситуації, об'єднуючи сукупність об'єктивних і суб'єктивних ресурсних баз. Для здійснення прогресивних реформ вкрай важлива підтримка як стимулюючої їх суспільного середовища, так і точок прориву вперед, які могли б запустити ланцюгову реакцію позитивних змін. Серед кращих прикладів світового досвіду з'єднання розвитку соціально–економічного змісту трансформацій суспільних процесів з їх нормативно–законодавчим оформленням – система консолідації можливостей суспільства, бізнесу і держави [1–5]. Насамперед, гармонійна підстава здійснення різнорівневих інтересів може бути розглянута в реалізації загального – загального – особливого (специфічного) як взаєморезонування та взаємоукріплення інтересів всього суспільства, окремого колективу

(групи) і особистих (персональних, індивідуальних) без придушення будь–якої зі складових. При цьому суспільний інтерес має, як правило, і вираз через корпоративні інтереси колективу (групи) і особисті (персональні, індивідуальні), і самостійні особливі втілення, що вимагає підбору форм їх гармонійного поєднання. У той же час особистий інтерес – це не тільки форма реалізації громадського та корпоративного (колективно–групового): він має і самостійну сутність, і відокремлений існування. Як самостійний вид інтересів, особистий інтерес акумулюється в сукупному інтересі особистості, що представляє собою особистісний зріз всіх наявних інтересів (громадських, корпоративних, особистих), суб'єктом яких є індивід в єдності його задатків і здібностей.

Публічно–приватне співробітництво, здійснюване, перш за все, шляхом державно–приватного партнерства сьогодні є необхідним компонентом для розвитку і продуктивного використання конкурентного середовища, яке не повинно перетворюватися в стимул війни всіх проти всіх, а державне регулювання і практика господарювання – на війну держави з бізнесом [6; 7]. У центрі взаємодії при переході в глобальному масштабі до економіки знань знаходяться «кластери майбутнього» – науково–освітньо–виробничі об'єднання як форма закріплення стратегічного партнерства між суспільством, державою та бізнесом. Зокрема, різнорівневі механізми реалізації публічно–приватного співробітництва, насамперед, в державно–приватному партнерстві покликані вирішити актуальні проблеми фундаментального протиріччя. З одного боку, під впливом нових соціально–економічних тенденцій (перш за все, відповідно вимогам економіки знань) активно посилюється взаємозалежність виробничих ланок, дисципліна взаємодії контрагентів, кооперація і співпраця партнерів. Кардинальні зміни глобального масштабу охоплюють найважливіші опорні для світоустрою напрямки життєдіяльності. Для суспільства та кожного його члена при цьому збільшується ймовірність якісного задоволення своїх потреб (за рахунок підвищення ступеня конкурентоспроможності). При цьому, з одного боку, система державно–приватного партнерства тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, а з другого – зовсім не тотожна становленню змішаної економіки (далеко не будь–яка взаємодія бізнесу та держави в змішаній економіці може характеризу-

ватися як елемент системи державно–приватного партнерства). Цей взаємовплив найпомітніший як за лінією організацій та інститутів громадянського суспільства, що мають помітний політичний вимір (підприємницьких об'єднань, профспілок), так і в напрямках дифузії самої корпоративної культури. Отже, серед пріоритетних напрямів соціальної відповідальності бізнесу — збільшення людського капіталу, захист навколишнього середовища, підвищення безпеки та якості споживчих товарів, охорона здоров'я, культура, покращення етнонаціональних стосунків, допомога недієздатним категоріям населення, підтримка прав людини у сфері соціально–трудова відносин та забезпечення належних умов праці, включаючи охорону здоров'я й дотримання техніки безпеки, припинення недобросовісних прийомів ведення бізнесу, якісне управління, залучення мешканців місцевих спільнот до розв'язання соціальних проблем, питання соціального розвитку всередині корпорації та за місцем її розташування. Крім того, в межах інструментарію державно–приватного партнерства держава перекладає на бізнес частину витрат, відмовляється від неефективних важелів і елементів (наприклад, у муніципальних утвореннях), пом'якшує гостроту соціально–економічних проблем. Водночас бізнес отримує в довготривалі володіння державні активи, часто — на пільгових умовах, а за тривалого стійкого партнерства — гарантований ринок збуту.

Процеси соціалізації виробництва, розподілу, обміну та споживання постсучасного рівня, з одного боку, для підтримки своєї конкурентоспроможності передбачають широке залучення інструментарію маркетингу, що означає виробництво аж ніяк не на невідомий ринок, де тільки і встановлюється загальна вартість предмета або послуги, виявляється обсяг потреби в них. З іншого боку, триває сегментація ринку і посилюється виробництво під споживчі схильності конкретних груп. Тобто соціалізація проявляється не тільки в стандартизації, а й в індивідуалізації відтворювальних процесів. Крім того, в межах інструментарію державно–приватного партнерства держава перекладає на бізнес частину витрат, відмовляється від неефективних для себе важелів і елементів (наприклад, в муніципальних і регіональних утвореннях), пом'якшує гостроту існуючих / можливих соціально–економічних проблем. Бізнес же, перш за все, отримує в довгострокове володіння державні активи, часто —

на пільгових умовах, а також можливість гарантованого ринку збуту.

Перехід від директивного адміністрування до стимулювання бажаних трансформацій в індивідуальній та соціальній площині акцентує управлінські композиції на базі інноваційно–синергетичних рішень. Проблеми ж, що стосуються, перш за все, застосування механізмів державно–приватного партнерства для налагодження публічно–приватного співробітництва і забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, зачіпають соціальні, екологічні, економічні, управлінські питання — і мають виражений галузевий розріз і регіональний аспект. Організація державно–приватного партнерства забезпечує довгострокове формування продуктивного середовища розвитку країни і відкриває можливості спільної зацікавленої участі в створенні і реалізації суспільно–значущих проектів, поєднання для цього матеріальних і нематеріальних ресурсних баз і поділу ризиків між суспільством (державним сектором і неурядовими організаціями) та приватним сектором. При цьому урядові, приватні та неурядові (неприбуткові) організації використовують можливості кожного, що здатне знижувати вартість високоякісних соціальних послуг. Фінансово–ресурсну ж основу державно–приватного партнерства складають кошти державного бюджету та приватні інвестиції. Корпоративна зовнішня і внутрішня соціальна відповідальність в умовах постглобалізму характеризує ту різноманітність форм, методів і напрямків реалізації взаємних зобов'язань, які добровільно для досягнення спільної вигоди приймаються на себе корпорацією як безпосередньо в рамках бізнес–спільноти, так і за її межами, — на різних (від муніципального та регіонального до національного і міжнародного) рівнях своєї діяльності. Зрозуміло, розвиток соціальної відповідальності бізнесу (як вітчизняного, так і міжнародного) в глобальному масштабі в міру просування вперед і коливань по осі участі корпорації в житті суспільства (від моделі, по якій мало не єдиною суспільною місією корпорації оголошується забезпечення максимального прибутку для акціонерів аж до моделей активної участі в суспільному житті) пройшло ряд ступенів і відкинуло менш вдалі варіанти. Це взаємовплив найбільш помітно як по лінії організацій та інститутів громадянського суспільства, що мають помітне політичний вимір, (підприємницьких об'єднань, профспілок), так

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

і в напрямках дифузії самої корпоративної культури суспільства. Як комплекс суспільних відносин соціальна відповідальність включає дії бізнесу в галузі благодійництва, збереження моральності, підтримки екологічної безпеки, забезпечення якості продукції, соціального захисту працівників, створення робочих місць і підтримки гідного рівня заробітної плати, взаємодії з місцевою громадою і владою і т.п. Ця взаємодія здатна створити інноваційно–синергетичний ефект у якісно новому взаємовигідному співробітництві сторін при вирішенні значущих соціально–економічних проблем переходу до суспільства знань при складному стані пост(недо)модерну або квазі(пост)модерну.

При цьому механізми підвищення соціальної відповідальності бізнесу, розвитку громадянського діалогу і вдосконалення соціального партнерства стають при прогресивному векторі структурних трансформацій ресурсом адекватної «економіці знань» зміни господарських відносин. Один із ефективних напрямів організації державно–приватного партнерства, моделі балансування ризиків — підхід з позицій корпоративного громадянства, коли від корпорації чекають виконання обов'язків повноправного та відповідального учасника суспільних відносин. Його механізми забезпечують взаємне просування суспільних інтересів, посилення ресурсної бази, гарантування участі в підтримці середовища — допомагають форсувати досягнення цілей економічного та соціально–політичного розвитку. Нині бути корпоративним громадянином означає не тільки дотримуватися етичних норм ведення бізнесу, а й перетворювати принципи корпоративного громадянства на центральну ланку стратегії й практики бізнесу, виходячи за межі традиційної філантропічної діяльності. Корпоративна соціальна відповідальність сьогодні характеризується різноманіттям форм, методів і напрямів реалізації зобов'язань, які добровільно для загальної вигоди приймаються корпорацією як безпосередньо в рамках бізнес–спільноти, так і поза її межами — на різних (від муніципального та регіонального до національного та міжнародного) рівнях своєї діяльності. Нині умови соціокультурного середовища постмодерну, постійного взаєморезонування практик традиційних, модерних і власне постмодерних безпосередньо змінюють ефективність методологій та технологій взаємодії бізнесу та держави.

Концепція і стратегія соціально відповідального управління людськими ресурсами в сучасному і постсучасному менеджменті поширюються, перш за все, на: а) планування людських ресурсів (визначення цілей завдань і засобів в області підбору, підготовки та розстановки кадрів); б) розвиток потенціалу персоналу через систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; в) власне управління людськими ресурсами у вузькому сенсі терміна (реалізація програм і планів організації за допомогою управління персоналом, реалізації особистісного потенціалу працівників). Це відображає увагу управління до зростання потенціалу людини, зміни її статусу на виробництві та в суспільстві, відповідного зрощення якості засобу (фактора) організаційного розвитку. Зацікавленість корпорації в цьому процесі пов'язана, в першу чергу, з розкриттям і залученням унікального творчого, інноваційного потенціалу людини як всередині корпоративного бізнесу, так і ззовні. Серед інших пріоритетних напрямків соціальної відповідальності бізнесу — захист навколишнього середовища, підвищення безпеки та якості споживчих товарів, охорону здоров'я, культура, поліпшення етнопонаціональних відносин, допомогу неідеальним категоріям населення, підтримка прав людини в сфері трудових відносин забезпечення умов праці, включаючи охорону здоров'я та дотримання техніки безпеки, припинення недобросовісних прийомів ведення бізнесу, якісне управління, залучення жителів місцевих громад до рішення проблем соціального плану, питання соціального розвитку всередині корпорації та за місцем її розташування. Ця діяльність безпосередньо (медичне обслуговування персоналу, створення комфортного середовища на робочому місці) або побічно (підвищення якості екології та споживчих товарів, створення соціокультурного середовища тощо) сприяє збільшенню сукупного суспільного соціального капіталу і зближенню з суспільством як окремих компаній, так і бізнесу в цілому.

Якість же соціального управління стає істотним фактором впливу на характер витрачання ресурсів на здійснення заходів соціального спрямування: будуть вони системними або випадковими, демонстративними або змістовними — відповідно, в якій мірі будуть корелювати з загальним оздоровленням соціальної обстановки в суспільстві в умовах глобальної нестабільності. Підтримка загальногромадянського діалогу, функціонування

ефективної системи соціальної підтримки та соціальної адаптації, відновлення народного контролю – обов'язкові умови продуктивної соціалізації людини [8–11]. Відповідальність всіх національних акторів перед суспільством, в першу чергу, стосується балансу обов'язків і прав, з одного боку, держави, з іншого – приватних підприємців, спирається як на публічне і приватне право, так і на підвалини і традиції конкретного культурно–цивілізаційного світу, скріплені властивими йому стрижневими ціннісно–смысловими комплексами. Організація публічно–приватного партнерства на основі врахування відповідних інтересів забезпечує довгострокове формування продуктивної середовища розвитку і відкриває можливості спільного зацікавленого участі в створенні і реалізації суспільно значимих проектів і поєднання для цього матеріальних і нематеріальних ресурсних баз і поділу ризиків між суспільством (державним сектором і неурядовими організаціями) і приватним сектором. Державні, приватні та неурядові (неприбуткові) структури можуть використовувати і розвивати свої сильні сторони і можливості кожної зі сторін, знижуючи собівартість високоякісних соціальних послуг. При цьому, з одного боку, система державно–приватного партнерства тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, але, з іншого, зовсім не тотожна становленню «змішаної економіки» (далеко не будь–яка взаємодія бізнесу і держави в змішаній економіці може характеризуватися як елемент державно–приватного партнерства).

Таким чином, розуміння соціальної відповідальності бізнесу в розгортанні партнерських відносин у суспільстві базується на положенні про необхідність ретельного врахування інтересів всіх зацікавлених сторін, а стратегія – на моделі «гри з ненульовим результатом», де разом з виграшем кожного росте і сукупний соціальний капітал суспільства. Це стає фундаментом внутрішньої і зовнішньої культури корпорації, та підвищення стратегічної культури планування та втілення перетворень. Причому змінюється стратегічна культура як менеджерського прошарку, так і суспільства в цілому. Крім того, використання соціально–економічних відносин як стимулу громадського розвитку вимагає посилення етичних основ життя, цінності кваліфікованої праці, рівня культури населення – загальної та духовного виробництва. У свою чергу,

рішення цих питань пов'язано з якістю соціальної інфраструктури, в тому числі – інфраструктури діяльності в сфері духовної культури (комплекс умов, що забезпечують мотиви і функціонування освіти, підвищення культурного рівня, організації дозвілля). Відповідно, зростання продуктивності соціально–економічної системи – вимагає формування нового соціального стандарту і рівня соціального управління всіма складовими соціальної (і не тільки) сфери і гармонізації діяльності їх акторів, регламентацію надмірно високих бонусів для топ–менеджерів, стандартизацію міжнародної фінансової звітності, забезпечення координації дій регулюючих структур різних країн, подолання на цій основі елементів соціального безладу. До найбільш наочним ж формам втілення конкретики корпоративних відносин в їх зв'язку з соціокультурним капіталом справедливо відносять волонтерство як форму діяльності працівників корпорації з допомоги місцевим громадам і їх громадянам [12–14].

Гуманізація, олюднення культурно–цивілізаційного світу та, зокрема, умов господарювання – поглиблення освоєння людиною власних сутнісних сил і розкритті світу в діалектиці постглобальних соціалізації та індивідуалізації. Разом з тим, індивідуальний і соціальний рівні перетворень формують продуктивну спрямованість їх підсумкового вектора. Сьогодні попередніми поколіннями в глобальному масштабі створена могутня матеріально–технічна база забезпечення розвитку саме на основі концепції соціальної держави. Ситуація, що склалася конвертує питання конкретизації уявлень про соціальну державу в площину якості стратегічного управління, суб'єктності змін. Іншими словами, проблема – в пріоритеті використання ресурсних баз, методологічної грамотності і векторі інтересів приймають і реалізують соціально значимі рішення. У постсучасних умовах проведення рефлексивної модернізації реалізація протиріч фокусується у виборі між глибокою несправедливістю в розподілі можливостей використання готівки і потенційних ресурсних баз (перш за все, в формах олігархату) і механізмами народовладдя і народного контролю, що підтримують рівноправність і рівнодоступність базових суспільних благ. Рівень реалізації прав людини, якість її життя, можливості творчої самодіяльності і самовираження – принципи завоювання соціального прогресу

су, його невід’ємні риси. У цих умовах відмова від ідеології соціальної держави могла би привести не тільки до втрати трудового (зокрема, науково–інтелектуального) потенціалу, ослаблення зацікавленості працівників, а й до підриву соціокультурної бази суспільної злагоди і соціально–економічного розвитку. При цьому уявлення про суспільство і державу загального процвітання (благополуччя) сьогодні зв’язуються, скоріше, з ціннісно–смысловими комплексами не бездіяльності і споживацтва, а творення і творчого пошуку. Це орієнтує нема на скупчення різноманітних соціальних утриманців і їх обслуги, а на активну підтримку творчості з пріоритетом прав і свобод людини; соціальної справедливості, тобто соціальної рівності людей в правах і можливостях; солідарності, що розуміється як вираз спільності людства і співчуття до жертв несправедливості [26–29]. Якщо знання – найважливіший ресурс якості життя і успіху, а інтелектоємність і нахненність виробництва – необхідність забезпечення конкурентоспроможності, то моральність господарювання сьогодні – обов’язкова умова збереження життя і культури, довіри як основи співробітництва і кооперації. Реалізація вимог інтелектуалізації та гуманізації, в свою чергу, передбачає масштабне зміна спрямованості інвестицій з формуванням адекватного Надпроекта розвитку культурно–цивілізаційного світу.

Найбільш ефективною для стратегічної культури пострадянського транзиту формою об’єднання зусиль і мінімізації ризиків різновекторної економіки стає сполучення принципів публічно–приватного і соціального партнерства. Постсучасні підходи до планування та управління взагалі не перекреслюють, а актуалізують потенціал модерну з розвитку та активізації людського фактора. Але, разом з цим, вони відкривають і нові можливості, пов’язані з більш активним використанням традицій і звичаїв, неформальних комунікацій і соціальних мереж, синтезом керованості, самоврядності і некерованості. Втім, виключення стихійності з механізму суспільного розвитку, по–перше, неможливо, а по–друге, і не має сенсу. Стихійність як форма саморегулювання, самоврядування системи в соціальному житті зберігається завжди, та й сама свідома діяльність в ряді випадків може викликати непередбачені, стихійні наслідки. Уявлення про суспільство, де абсолютно все свідомо (централізовано) організовується і

регулюється, і де немає місця стихійності, утопічні і, в кінцевому рахунку, сходяться з механічним детермінізмом. Оптимізація стратегії подальшого розвитку країни слід, перш за все, з уявлень про вітчизняний виборі кращою для себе ніші і шляхів забезпечення конкурентоспроможності моделі розвитку в світі жорсткої «гіперконкуренції». Механізми досягнення консенсусу і компромісу вимагають дотримання принципу перетворених форм на основі введення міжсистемного взаємоприйнятного еталона з взаємною повагою, терпимістю і політкоректністю у відносинах між культурно–цивілізаційними світами. При цьому соціально відповідальним є той бізнес, який, ефективно вирішуючи свої комерційні завдання, поєднує економічний успіх з рухом до соціального благополуччя та екологічної безпеки. Для перетворення різноманітності соціально–економічних умов в продуктивний фактор взаємозацікавленості і розвитку необхідна система соціального партнерства і взаємної відповідальності держави, бізнесу і сектора недержавних неприбуткових організацій, що поєднує рівні стратегії, тактики та оперативного мистецтва. Вона передбачає ретельне вираховування та багаторівневу реалізацію балансу різновекторних інтересів в суспільстві без їх уніфікації, а також широке використання прогресивних форм базових вітчизняних ціннісно–смыслових комплексів, закріплених в соціальної спадщині та історичної пам’яті народу.

Висновки

Процеси розвитку додатково підсилюють регулятивно–управлінська значення цінностей, трансформують структуру і дизайн суспільних відносин. Акцентування методологій і ресурсних баз стимулювання бажаних змін на основі гібридного інструментарію непрямих дій, м’якої сили, гнучкою влади і т.п. розширює межі ціннісного мотивування і спонукання, можливості соціального і індивідуального рівнів психічного впливу – аж до створення та дії (зокрема, в економічній сфері) «соціально–психологічних автоматів» і ситуацій самонавіювання. Теоретичне і практичне ігнорування діапазону змін, орієнтація стратегічного управління виключно на лінійний характер розвитку суспільних відносин, спроби некритичного запозичення західних управлінських шаблонів, сформованих в межах модерністського світосприймання і акцентують вузько корисливу

складову організації суспільних відносин, – все це може посилити тенденції дезорганізації культурно–цивілізаційного світу. Тому важливо бачити в наявні протиріччя трансформації культурно–цивілізаційних світів на основі своїх ціннісно–смыслових комплексів в контексті загальносвітових змін. Їх аналіз і стратегічна футуродіагностика вкрай ускладнені через нестачу, фрагментарності і, часто, просто відсутність належного емпіричного матеріалу, але вони є надзвичайно важливими для підвищення культури стратегічних рішень.

Оптимізація стратегії подальшого розвитку країни слід, перш за все, з уявлень про вітчизняний виборі кращою для себе ніші і шляхів забезпечення конкурентоспроможності моделі розвитку в світі жорсткої «гіперконкуренції». Механізми досягнення консенсусу і компромісу вимагають дотримання принципу перетворених форм на основі введення межсистемного взаємоприйняттого еталона з взаємною повагою, терпимістю і політкоректністю у відносинах між культурно–цивілізаційними світами. Ідея особистого збагачення «будь–якої ціною» не здатна бути опорою сильної держави як механізму псування загальних цілей над приватними інтересами. Навпаки, народи, мають міцний інстинкт держави, під час трансформаційних процесів отримують додатковий бонус. При цьому соціально відповідальним є той бізнес, який, ефективно вирішуючи свої комерційні завдання, поєднує економічний успіх з рухом до соціального благополуччя та екологічної безпеки. Для перетворення різноманітності соціально–економічних умов в продуктивний фактор взаємозацікавленості і розвитку необхідна система соціального партнерства і взаємної відповідальності держави, бізнесу і сектора недержавних неприбуткових організацій, що поєднує рівні стратегії, тактики та оперативного мистецтва. Вона передбачає ретельне вираховування та багаторівневу реалізацію балансу різновекторних інтересів в суспільстві без їх уніфікації, а також широке використання прогресивних форм базових вітчизняних ціннісно–смыслових комплексів, закріплених в соціальної спадщині та історичної пам'яті народу.

Подальший розгляд теми передбачає, на нашу думку, виокремлення напрямів подальшого удосконалення організаційно–управлінських відносин з поєднанням світової компаративістики та вітчизняного досвіду проведення хвиль модернізації.

Список використаних джерел

1. Черевиков Е.А. Публично–приватное партнёрство как социально–экономический институт. Экономическая теория. 2009. № 4. С. 31–39.
2. Варнавский В.Г. Государственно–частное партнёрство: некоторые вопросы теории и практики. Мировая экономика и международные отношения. 2011. № 9. С. 41–50.
3. Шедяков В.Е. Гуманизация социальных отношений средствами публично–приватного партнерства в процессе становления умного общества. Personality Development In the Age of Globalization. Morrisville: Lulu Press, 2016. P. 46–50.
4. Шедяков В.Е. Развитие державно–приватного партнерства как необходима складова проведення успішної модернізації країни. Віче. 2012. № 12. С. 22–24.
5. Казак А.Н. Прогнозное моделирование государственно–частного партнёрства в инновационной сфере Украины. Гуманитарні науки. 2011. № 2. С. 26–31.
6. Шедяков В.Е. Держава та бізнес: війна або взаємодія? URL: <http://ua-ekonomist.com/3190-derzhava-ta-bznes-vyna-abo-vzayemodya.html>.
7. Перегудов С.П. Корпорации, общество, государство: эволюция отношений. М.: Наука, 2003. 351 с.
8. Шедяков В.Е. Государственно–частное партнёрство в обеспечении единства общественных, коллективных и личных интересов. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. № 7. С. 150–155.
9. Мамут Л.С. Этатизм и анархизм как типы политического сознания (домарксистский период). М.: Международные отношения, 1989. 275 с.
10. Bowen H.R. Social responsibilities of the businessman. NY.: Harper & Row, 44, 1953. 276 p.
11. Шедяков В.Е. Социальная ответственность как условие продуктивной основы гармонии интересов. Economy and Society: modern foundation for human development: Proceedings of the International Scientific Conference. Leipzig, 2016. Part II. P. 66–68.
12. Shedyakov V. Economics of development or dying away: the role of social and information technologies. Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine. Riga: Baltija Publishing, 2019. P. 289–307.
13. Шедяков В.Е. Стратегічна культура проведення трансформацій: можливості та загрози. Розвиток економіки України під впливом економічних, соціальних, технологічних та екологічних трендів / ред. М.С. Пашкевич, Ж.К. Нестеренко. Д.: НГУ, 2015. С. 30–41.
14. Шедяков В.Е. Осуществление парадигмальных трансформаций: сорезонирование стратегии, тактики

и оперативного искусства в управленческих композициях. Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine / Maria Curie–Skłodowska University. Lublin: Baltija Publishing, 2017. P. 282–307.

References

1. Cherevnikov E.A. Publichno–privatnoe partnerstvo kak sotsial'no–ekonomicheskij institut. Ekonomicheskaya teoriya. 2009. № 4. S. 31–39.
2. Varnavskiy V.G. Gosudarstvenno–chastnoe partnerstvo: nekotorye voprosy teorii i praktiki. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. 2011. № 9. S. 41–50.
3. Shedyakov V.E. Gumanizatsiya sotsial'nykh otnosheniy sredstvami publichno–privatnogo partnerstva v protsesse stanovleniya umnogo obshchestva. Personality Development In the Age of Globalization. Morrisville: Lulu Press, 2016. P. 46–50.
4. Shedyakov V.E. Rozvytok derzhavno–pryvatnogo partnerstva yak neobkhidna skladova provedennja uspishnoji modernizaciji krajiny. Viche. 2012. № 12. S. 22–24.
5. Kazak A.P. Prognoznnoe modelirovanie gosudarstvenno–chastnogo partnerstva v innovatsionnoji sferi Ukrainy. Ghumanitarni nauky. 2011. № 2. S. 26–31.
6. Shedyakov V.E. Derzhava ta biznes: vijna abo vzajemodija? URL: <http://ua-ekonomist.com/3190-derzhava-ta-bznes-vyna-abo-vzajemodya.html>.
7. Peregodov S.P. Korporatsii, obshchestvo, gosudarstvo: evolyutsiya otnosheniy. M.: Nauka, 2003. 351 s.
8. Shedyakov V.E. Gosudarstvenno–chastnoe partnerstvo v obespechenii edinstva obshchestvennykh, kollektivnykh i lichnykh interesov. Aktualjni problemy filosofiji ta sociologhiji. 2015. № 7. S. 150–155.
9. Mamut L.S. Etatizm i anarkhizm kak tipy politicheskogo soznaniya (domarksistskiy period). M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1989. 275 s.
10. Bowen H.R. Social responsibilities of the businessman. NY.: Harper & Row, 44, 1953. 276 p.

11. Shedyakov V.E. Sotsial'naya otvetstvennost' kak uslovie produktivnoy osnovy garmonii interesov. Economy and Society: modern foundation for human development: Proceedings of the International Scientific Conference Leipzig, 2016. . Part II. P. 66–68.

12. Shedyakov V. Economics of development or dying away: the role of social and information technologies. Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine. Riga: Baltija Publishing, 2019. P. 289–307.

13. Shedyakov V.E. Strategichna kuljtura provedennja transformacij: mozhlyvosti ta zagrozy. Rozvytok ekonomiky Ukrainy pid vplyvom ekonomichnykh, socialjnykh, tekhnologichnykh ta ekologichnykh trendiv / red. M.S. Pashkevych, Zh.K. Nesterenko. D.: NGU, 2015. S. 30–41.

14. Shedyakov V.E. Osushchestvlenie paradigmat'nykh transformatsiy: sozonirovanie strategii, taktiki i operativnogo iskusstva v upravlencheskikh kompozitsiyakh. Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine / Maria Curie–Skłodowska University. Lublin: Baltija Publishing, 2017. P. 282–307.

Дані про автора

Шедяков Володимир Євгенович,

доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук, незалежний експерт
e-mail: shedyakov1@gmail.com

Данные об авторе

Шедяков Владимир Евгеньевич,

доктор социологических наук, кандидат экономических наук, независимый исследователь
e-mail: shedyakov1@gmail.com

Data about the author

Shedyakov Vladimir,

doctor of sociological sciences, candidate of economic sciences, free-lance
e-mail: shedyakov1@gmail.com

DOI: 10.5281/zenodo.3245167
КОРОБСЬКА А.О.

Рациональне землекористування – як основа сталого розвитку національної економіки

Предметом дослідження є методологічні аспекти дослідження раціонального землекористування – як основи сталого розвитку національної економіки.

Метою дослідження є визначення змісту раціонального землекористування для забезпечен-

ня сталого розвитку національної економіки.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, історичний, абстрактно–логічний, діалектичний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність забезпечення балансу між соціальними, екологічними та економічними аспектами використання земель сільськогосподарського призначення для забезпечення раціонального землекористування.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного регулювання та управління, широке коло методологічних аспектів соціально–економічних та екологічних наук з проблем забезпечення раціонального використання земельних ресурсів.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх методологічні результати слід звести до наступних висновків: 1) стале землекористування є основою підвищення рівня життя та розвитку села та країни в цілому; 2) визнання життя та здоров'я громадянина України є з поміж інших найвищою соціальною цінністю, що вимагає особливого ставлення до умов її життя, і зокрема до землекористування; 3) повне збереження, відтворення та гармонійне використання сільськогосподарських угідь в першу чергу, це – формування комфортних і здорових умов життя в селі; забезпечення продовольчої безпеки країни і вільного доступу до споживання екологічно чистих продуктів; 4) стале землекористування – це система відносин вдосконалення і розвитку, при якій створюється оптимальне співвідношення між економічним зростанням, підтримкою якісного стану сільськогосподарських угідь, задоволенням духовних і матеріальних потреб територіальних громад українського села та держави в цілому. Це дало змогу визначити, що для гармонійного функціонування та розвитку країни вкрай важливим є досягнення раціонального землекористування з обов'язковим збалансованим поєднанням соціального, економічного, та екологічного аспектів використання земель.

Ключові слова: сільськогосподарські землі, раціональне землекористування, стале землекористування, системний підхід, соціальний розвиток, сільські території.

КОРОБСКАЯ А.А.

Рациональное землепользование – как основа устойчивого развития национальной экономики

Предметом исследования являются методологические аспекты исследования рационального землепользования – как основы устойчивого развития национальной экономики.

Целью исследования является определение содержания рационального землепользования для обеспечения устойчивого развития национальной экономики.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, исторический, абстрактно–логический, диалектический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье обоснована необходимость обеспечения баланса между социальными, экологическими и экономическими аспектами использования земель сельскохозяйственного назначения для обеспечения рационального землепользования.

Область применения результатов. Система наук из семейства области государственного регулирования и управления, широкий круг методологических аспектов социально–экономических и экологических наук по проблемам обеспечения рационального использования земельных ресурсов.

Выводы. Основные итоги исследования, их методологические результаты следует свести к следующим выводам: 1) устойчивое землепользование является основой повышения уровня жизни и развития села и страны в целом; 2) признание жизни и здоровья гражданина Украины является среди других наивысшей социальной ценностью, требует особого отношения к условиям его жизни, и в частности к землепользованию; 3) полное сохранение, воспроизведение и гармоничное использование сельскохозяйственных угодий в первую очередь, это – формирование комфортных и здоровых условий жизни в деревне; обеспечения продовольственной безопаснос–

ти страны и свободного доступа к потреблению экологически чистых продуктов; 4) устойчивое землепользование – это система отношений совершенствования и развития, при которой создается оптимальное соотношение между экономическим ростом, поддержкой качественного состояния сельскохозяйственных угодий, удовлетворением духовных и материальных потребностей территориальных общин украинского села и государства в целом. Это позволило определить, что для гармоничного функционирования и развития страны крайне важным является достижение рационального землепользования с обязательным сбалансированным сочетанием социального, экономического и экологического аспектов использования земель.

Ключевые слова: сельскохозяйственные земли, рациональное землепользование, устойчивое землепользование, системный подход, социальное развитие, сельские территории.

KOROBSKA A.O.

Rational land use – as the basis of sustainable development of the national economy

The subject of the study is the methodological aspects of the study of rational land use – as the basis of sustainable development of the national economy.

The purpose of the study is to determine the content of rational land use to ensure the sustainable development of the national economy.

Research methods. The work uses a set of scientific methods and approaches, including systematic, historical, abstract–logical, dialectical, which allowed to ensure the conceptual unity of research.

Results of the work. The article substantiates the need to ensure a balance between the social, environmental and economic aspects of the use of agricultural land for rational land use.

Application of results. The system of sciences in the family of the field of state regulation and management, a wide range of methodological aspects of socio–economic and environmental sciences on problems of ensuring the rational use of land resources.

Conclusions. The main results of the research, their methodological results should be reduced to the following conclusions: 1) sustainable land use is the basis for raising the standard of living and development of the village and the country as a whole; 2) recognition of the life and health of a citizen of Ukraine is among other highest social values, requires a special attitude to the conditions of his life, and in particular to land use; 3) the complete preservation, reproduction and harmonious use of agricultural land in the first place, is the formation of comfortable and healthy living conditions in the village; ensuring food security of the country and free access to the consumption of environmentally friendly products; 4) sustainable land use is a system of relations of improvement and development, in which the optimal balance between economic growth, support of the quality state of agricultural lands, satisfaction of the spiritual and material needs of the territorial communities of the Ukrainian village and the state as a whole is created. This made it possible to determine that achieving a rational land use with a compulsory balanced combination of social, economic and environmental aspects of land use is crucial for the harmonious functioning and development of the country.

Key words: agricultural land, rational land use, sustainable land use, systemic approach, social development, rural areas

Постановка проблеми. Земельні ресурси є основою розвитку економіки країни та створення національного багатства. Розвиток системи управління використанням земельних ресурсів особливо важливий для України, а тому раціональне й ефективне землекористування повинно бути пріоритетним напрямом державної регуляторної політики, тобто контроль за залучення до господарського обігу земель та їх

ефективне використання за основним цільовим призначенням, створенням сприятливих умов для ефективного використання сільськогосподарських угідь, дотриманням науково обґрунтованого підходу до використання техніки й технологій, захистом навколишнього природного середовища від негативних впливів, забезпеченням суспільства екологічно безпечними продуктами харчування.

Отже, сьогодення характеризується потребою у збалансуванні соціального, екологічного та економічного аспектів використання земельних ресурсів, що в свою чергу має спонукати до якісних змін, тобто інноваційного оновлення й піднесення національної економіки, зокрема, сільськогосподарського виробництва та передбачає зростання економічних макро-, мікропоказників за умов покращення якісних параметрів життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Багато наукових робіт вітчизняних вчених, зокрема таких як: Греков Л.Д. [4], Гуторов О.І. [9], Добряк В.К. [8], Іванов Ю.Б. [3], Ковалів О.І. [10], Малік М.Й. [2], Пашков І.А. [1], Фурдичко О.І. [11] та інших присвятили свої праці вивченню питань, що стосуються сталого землекористування, збалансованого використання земельних ресурсів, а також економічних, екологічних та соціальних аспектів використання земель.

Незважаючи на досить значну кількість наукових праць у яких висвітлено теоретико–основні засади та методичні підходи щодо соціального, екологічного та економічного аспектів використання земель сільськогосподарського призначення, нині залишається низка питань, які мають потребу у поглиблених наукових дослідженнях та удосконаленні існуючих методичних підходів щодо забезпечення сталого землекористування.

Мета статті полягає у висвітленні питання раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення як основи сталого розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Земельна складова є однією із найголовніших компонент суб'єктів сучасного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Ефективне, збалансоване поєднання соціального, економічного, та екологічного напрямку землекористування спонукає державу, власників та користувачів даного ресурсу забезпечити його сталий розвиток на найвищому сучасному рівні, з урахуванням досягнень сільськогосподарської науки.

Базисом сталого розвитку регіонів країни є сільськогосподарські угіддя, що в свою чергу існують як фізичний об'єкт, при сталій топографії та утвореними територіально просторовими характеристиками. У сучасній економічній термінології найчастіше вживається економічне поняття земельні ресурси та в тому числі сільськогосподарські угіддя, тобто фундамент економічного, еко-

логічного і соціального життя селян. Аналізуючи сільськогосподарські угіддя як складову екологічної системи, можна зробити висновок, що екологічна система – це єдиний природний комплекс, що утворений живими організмами і довіллям де вони існують, де живе й неживе має між собою зв'язки як обміном речовин так і обміном енергії.

На думку вітчизняних вчених–аграрників – для того, щоб сільськогосподарські угіддя були постійним джерелом багатства селян, вони повинні більш раціонально використовуватися висококваліфікованими спеціалістами–аграрниками. При цьому необхідне впровадження нової, сучасної концепції сталого землекористування. З цього випливає, що стале землекористування – це така система відносин вдосконалення і розвитку, при якій створюється оптимальне співвідношення між економічним зростанням, підтримкою якісного стану сільськогосподарських угідь, задоволенням духовних і матеріальних потреб територіальних громад українського села [1].

Сучасне господарювання характеризується низькою економічно–екологічною ефективністю використання сільськогосподарських земель в Україні, основними причинами якого є:

- недостатнє фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств внаслідок низької рентабельності, що унеможливує впровадження інноваційних рішень, які стосуються вдосконалення технологічних операцій вирощування сільськогосподарських культур, а також оновлення матеріально–технічної бази.

- порушення структури посівних площ сільськогосподарських культур, в результаті чого виснажується ґрунтовий покрив. Високий рівень рентабельності виробництва деяких сільськогосподарських культур та направлення основної діяльності великих сільськогосподарських підприємств на вирощування експорторієнтованих сільськогосподарських культур зернових груп, і як результат – розширення площ посівів зернових культур [3].

- при такому виснажливому використанні земельних ресурсів, знижується родючість земель внаслідок постійного зменшення зрошуваності, з недбайливим землекористуванням, використанням застарілої важкої сільськогосподарської техніки.

- поступове погіршення екологічної ситуації, внаслідок поширення деградаційних процесів сільськогосподарських земель, зниженням

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

родючості ґрунту, збільшення рівня забруднення залишками пестицидів, важких металів, тощо [4].

На даний час є вкрай необхідним, в умовах реформування земельних відносин, повністю додержуватись в першу чергу таких основних принципів: дієвого системного підходу до раціональної структури землеволодіння і землекористування; охорони земель; своєчасного усунення та недопущення негативного впливу деградованих земель на здоров'я і добробут селян та довкілля; забезпечення повного задоволення соціально–економічних інтересів у сфері земельних відносин та їх гармонізація з екологічними принципами.

При розкритті суті системного підходу, є можливість розглядати землекористування у тривимірній системі координат: екологічній (природно–ресурсний потенціал, вираховування агроекологічних особливостей раціонального використання ґрунтів, утримання на рівні якості виробленої продукції, сталий екологічний стан ґрунтів, введення довготривалих екологічних обмежень); економічній (економічні потреби використання земельних ресурсів (сільськогосподарських угідь) і ґрунтів, характер використання сільськогосподарських угідь, сучасний ринок продовольства, розміщення сталого товаровиробництва, високий рівень інтенсифікації та розбудова сучасної ринкової інфраструктури); соціальної (стандартизована поведінка у групових процесах землекористування та землеволодіння, зокрема, при пошуках найбільш ефективних форм господарювання в сільському господарстві, розвиток управління та еволюція обов'язків людини щодо родючої землі, земельний устрій, сучасне право власності на сільськогосподарські угіддя, сервітути, розбудова соціальної інфраструктури села).

В сучасних ринкових умовах існує потреба подальшого обґрунтування поняття планування сталого землекористування. Де, суть її полягає у раціональному поєднанні екологічних, соціальних і економічних мотивів на базі врахування властивостей родючої землі, її цінність та традиції, культуру використання на окремій території країни. Планування сталого землекористування є сучасною системою комплексних заходів щодо повного та раціонального сільськогосподарського землекористування при наміченій стратегії на далеку перспективу.

Враховуючи умови, що склалися в регіонах держави на даний час, основними орієнтирами плану–

вання сталого землекористування є: офіційно прийнятний сучасний баланс охорони, збереження та розвитку землекористування; вдале використання землі (сільськогосподарських угідь) на основі сталого розвитку територіальних громад в регіонах; імплементація спільних дій державної влади в сфері земельних відносин; залучення свідомої частини громадськості до участі у процесі планування та розвитку сталого землекористування.

Родюча земля в свою чергу є чинником соціального розвитку землекористування; покращення сучасного рівня знань про значення та роль земельних ресурсів (в тому числі сільськогосподарських угідь) на етапах прийняття рішень; підтримка та впровадження ініціатив природоохоронних органів влади в управлінні земельними ресурсами; та звичайно впровадження раціонального землекористування на місцях [2].

Планування сталого землекористування має повною мірою включати низку послідовних систематичних дій щодо планування, які передбачають структурування наявного процесу планування на окремі етапи: підготовчий; ініціювання плану дій; збір і аналіз фактичних даних; розробка плану роботи; схвалення плану та його ефективна реалізація в життя. А тому проектування ефективного землекористування із урахуванням соціальних потреб та визначення економічних й екологічних пріоритетних напрямків на міжрегіональному, регіональному і на рівні управління місцевих територіальних громад є важливим, де визначальним інструментом досягнення сталого економічного розвитку має бути створений інститут власності на землю (сільськогосподарські угіддя).

Встановлено наступні визначальні національні проблеми щодо власності на сільськогосподарські угіддя: ділянки в основному не ідентифіковані на селі як об'єкти власності селянина (немає чітко вираженої і практично визначеної системи права власності на сільськогосподарські угіддя); наразі територіальні громади на селі, на які покладено важливі обов'язки із регулювання землекористування й охорони довкілля, не здійснюють належної роботи, щодо впровадження в життя повних прав земельної власності, і не визначено по сьогоднішній день еколого–правових аспектів для надання селянам повних прав власності на землю; в свою чергу економічний зміст власності щодо сільськогосподарських угідь не забезпечує правомірного та рівноправного розподілу земельної ренти; та–

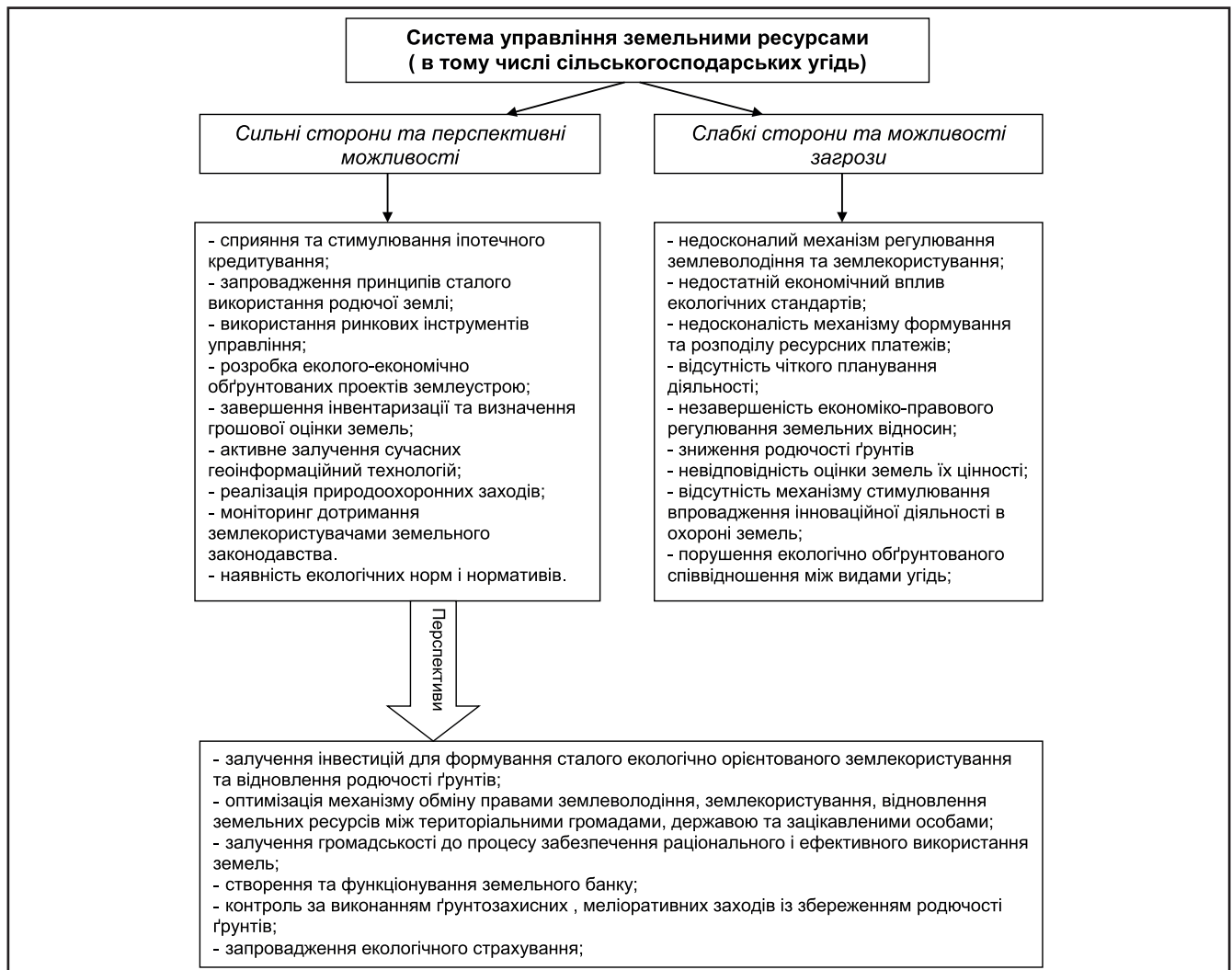
кож повністю відсутній економічний та правовий механізм обґрунтованого, справедливого доступного розподілу рентних доходів між власниками; вже роками недостатньо врегульований Закон України щодо права власності на сільськогосподарські угіддя, існують глибокі протиріччя у прийнятих законах, щодо нормативно-правового регулювання землекористування.

Світовий досвід підтверджує, що реалізація в українському селі права власності ні в якій мірі не має шкодити правам селян, обмежувати чи попірати на свободи, а також принижувати гідність жителів села, порушувати інтереси територіальних громад, погіршувати екологічну ситуацію у довкіллі. Вирішення питання забезпечення сталого розвитку землекористування потребує формування права власності на земельну ділянку, при якій без проблем надається можли-

вість визначити правомочність суб'єктів землекористування, встановлювати повноваження з володіння, користування та розпорядження сільськогосподарськими угіддями. Нині у напрямку землекористування повною мірою повинні втілюватися екологічні та економічні складові, а також соціальні зв'язки і процеси.

Повне забезпечення такого принципу повністю сприятиме сталому розвитку також і територіальних громад. Де важливим регулятивним інструментом забезпечення сталого землекористування у сільському господарстві є цивілізована система управління, яка в свою чергу спирається на визнання родючої землі джерелом багатства на селі (рис. 1)

Таким чином, можна стверджувати, що управління земельними ресурсами на селі має повністю включати всі процеси сучасних відно-

Рисунок 1. Сучасний стан та перспективи вдосконалення системи управління земельними ресурсами аграрного сектору економіки України

Джерело: вдосконалено автором на основі деяких моментів [2].

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

син щодо землекористування і землеволодіння, зокрема: землеустрою та землевпорядкування території, фермерських господарств, сімейних фермерських господарств, домогосподарств, формування раціонального розподілу родючої землі поміж задіяними галузями агропродовольчого комплексу країни. Достовірна оцінка природного і господарського стану сільськогосподарських угідь повинна забезпечуватися системою нещодавно створеного державного земельного кадастру, на базі якого повинні науково–обґрунтовано здійснюватись організація раціонального землекористування. Практика показала, що останнім часом виникла необхідність введення в дію нової складової – реєстрації землеволодіння, землекористування та об'єктів нерухомого майна, що відображає правовий статус та стан господарської діяльності землекористування за цільовим призначенням.

Нині, стає землекористування в селі країни та сталий розвиток сільськогосподарського виробництва повинні стати основними напрямками реалізації програми забезпечення селян якісним продовольством, досягнення раціональних соціально–екологічних та економічних аспектів функціонування сільськогосподарської та споріднених галузей економіки, вдосконаленому розвитку сільських територій.

Провідні науковці із споріднених галузей – біологічних і фізичних наук, зосереджені на біофізичних чинниках сталості, а економісти–аграрники розглядають передусім прибутковість сільського господарства, екологи в свою чергу базовим чинником вважають показники стану якості ґрунту, води та повітря. Визначальним показником сталого землекористування є система загальних оцінок розвитку підгалузей сільського господарства, які полягають у віддзеркаленні стану продовольчої безпеки, довкілля, економічних відносин та відносин в місцевих територіальних громадах.

Дослідження підтверджують, що в економіці держави сталий розвиток сільськогосподарського виробництва повинен передбачати одночасно вирішення перелічених завдань, і підтверджує, що показники пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції, продовольства, а також ті що споріднені із екологією, економічною життєздатністю, соціальними питаннями мають стабільно відповідати прийнятним стандартам, не нижче європейських.

Нині відсутні на практиці універсальні кількісні критерії, що дають можливість вимірювати ступінь сталого розвитку держави, окремих її регіонів. В свою чергу в українському науковому середовищі активно розробляються критерії та індикатори сталого розвитку. Поміж міжнародних організацій, що займаються даними питаннями, ключова роль відводиться ООН, Світовому банку, Організації країн щодо економічного співробітництва та розвитку держав (ОЕСР), Європейській комісії та Науковому комітету з проблем навколишнього середовища [9, с. 247].

Встановлено, що в Конституції України (ст. 3) йдеться про норми: «Громадянина України, його життя, а також його здоров'я, про честь і гідність, недоторканність, а найбільш важливе в документі, те що безпека визнається в державі найціннішим, визначальним соціальним скарбом. А також права і свободи людини їх гарантії визначають стратегічний напрямок розвитку держави. Найважливіший документ підтверджує те, що держава у повній мірі відповідає перед громадянином за свою діяльність. В документі де, гарантом якого є Президент України, записано, що забезпечення прав людини та свобода громадянина вважається головним обов'язком держави перед громадянином України» [5, с. 47].

Дослідженнями встановлено також, що визнання життя та здоров'я громадянина України є з поміж інших найвищою соціальною цінністю, і що вимагає особливого ставлення до умов її життя, і зокрема до землекористування. У процесі такого землекористування в підприємницькій та соціально–економічній діяльності повинні слугувати в першу чергу інтересам громадянина України (тобто національним інтересам), які зазвичай повинні бути зрозумілими для всіх громадян і особливо для тих хто займається сільським господарством.

Нині у країнах Європейського Союзу та світу з огляду на зміну клімату, техногенні катастрофи, катаклізми та антропогенні навантаження з'явилася обґрунтована стурбованість станом довкілля нашої планети, із–за чого стають гучнішими голоси громадських організацій, товариств з приводу довкілля, його охорони та збереження – головної умови виживання людства на нинішньому етапі розвитку. Тобто, виникає нагальна потреба негайної модернізації екологічного світогляду та мислення сільських та міських жителів. В свою чергу в ООН підтверджують, що

на протязі XXI ст. основними завданнями людства стане напрямок на вивчення та практичне втілення нових сучасних законів екології та біотехнології. Що все живе у світі органічно повинно бути пов'язане одне з одним, і ми повинні відчувати цей зв'язок на собі [6, с. 214–218].

Необхідно наголосити на тому, що повне збереження, відтворення та гармонійне використання сільськогосподарських угідь в першу чергу це: формування комфортних і здорових умов життя в селі; повна гарантія продовольчої безпеки і достатку селянина на різних рівнях і вільного доступу до споживання екологічно чистого продовольства; вдосконалення в сучасних умовах впровадження органічного сільськогосподарського виробництва (рис. 2).

Наведені на рис 2 групи взаємно пов'язані між собою. В інтересах та у відносинах із життєдіяльністю людини на конкретній території такі системи об'єднують чотири основні групи за їхніми функціональними властивостями, а саме:

- суспільне виробництво;
- задоволення потреб населення;
- відтворення природних ресурсів;
- оздоровлення природного середовища.

Дані групи виконують роль як об'єктів економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, так і складають еколого-економічні та соціально-господарські функціональні системи.

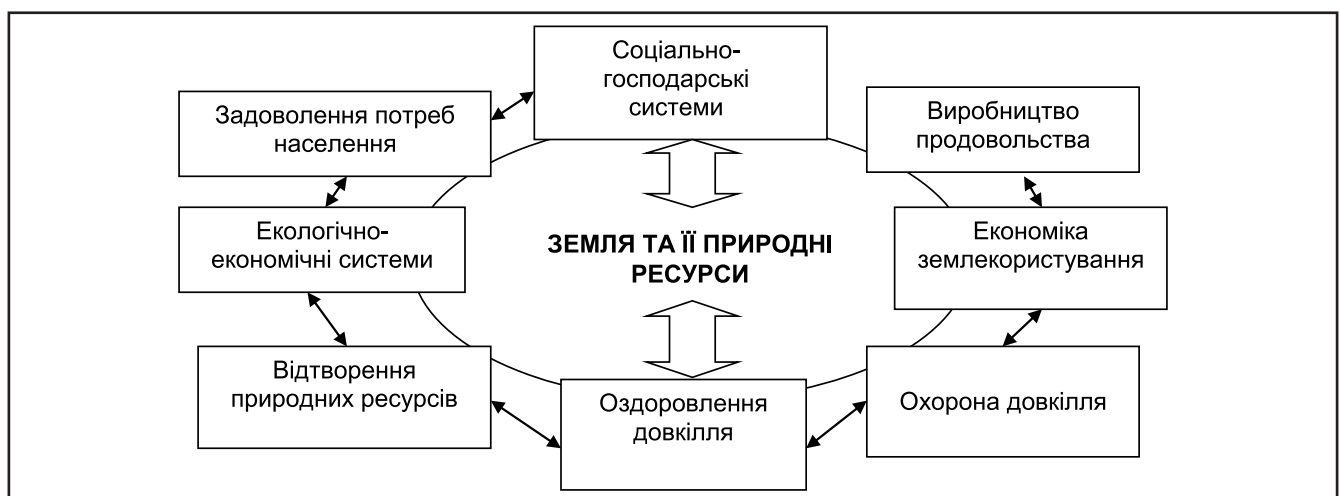
Саме тому надважливим для сьогодення є пошук реальних механізмів здійснення землекористування з позицій національних інтересів, особливо на землях сільськогосподарського призначення, до яких мають відношення всі громадяни України

як власники свого основного національного багатства і як основні споживачі продуктів харчування.

Базою щодо політики збалансованого розвитку підприємницької діяльності і сільських територій регіонів України вважається сучасна система економічних, правових, і операційних шляхів вдосконалення, спрямованих на підвищення рівня життя селян, ефективності сільськогосподарського виробництва та раціонального землекористування.

В свою чергу екологічні складові зумовили дієвий розвиток економічних методів регулювання використання родючої землі та викорінення накопичених проблем методом зниження техногенного навантаження на навколишнє середовище та введення в дію екологічно чистих технологій збереження родючої землі [11, с. 178].

Основними економічно-екологічними напрямками щодо подолання проблем у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій повинні бути: технічне та технологічне оновлення сільського господарства; реалізація екологічного імперативу розвитку сільськогосподарського товаровиробництва; створення для селян сільських територій умов, які сприяють довгому життю селян в якісному природному середовищі; становлення та розвиток сільської економіки в територіальних громадах; паритетність використання природних ресурсів в тому числі сільськогосподарських угідь, для нинішніх і майбутніх поколінь населення сіл України; доведення організаційного процесу до рівня відповідного якісного та збалансованого землекористування з урахуванням місцевих природно-кліматичних умов, зон, а також природно-ресурсного потенціалу сіль-

Рисунок 2. Схема основних напрямків землекористування та збереження довкілля

Джерело: сформовано на базі [10].

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ських територій регіонів України; дієвий захист та безперервне відновлення біорізноманіття; підтримання здоров'я сільського населення на рівні європейських норм, утримання відповідної чисельності населення сіл та селищ, збільшення народжуваності та тривалості життя селян, надання з боку держави всебічної підтримки молодим родинам, молодим фахівцям сільського господарства, охорона материнства і дитинства на селі; розвиток екологічної, економічної освіти, стала пропаганда сільськогосподарських знань на селі; постійна реалізація нової державної екологічної політики у напрямку землекористування; розвиток міжнародного сільського туризму.

Досвід промислово розвинутих зарубіжних країн Європи підтверджує, що збалансоване землекористування в нинішніх умовах можна досягти тільки шляхом повної системної гармонізації цілісного простору, де забезпечуватиметься відповідно: формування та розвиток безпечних, здорових і комфортних умов життя селян; збереження, повне відтворення та раціональне землекористування і довкілля; забезпечення повної продовольчої безпеки та достатку переважній кількості громадян країни.

Нині стають принциповими щоденні питання, які стосуються ідентифікації господарських, соціально–економічних, екологічних, та інших пріоритетів щодо вагомих управлінських рішень. Що, потребує особливостей функціонування глобального, національного, регіонального та простору на місцевому рівні в процесі відбору і формування завдань виробничих відносин, земельних ресурсів, соціально–економічних відносин через площину об'єктивності, моральності, відповідальності щодо будь–якої підприємницької діяльності, яка може зашкодити здоров'ю жителів українського села.

Агроекологічна складова перерахованих проблем, особливо потребує детальних фундаментальних наукових досліджень і розробок теоретичних і методологічних принципів формування нових екологічно–економічних відносин та нових механізмів з реалізації інтересів територіальних громад в регіонах держави. Дослідження підтверджують, що визначальним заходом повинен стати пошук варіантів щодо створення науково–обґрунтованих сімейних фермерських господарств (родові, сімейні маєтки, які створюють молоді сім'ї, без найманих працівників чи з мінімальною кількістю), які будуть базою для форму-

вання територіальної громади та сільських територій в сучасних регіонах країни [7].

Таке ефективне та раціональне землекористування повинно стати невід'ємним організмом щодо природного середовища і суб'єктом підприємницької діяльності з виробництва натуральних продуктів харчування та органічних товарів на території територіальних громад.

Поряд із цим необхідно відмітити, що органічне землеробство в межах рентабельного виробництва, але нині не приносить надприбутків сільськогосподарським підприємствам. Органічне землеробство надає більшої можливості для гармонійного розвитку сільськогосподарських підприємств, де в процесі поєднуються рослинницька і тваринницька підгалузі, збереження довкілля, отримання екологічно чистої продовольства. У порівнянні із інтенсивними технологіями органічне землеробство потребує від керівників та фахівців підприємств найвищого рівня фаховості в різних напрямках сільськогосподарського виробництва. Перспектива даного напрямку має соціальне значення, і поряд із цим слугує прикладом виробничої діяльності в сільському господарстві та інтелектуального розвитку населення села [8, с.11].

Наведений приклад реалізації назрілих в процесі виробничої діяльності підприємницьких інтересів дає відповіді на деякі питання, щодо раціонального землекористування і розвитку соціально–орієнтованого сільськогосподарського виробництва на селі і розвитку сільських територій України, що може бути стратегією стосовно вимог до якості землеробства в процесі встановлення сучасних ринкових відносин в українському селі.

Висновки

Для досягнення сталого землекористування необхідно виконання таких головних умов: виконання заходів щодо охорони, раціонального використання природних ресурсів, збереження й відновлення ґрунтів та обмеженим негативним впливом на навколишнє середовище. Відповідно до такого використання земельних ресурсів стає можливим дотримання еколого–економічного найменш шкідливого рівня віддачі від одиниці ресурсів, необхідного складу поживних речовин у ґрунтах, запобігання виникненню ерозійних процесів, компенсування втрат гумусу з ґрунтів, що виносяться з врожаєм.

Вдосконалення та розвиток земельних відносин в аграрній галузі потрібно спрямовува-

ти на вдосконалення системи державного регулювання земельними ресурсами, впровадження та функціонування правових і соціально–економічних механізмів ефективної реалізації прав власності на землю, вдосконалення організації контролю за використанням і охороною земель.

Отже, збалансованого землекористування можна досягти лише шляхом системної гармонізації цілісного простору, що забезпечить: збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів і навколишнього природного середовища; формування безпечних, комфортних умов життя; гарантування продовольчої безпеки та достатку всім громадянам України на різних ієрархічних рівнях управління та всіх ланок аграрного виробництва і споживання продовольства кінцевими споживачами.

Список використаних джерел

1. Пашков І.А. Земля як чинник соціального розвитку / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 37. – С. 33–42.
2. Малік М.Й. Управління земельними ресурсами аграрного сектору України: стан та пріоритетні напрями вдосконалення / Актуальні проблеми інноваційної економіки, 2017. – №3. – С. 5–11.
3. Іванов Ю.Б. Екологічні аспекти розвитку ринкових відносин / Ю.Б. Іванов, І.А. Серова // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 19. – С. 241–245.
4. Греков Л.Д. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Л.Д. Греков, А.Д. Юрченко, А.М. Мірошніченко // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 1. – С. 34–38.
5. Конституція України № 254к/96 ВР від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
6. Попрозман Н.В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового Виробництва [монографія] / Н.В. Попрозман. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 300 с.
7. Poprozman, N.V. (2016), Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship, *Ekonomika APK*, 2016, vol. 9, pp. 62 – 67.
8. Добряк В.К. Еколого–економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / В.К. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К.: Урожай, 2006. – 336 с.
9. Гуторов О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : монографія / О.І. Гуторов. – Харків: ХНАУ, 2010. – 405 с.
10. Ковалів О.І. Теоретично–методологічні засади звершення земельної реформи в Україні як нова парадигма / О.І. Ковалів // *WSPYLPYRACA EUROPEJSKA NR.* – 2016. – № 3 (10). – Warszawa. – P. 35–47.
11. Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті європейської інтеграції України: [монографія] / О.І. Фурдичко. – К.: ДІА, 2014. – 432 с.

References

1. Pashkov, I.A. (2009). Zemlya yak chinnik sotsialnogo rozvitku [Land as a factor in social development. *Gumanitarniy visnik Zaporizkoyi derzhavnoyi Inzhenernoyi akademiyi*, 37, pp. 33–42 [In Ukrainian].
2. Malik, M.Y. (2017). Upravlinnya zemelnimi resursami agrarnogo sektoru Ukrayini: stan ta prioritetni napryami vdoskonalennya [Land Resources Management of the Ukrainian Agrarian Sector: Status and Priority Areas for Improvement]. *Aktualni problemi Innovatsiynoyi ekonomiki*, 3, pp. 5–11 [In Ukrainian].
3. Ivanov, Y.B. (2010), *Ekologichni aspekti rozvitku rinkovih vldnosin* [Environmental aspects of development of market relations]. *Teoretichni ta prikladni pitannya ekonomiki. Zbirnik naukovih prats.* 19, pp. 241–245 [In Ukrainian].
4. Grekov, L.D., Yurchenko A.D., Miroshnichenko A.M. (2008). *Ekonomichne stimulyuvannya ratsionalnogo vikoristannya zemel* [Economic incentives for rational land use]. *Zemlevporядniy visnik*, 1, pp. 34–38 [In Ukrainian].
5. *Konstitutsiya UkraYini # 254k/96 VR vld 28 chervnya 1996 roku* [Constitution of Ukraine No. 254k / 96 BP of June 28, 1996]. *Vidomosti VerhovnoYi Radi UkraYini (VVR)*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [In Ukrainian].
6. Poprozman, N.V. (2015), «Formation of the strategy of economic development of agro–industrial production: monograph», NSC «IAE», Kyiv, Ukraine [In Ukrainian].
7. Poprozman, N.V. (2016), Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship, *Ekonomika APK*, 2016, vol. 9, pp. 62 – 67 [In Ukrainian].
8. Dobryak V.K., BabmIndra D.I. (2006). *Ekologo–ekonomichni zasadi reformuvannya zemlekoristuvannya v rinkovih umovah* [Ecological and economic principles of land use reform in market conditions]. Kyiv: Urozhay [In Ukrainian].
9. Gutorov, O.I. (2010). *Problemi stalogo zemlekoristuvannya u silskomu gospodarstvi: teoriya, metodologiya, praktika: monohrafiia*. [Problems of sustainable land use in agriculture: theory, methodology, practice: monograph]. Harkiv: HNAU [In Ukrainian].

10. Kovaliv, O.I. (2016). Teoretichno–metodologichni zasady zvershennya zemelnoyi reformi v Ukrayiny yak nova paradigma [Theoretical and methodological principles of the implementation of land reform in Ukraine as a new paradigm]. WSPYLPRACA EUROPEJSKA NR, 3(10), pp. 35–47 [In Poland].

11. Furdichko, O.I. (2014). Ekologichni osnovi zbalansovanogo rozvitku agrosferi v konteksti Evropeyskoyi Integratsiyi Ukrayini : monohrafiia. [Ecological bases of balanced development of agrosphere in the context of European integration of Ukraine: monograph]. Kyiv: «DIA» [In Ukrainian].

Дані про автора

Коробська Альона Олександрівна,

здобувач кафедри інформаційних систем, Національний університет біоресурсів і природокористування України,

вул. Закарпатська, 3, м. Київ, 03083, Україна
e-mail: alena_korobska@ukr.net

Данные об авторе

Коробская Алена Александровна,

соискатель кафедры информационных систем, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ул. Закарпатская, 3, г. Киев, 03083, Украина
e-mail: alena_korobska@ukr.net

Data about the author

Alona Korobska,

Postgraduate student of the Department of Information Systems, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, postgraduate

Zakarpatska st., 3, Kyiv, 03083, Ukraine
e-mail: alena_korobska@ukr.net

УДК 368.914

DOI: 10.5281/zenodo.3245173

ФЕДИНА В.В.

Демографічні та економічні передумови впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні

Предмет дослідження – демографічні і економічні фактори та їх вплив на визначення напряму ефективного пенсійного реформування.

Мета даного дослідження – здійснити аналіз впливу демографічних та економічних факторів на визначення напряму ефективного реформування та впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Методологія проведення роботи – для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів досліджень: економіко–статистичні методи – при здійсненні розрахунків коефіцієнта навантаження пенсійної системи, коефіцієнта заміщення; порівняльний аналіз – при визначенні співвідношення окремих демографічних показників України та країн ОЕСР, графічної та табличної інтерпретації – для табличного подання цифрових даних, їх групування, графічного зображення досліджуваного об'єкта.

Результати роботи – досліджено демографічну ситуацію в Україні, яку розглянуто з двох позицій: як зовнішню тенденцію, яка визначається безліччю факторів ніяк не пов'язаних із самою пенсійною системою (медичними, культурними, моральними та іншими причинами) та тенденцію, яка має прямий вплив на розвиток і функціонування системи пенсійного забезпечення. Особливу увагу приділено впливу факторів на різке скорочення чисельності населення: зниження народжуваності, підвищення смертності, несприятливі тенденції стану здоров'я та тривалості життя населення, значного відтоку населення за кордон у порівнянні з аналогічними показниками країн ОЕСР. Розраховано коефіцієнт заміщення, який є загальноприйнятим показником рівня пенсійного забезпечення.

Висновки – ступінь розвитку суспільства залежить від рівня соціального забезпечення громадян, а базові інститути пенсійної системи не можуть бути успішно модернізовані без урахування різних соціально–економічних і демографічних чинників. Саме вони визначають особливості функціонування пенсійної системи в рамках конкретного суспільства на певному історичному етапі його розвитку. З огляду на невідворотний характер процесу депопуляції, демографічного старіння нації, значного від-

току населення за кордон, українське суспільство має небагатий вибір варіантів подальшого розвитку системи пенсійного забезпечення. Єдиним правильним шляхом є введення II рівня пенсійної системи – накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Ключові слова: пенсійна система, коефіцієнт навантаження, коефіцієнт заміщення, накопичувальна система пенсійного забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення.

ФЕДИНА В.В.

Демографические и экономические предпосылки внедрения накопительной системы пенсионного обеспечения в Украине

Предмет исследования – демографические и экономические факторы, их влияние на определение направления эффективного пенсионного реформирования.

Целью написания статьи – провести анализ влияния демографических и экономических факторов на определение направления эффективного реформирования и внедрение накопительной системы пенсионного обеспечения в Украине.

Методология проведения работы – для достижения поставленной цели использовано совокупность общенаучных и специальных методов исследования: экономико–статистические методы – при осуществлении расчетов коэффициента нагрузки пенсионной системы, коэффициента за–мещения; сравнительный анализ – при определении соотношения отдельных демографических показателей Украины и стран ОЭСР, графической и табличной интерпретации – для табличного представления цифровых данных, их группировки, графического изображения исследуемого объекта.

Результаты работы – исследовано демографическую ситуацию в Украине, рассмотренную с двух позиций: как внешнюю тенденцию, которая определяется множеством факторов никак не связанных с самой пенсионной системой (медицинскими, культурными, нравственными и другими причинами) и тенденцию, которая имеет прямое влияние на развитие и функционирование системы пенсионного обеспечения. Особое внимание уделено влиянию факторов на резкое сокращение численности населения: снижение рождаемости, повышение смертности, неблагоприятные тенденции состояния здоровья и продолжительности жизни населения, значительного оттока населения за границу по сравнению с аналогичными показателями стран ОЭСР. Рассчитан коэффициент замещения, который является общепринятым показателем уровня пенсионного обеспечения.

Выводы – степень развития общества зависит от уровня социального обеспечения граждан, а базовые институты пенсионной системы не могут быть успешно модернизированы без учета различных социально–экономических и демографических факторов. Именно они определяют особенности функционирования пенсионной системы в рамках конкретного общества на определенном историческом этапе его развития. Учитывая неизбежный характер процесса депопуляции, демографического старения нации, значительного оттока населения за границу, украинское общество имеет небольшой выбор вариантов дальнейшего развития системы пенсионного обеспечения. Единственным правильным путем является введение II уровня пенсионной системы – накопительной системы общеобязательного государственного пенсионного страхования.

Ключевые слова: пенсионная система, коэффициент нагрузки, коэффициент за–мещения, накопительная система пенсионного обеспечения, негосударственное пенсионное обеспечение.

FEDYNA V.V.

Demographic and economic preconditions for implementation of the capacity system of pension provision in Ukraine

Subject of research demographic and economic factors and their impact on determining the direction of effective pension reform.

The purpose of writing an article to analyze the impact of demographic and economic factors on

determining the direction of effective reform and implementation of the funded pension system in Ukraine.

Methodology of the work – *to achieve this goal a set of general scientific and special research methods is used: economic and statistical methods – when calculating the coefficient of loading of the pension system, the replacement rate; comparative analysis – when determining the ratio of individual demographic indicators of Ukraine and OECD countries, graphical and tabular interpretation – for tabular representation of digital data, grouping, graphic representation of the object being studied.*

The results of the work – *the demographic situation in Ukraine is examined, which is considered from two perspectives: as an external trend, which is determined by many factors not related to the pension system itself (medical, cultural, moral and other reasons) and a tendency that has a direct impact on the development and functioning pension system. Particular attention is paid to the impact of factors on a sharp decline in the population: lower birth rates, increased mortality, unfavorable trends in health and life expectancy, significant outflow of population abroad compared to similar indicators of the OECD countries. The replacement rate, which is a generally accepted indicator of pension provision, is calculated.*

Conclusions – *the degree of development of society depends on the level of social security of citizens, and the basic institutions of the pension system cannot be successfully upgraded without taking into account the various socio–economic and demographic factors. It is they who determine the peculiarities of the functioning of the pension system within a particular society at a certain historical stage of its development. Given the inevitable nature of the process of depopulation, the demographic aging of the nation, and a significant outflow of population abroad, Ukrainian society has a poor choice of options for the further development of the pension system. The only correct way is to introduce the II level of the pension system – the accumulative system of compulsory state pension insurance.*

Key words: *pension system, load factor, replacement factor, cumulative pension system, non–state pension insurance.*

Постановка проблеми. Національні пенсійні системи розвинених країн світу по–різному вирішують проблему адаптації пенсійного забезпечення своїх громадян до мінливих зовнішніх (демографічних і економічних) факторів, виходячи з історично сформованих традицій. Діюча пенсійна система України, основу якої складає солідарна система, не виконує своїх двох основних функцій – захисту громадян похилого віку адекватним доходом та забезпечення зв'язку між розміром пенсії та страховим внеском. Тому, запровадження системи пенсійного забезпечення, побудованої на принципово нових засадах, які диверсифікують ризики і послаблюють їхній вплив, є нагальною вимогою часу. У зв'язку із значними демографічними змінами складається ситуація, в якій перехід до накопичувальної пенсійної системи практично не має альтернативи. Ці зміни роблять безперспективним збереження розподільного пенсійного механізму. Крім демографічних проблем в Україні існують фінансові, організаційні та інші проблеми, які в ще більшій мірі обумовлюють актуальність проведення пенсійної реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з дослідженням проблем реформування пенсійного забезпечення України

та введення накопичувальної системи пенсійного страхування, висвітлені у працях вітчизняних науковців, серед яких: Чугунов І.Я., Насібова О.В., Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Лібанова Е.М., Кукурудз О.М., Савченко Н.Г., та інші. В цілому, можна констатувати, що вітчизняною наукою накопичено великий досвід вивчення функціонування пенсійної системи, реформування її окремих інститутів. В той же час, узагальнюючі роботи, в рамках яких проводився б комплексний аналіз впливу демо–економічних факторів на подальший розвиток сучасної пенсійної системи в Україні, практично відсутні. На заповнення цієї прогалини і направлено дане дослідження.

Мета даного дослідження – здійснити аналіз впливу демографічних та економічних факторів на визначення напрямку ефективного реформування та впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні багаторівневі пенсійні системи створені практично в усіх країнах світу, а їх елементи успішно апробовані впродовж багатьох років.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначив структуру національної пенсійної системи в Україні, що скла-

дається з трьох рівнів – загальнообов'язкового державного пенсійного страхування у вигляді солідарної та накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і добровільного пенсійного забезпечення [1,2]. Її сутність полягає в тому, що вона дозволяє зробити пенсійну систему нашої країни фінансово збалансованою та стійкою. В такій системі ризики, пов'язані з демографічною та економічною ситуаціями, мають бути розподілені між трьома її рівнями, що дозволить захистити майбутніх пенсіонерів від зниження загального рівня доходів.

Пенсійна система, або система пенсійного забезпечення є невід'ємною частиною соціальної держави, що символізує наявність прогресу і високого рівня розвитку. Однак національний атрибут даного досягнення соціального прогресу затьмарюється цілою низкою проблем – погіршенням демографічної ситуації, що виражається в скороченні кількості працюючого населення, збільшенні кількості пенсіонерів і проблемою фінансової нестабільності державного пенсійного фонду. При аналізі поточного стану пенсійної системи погіршення демографічної ситуації можна розглядати з двох протилежних позицій:

1. Як зовнішню по відношенню до системи тенденцію, яка в свою чергу визначається безліччю факторів, ніяк не пов'язаних із самою пенсійною системою, тобто медичними, культурними, моральними та іншими причинами.

2. Тенденцію, яка має прямий вплив на розвиток і функціонування системи соціального захисту, а отже, і на його основну складову – систему пенсійного забезпечення, оскільки торкається безпосередньо інтересів більше як 12 млн. осіб.

Тому, своє дослідження ми і будемо проводити з огляду на ці дві позиції.

Зовнішня тенденція.

В Україні спостерігається тенденція до стрімкого скорочення кількості постійного населення. Так, за період з 01.01.1993 по 01.01.2018 р. загальна кількість постійного населення скоротилася з 51,9 до 42,1 млн. осіб, тобто на 9,8 млн. осіб, або більше, ніж на 18,9%, за 25 років [3]. Різке скорочення чисельності населення відбувається внаслідок впливу чотирьох факторів: зниження народжуваності, підвищення смертності, несприятливих тенденцій стану здоров'я та тривалості життя населення, значного відтоку населення за кордон. Причому, показники України значно відрізняються від аналогічних показників країн ОЕСР (табл.1). Так, серед усіх європейських країн, охоплених депопуляцією, саме в Україні показник природного зменшення населення і нині залишається найвищим (-0,6% за даними 2018 р.) і у значній мірі пов'язаний із складнощами переходу до нової соціально–економічної системи.

За роки незалежності значно збільшився відтік населення України за кордон, спонукальним мотивом якого було різке зниження якості життя значної частини населення. Додатковим чинником стало раптове «відкриття кордонів». Трудова еміграція відбувається в основному в економічно розвинені країни із значно вищим рівнем життя. В той же час, слід зважати на те, що емігрують в основному люди молодого дітородного віку, що завдало непрямих втрат населення у вигляді ненароджених в Україні дітей. За офіційними даними Державної служби статистики, лише за період 2015 р. – I півріччя 2017 рр. кількість українських трудових мігрантів склала усього 1 млн. 303,3 тис. осіб [6]. Безумовно, ці дані не видаються адекватними реаліям сфери зайнятості нашої країни і експертами зазвичай не викорис-

Таблиця 1. Співвідношення окремих демографічних показників України та країн ОЕСР

Показники	Україна	Країни ОЕСР		Відставання України від середнього значення ОЕСР	Значення
		Максимум–мінімум	Середнє значення ОЕСР		
Очікувана тривалість життя при народженні (років)	71,98	84,1 (Японія) – 74,7 (Латвія)	80,3	-8,32	негативне
Коефіцієнт народжуваності (на 1 тис.чол. населення)	10,5	21,3 (Ізраїль) – 7,9 (Японія)	14,77	-4,27	негативне
Коефіцієнт смертності (на 100000 тис.чол. населення)	1493,3	1170,1 (Литва) – 575,7 (Японія)	855,95	+637,35	негативне
Дитяча смертність (на 1 тис.народжених)	8,8	12,1 (Мексика) – 0,7 (Ісландія)	3,4	+5,4	негативне

Джерело: розраховано автором за даними [3, 4, 10].

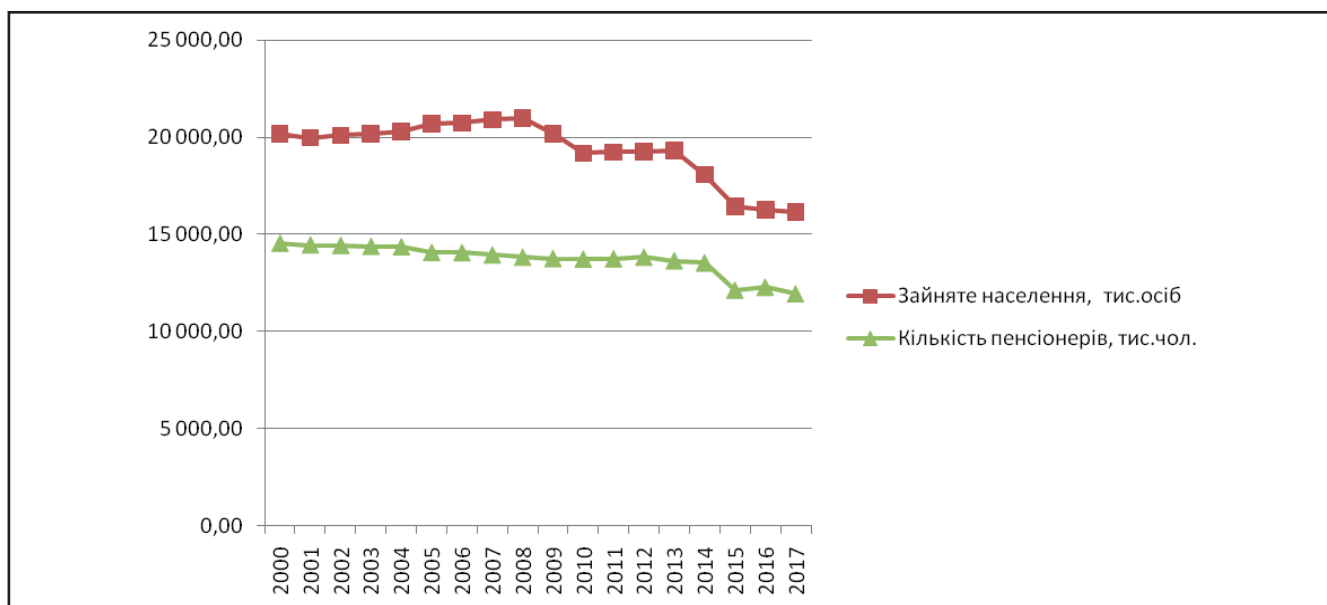
СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

туються. Натомість, оцінки експертів показують, що за кордоном сьогодні працюють від 4,5 до 10 млн. українських громадян [6]. А профільне Міністерство соціальної політики у липні 2018 р. повідомило, що на постійній основі у далекому та близькому зарубіжжі трудяться 3,2 млн. українців, а у період сезонних робіт обсяги трудової еміграції сягають навіть 9 млн. осіб [7].

Важливу роль для визначення рівня міграційного потоку відіграє і освітня міграція. Так, за даними ЮНЕСКО, в період з 2000 по 2017 р. чисельність українських студентів за кордоном збільшилась у понад чотири рази і сягнула більше 77 тис. осіб. Особливо стрімко вона зростає в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції. Упродовж останніх двох років зростання чисельності українців, які виїхали на навчання за кордон, прискорилося. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS (охоплює 34 країни світу), у 2016/2017 навчальному році на навчання виїхало 77 424 особи [8]. Якщо врахувати, що в українських ЗВО (університети, академії та інститути усіх форм власності) на денній формі тоді навчалось приблизно 900 тис. осіб, то за кордоном навчалось близько 8% від загальної їх кількості.

2. Вплив демографічних факторів на функціонування пенсійної системи.

Сьогодні основу системи пенсійного забезпечення становить загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, сутність якого полягає у солідарності поколінь, тобто працююче населення забезпечує пенсійними виплатами людей похилого віку. Система ефективно працює тоді, коли кількість платників внесків (працююче населення) значно перевищує кількість отримувачів пенсій. Тому, стан пенсійної системи значною мірою залежить від демографічної ситуації в країні. Перша частина нашого дослідження дозволила зробити висновок про демографічну кризу в країні (депопуляцію), спричинену 4 основними факторами. Фінансова ж стабільність існуючої системи визначається насамперед співвідношенням між чисельністю пенсіонерів і платниками пенсійних внесків. Дослідження динаміки співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів показало, що головною демографічною проблемою України лишається старіння населення (рис. 1). За останні 10 років пенсіонери становлять близько 30 % постійного населення України. З 2010 року в Україні відбувається збільшення частки осіб пенсійного віку у кількості осіб працездатного віку, і станом на 2017 рік вона складає 74,01 %. Надалі співвідношення змінюватиметься не на користь працюючих через зменшення зайнятого населення (трудова та освітня міграція) та збільшення тривалості життя людей старшого покоління.

Рисунок 1. Динаміка співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів за 2000–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [3–4].

За даними дослідження видно, що співвідношення кількості зайнятого населення і пенсіонерів в середньому становить 1,41. Майже два працюючих забезпечують одного пенсіонера. Як відомо, пенсійні виплати формуються за рахунок відрахувань, які роблять роботодавці за своїх співробітників. Чим більше працюючих, тим більше відрахувань. Але якщо людина не зарахована до штату працівників, та не влаштована офіційно, то і відрахувань за нього ніяких не проводиться, що спричинює високе навантаження на пенсійну систему (рис.2).

Загальноприйнятним показником рівня пенсійного забезпечення є коефіцієнт заміщення, який розраховується як відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати. Цей підхід до розрахунку коефіцієнта заміщення не відповідає методологічним положенням Міжнародної організації праці (МОП). Однак недолік даних, що надаються Державною службою статистики України, не дозволяє в точності розрахувати коефіцієнт заміщення. Відзначимо три проблеми розрахунку коефіцієнта заміщення як відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати в країні. По-перше, більш точним вважається розрахунок індивідуального коефіцієнта заміщення, який обчислюється на підставі індивідуальних даних як відношення розміру пенсії у нового пенсіонера до втраченої ним заробітної плати. По-друге, необхідно розглядати не середнього, а медіанного працівника, тому в статистиці багатьох країн призводять медіанну величину заробітних плат і

пенсій. По-третє, середня заробітна плата в офіційній статистиці вказана до оподаткування. Таким чином, коефіцієнт заміщення, отриманий за офіційною статистикою, істотно занижений.

Варто також відзначити, що Міністерством соціальної політики України сформована методика розрахунку коефіцієнта заміщення колишнього заробітку для пенсійного забезпечення по старості, інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника (табл.2).

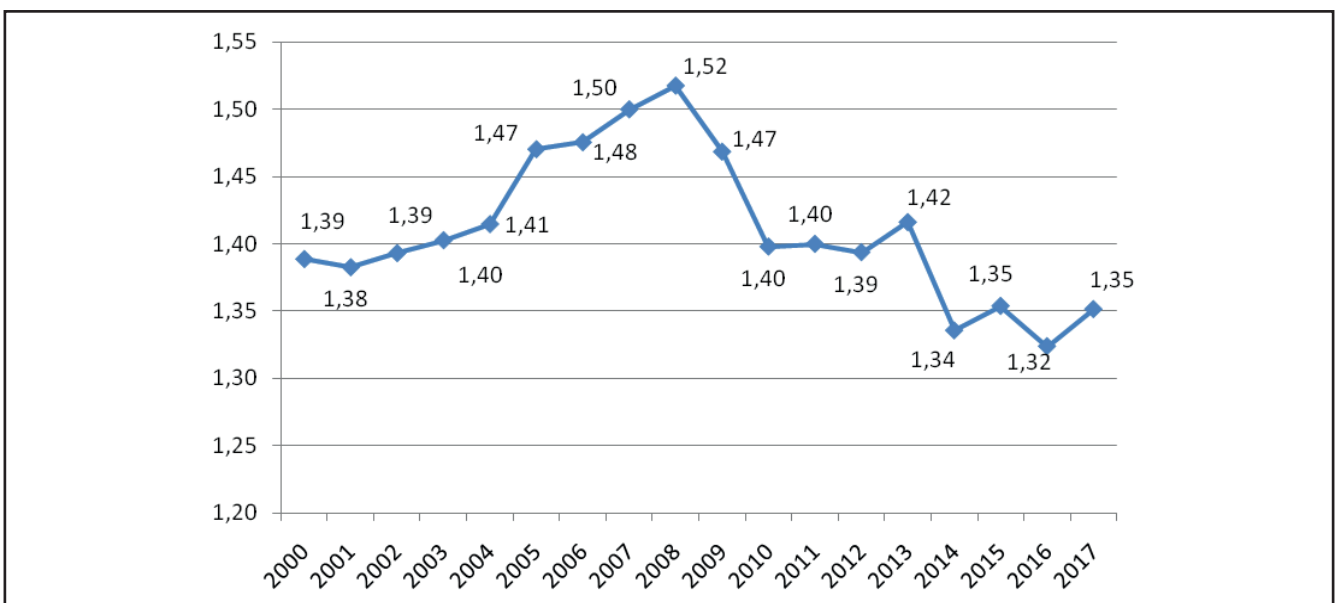
З даних Табл.2 видно, що коефіцієнт заміщення досяг свого максимального значення в 2009 році – 49,02%, після чого відбулося його постійне зниження, і в 2017 році він становив 25,74%, що є неприйнятним, згідно з міжнародною практикою. Гідний рівень матеріального забезпечення людей похилого віку має становити:

не менше 40% втраченого заробітку пенсіонера (Конвенція № 102 Про мінімальні норми соціального забезпечення, МОП, 1952р.);

вище 45% втраченого заробітку (Конвенція № 128 Про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника МОП);

50% втраченого заробітку (Європейський кодекс соціального забезпечення, 1964) [9, с.254].

Для отримання скоригованого коефіцієнта заміщення нами на першому етапі було отримано середню заробітну плату після оподаткування (включивши 1,5% військового збору з 2014 р.). На другому етапі ми перейшли від середнього до медіанного розміру пенсії і заробітної плати піс-

Рисунок 2. Динаміка коефіцієнта навантаження пенсійної системи за 2000–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [3–4].

Таблиця 2. Розрахунок коефіцієнта заміщення заробітку для соціального забезпечення по старості, інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника за 2000–2017 рр.

	Динаміка середньомісячної заробітної плати, грн	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн				Коефіцієнт заміщення, %			
		усього	у тому числі:			усього	у тому числі:		
			за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника
2000	230,00	68,9	69,3	82,3	52,0	29,96	30,13	35,78	22,61
2001	311,00	83,7	85,2	94,5	61,0	26,91	27,40	30,39	19,61
2002	376,00	122,5	127,1	129,7	85,5	32,58	33,80	34,49	22,74
2003	462,00	136,6	141,8	142,4	95,9	29,57	30,69	30,82	20,76
2004	590,00	182,2	194,3	170,9	120,2	30,88	32,93	28,97	20,37
2005	806,00	316,2	323,8	305,2	262,9	39,23	40,17	37,87	32,62
2006	1 041,00	406,8	417,7	393,2	302,8	39,08	40,12	37,77	29,09
2007	1 351,00	478,4	497,0	435,8	339,3	35,41	36,79	32,26	25,11
2008	1 806,00	776,0	798,9	624,4	517,5	42,97	44,24	34,57	28,65
2009	1 906,00	934,3	942,7	780,7	696,6	49,02	49,46	40,96	36,55
2010	2 250,00	1032,6	1039,6	884,6	807,9	45,89	46,20	39,32	35,91
2011	2 648,00	1151,9	1156,0	1033,8	940,0	43,50	43,66	39,04	35,50
2012	3 041,00	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	41,21	41,18	38,29	34,65
2013	3 282,00	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	44,81	44,62	41,41	38,17
2014	3 480,00	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	43,85	43,72	40,42	37,47
2015	4 195,00	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	37,70	37,50	34,14	34,16
2016	5 183,00	1699,5	1690,3	1545,2	1640,3	32,79	32,61	29,81	31,65
2017	7 103,79	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	25,74	25,46	24,01	25,38

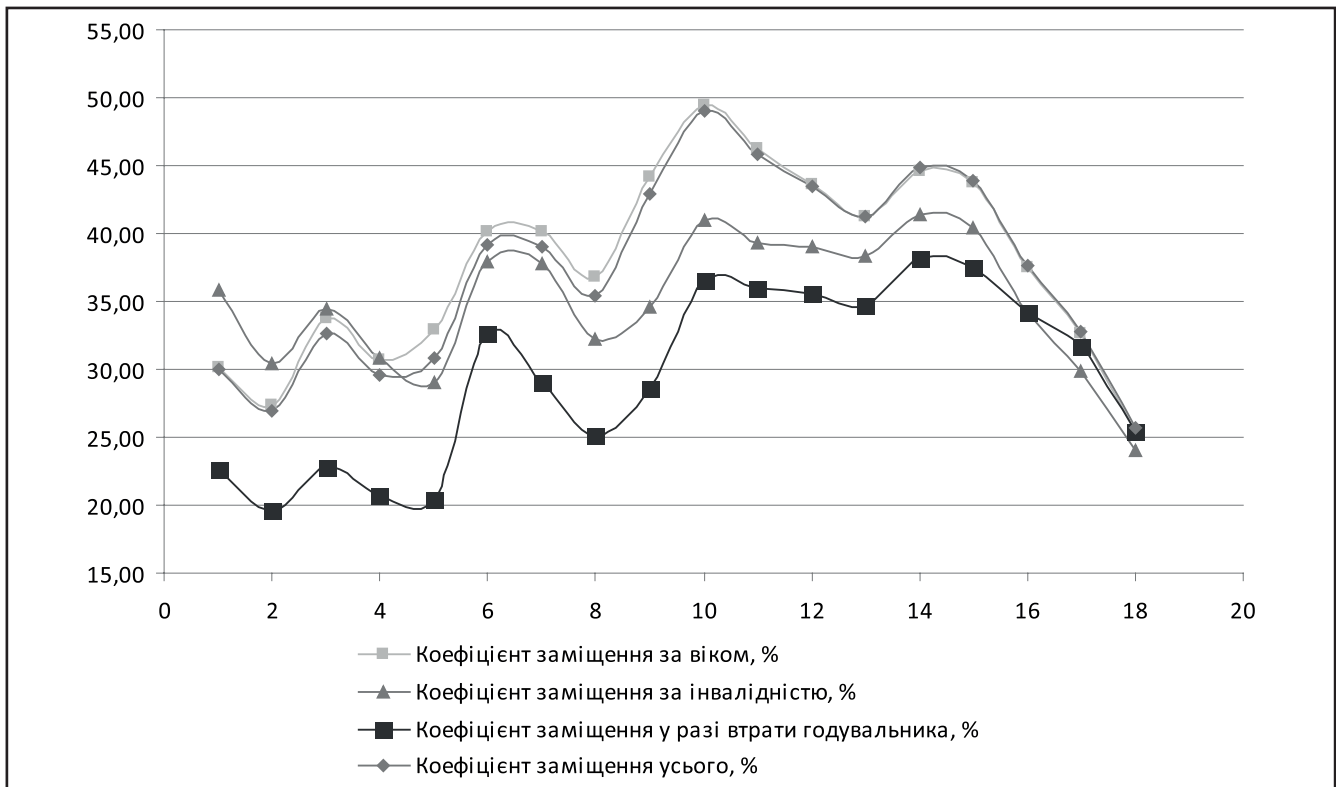
Джерело: розраховано автором за даними [3,4].

ля сплати податків. Ця база даних опитування населення включає питання про розміри отриманих пенсій та заробітних плат. На підставі мікроданих українських працівників і пенсіонерів були отримані коефіцієнти, що представляють відношення медіанної і середньої заробітної плати і пенсії в країні. Далі офіційна заробітна плата і середня пенсія множилися на зазначені вище коефіцієнти, що дозволило перейти від середніх до медіанних показників. Скоригований коефіцієнт заміщення виявився в середньому на 4–5 п. п. вище нескоригованих. Динаміка показника, втім, відповідає динаміці нескоригованого коефіцієнта (табл.2).

Після 2009 року відбулося ряд негативних зрушень в пенсійній системі – знизився реальний розмір пенсій і продовжив знижуватися коефіцієнт заміщення, що пов'язано з високими показниками інфляції в даний період, тимчасова відміна індексації пенсійних виплат призвела до ще більшого зубожіння людей похилого віку, зріс дефіцит бюджету Пенсійного фонду, що покривається за рахунок коштів Державного бюджету

(особливо великий розрив між доходною і видатковою частинами бюджету ПФУ виник після зниження ставки ЄСВ до 22%, що призвело до ще більшого навантаження на ДБ України).

Пенсійна реформа, метою якої була побудова багаторівневої пенсійної системи, стартувала 1 січня 2004 року. Нова система пенсійного забезпечення складається з трьох рівнів: перший – солідарний, другий – загальнообов'язковий накопичувальний, і третій – добровільний накопичувальний рівень. Перший рівень, як і раніше, являє собою перерозподільну систему пенсійного забезпечення, другий і третій – накопичувальну. Згідно з цим громадяни України мають отримувати пенсії на принципово нових засадах, коли другий та третій рівень не підлягають централізованому перерозподілу, що суттєво підвищує мотивацію працюючого населення у створенні власних пенсійних заощаджень. На жаль в Україні і досі не введено другий рівень – накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, третій рівень

Рисунок 3. Динаміка коефіцієнта заміщення за 2000–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [3–4].

– недержавне пенсійне страхування розвивається дуже повільними темпами, а основу пенсійного забезпечення становить перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка прямо залежить від демографічних факторів. В існуючих економічних умовах вирішення невідкладних проблем пенсійного забезпечення може здійснюватися лише трьома шляхами:

1) за рахунок збільшення доходів Пенсійного фонду (підвищення податкових ставок, введення нових зборів, відмова від практики пільгового оподаткування);

2) за рахунок скорочення видатків Пенсійного фонду (скорочення кількості пільгових пенсіонерів, скорочення практики одночасної виплати пенсії по віку та зарплати у повному обсязі, підвищення пенсійного віку, збільшення трудового стажу, необхідного для отримання пенсії за віком);

3) введення Накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Якщо два перших шляхи призводять лише до перманентних змін в системі, приносять лише тимчасовий ефект і фактично вже вичерпали свій потенціал, то впровадження накопичувальних рахунків і розвиток недержавного пенсійного забез-

печення дадуть змогу вийти на якісно новий європейський рівень пенсійного забезпечення.

Висновок

Дане дослідження дає змогу зробити висновок, що ступінь розвитку суспільства залежить від рівня соціального забезпечення громадян, а базові інститути пенсійної системи не можуть бути успішно модернізовані без урахування різних соціально-економічних і демографічних чинників. Саме вони визначають особливості функціонування пенсійної системи в рамках конкретного суспільства на певному історичному етапі його розвитку. З огляду на невідворотний характер процесу депопуляції, демографічного старіння нації, значного відтоку населення за кордон, українське суспільство має небагатий вибір варіантів подальшого розвитку системи пенсійного забезпечення. Єдиним правильним шляхом є введення II рівня пенсійної системи – накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 лип. 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

2. Про недержавне пенсійне страхування: Закон України від 9 лип. 2003 № 1058–IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

3. Пенсійний фонд України: веб–сайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua>.

4. Державна служба статистики України: веб–сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Кириленко О.П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В. Петрушка та ін.; за ред. О.П. Кириленко, Б.С. Малиняка. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 350 с.

6. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження): Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України, 2017. 36 с.

7. Постійно за кордоном працюють понад 3,2 млн. українців. Мінсоцполітики.: ІА «Інтерфакс–Україна», 2018. – URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/515547.html>

8. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

9. Пищупіна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії / Центр Разумкова. Київ: Видавництво «Заповіт», 2017. 456 с. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>

10. Статистична інформація ОЕСР: веб–сайт. URL <https://data.oecd.org/>

5. Kyrylenko, O.P., Malynjak, B.S., Petrushka, O.V., et al. (2018). Rozvy'tok derzhavnogo pensijnogo straxuvannya v umovax pensijnoyi reformy [Development of state pension insurance in the conditions of pension reform: monograph]. Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2017). Zovnishnja trudova mighracija naselennja (za rezul'tatamy modul'nogho vybirkovogho obstezhennja): Statystychnyj bjuletenj. [Foreign labor migration of the population (based on the results of the modular sample survey)]. [in Ukrainian].

7. Minsocpolityky. (2018). Postijno za kordonom pracujutj ponad 3,2 mln. ukrajinciv. [There are constantly more than 3.2 million Ukrainians working abroad]. ІА «Інтерфакс–Україна». Retrieved from: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/515547.html> [in Ukrainian].

8. Ukraijnsjke studentstvo za kordonom: dani do 2017/18 navchal'nogho roku. (n.d.). [Ukrainian Students Abroad: Data Up to 2017/18 of the Academic Year]. – Retrieved from: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku> [in Ukrainian].

9. Pyshhulina, O., Kovalj, O., & Burlaj, T. (2017). Finansovi, socialjni ta pravovi aspekty pensijnoyi reformy v Ukrajinі. Svitovij dosvid ta ukrajinsjki realiji. [Financial, social and legal aspects of pension reform in Ukraine. World experience and Ukrainian realities]. Kyjiv: Vydavnyctvo «Zapovit». Retrieved from: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf> [in Ukrainian].

10. Statystychna informacija OESR: [OECD statistical information]. stats.oecd.org. Retrieved from: <https://stats.oecd.org/> [in English].

References

1. Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne pensijne strakhuvannya: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. # 1058–IV [On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine dated 09.07.2003 No. 1058–IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> [in Ukrainian].

2. Pro nederzhavne pensijne straxuvannya: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 # 1058–IV [About non–state pension insurance: Law of Ukraine dated 09.07.2003 No. 1058–IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> [in Ukrainian].

3. Pensijnyj fond Ukrainy: veb–sajt. [The Pension Fund of Ukraine: website]. www.pfu.gov.ua. – Retrieved from: <http://www.pfu.gov.ua>. [in Ukrainian].

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: veb–sajt. [State Statistics Service of Ukraine: website]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

Дані про автора

Федина Віта Віталіївна,

старший викладач кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України, e-mail: vikulja.f@gmail.com

Данные об авторе

Федина Вита Витальевна,

старший преподаватель кафедры финансовых рынков, Университет государственной фискальной службы Украины

e-mail: vikulja.f@gmail.com

Data about author

Vita Fedyna,

Lecturer (Department of Financial Markets) University of the State Fiscal Service of Ukraine

e-mail: vikulja.f@gmail.com

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

МАНЦУРОВ І. Г., СИГАЙОВ А. О., ХРАПУНОВА Я. В. Інклюзивне зростання як відповідь на сучасні виклики глобалізації	7
ПРЕДБОРСЬКИЙ В. А. Протиріччя двоїстості базових інституцій в Україні як причина тінізації їх розвитку	15
ЧУКАЄВА І. К. Контракти життєвого циклу: можливості та ризики використання в рамках державно-приватного партнерства на Україні	24

Інноваційно-інвестиційна політика

КУЛЬПІНСЬКИЙ С. В. Удосконалення підходів до визначення облікової ставки центробанку в умовах інвестиційного витіснення	32
ШАБРАНЬСЬКА Н. І. Інноваційна складова у зростанні продуктивності праці	39
КРАСНОЖОН С. В., ПІДДУБНИЙ В. А. Краудфандінг: історія розвитку в Україні та світі	46

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

КОРНЄЄВ В. В., ДЕМЧЕНКО Д. В. Кредитне забезпечення житлового будівництва в Україні: можливості відновлення	55
СОЛОМЯНЮК Н. М., КУЗЬМЕНКО Т. С. Визначення стратегії розвитку промислового підприємства	62
КУЗУБ М. В., ІЛЬЧЕНКО О. О. Ризик-орієнтована система внутрішнього аудиту сільськогосподарських підприємств	67
ГНАТЕНКО О. А., ЕШ С. М. Сучасні тенденції розвитку індексного страхування в Україні	76
ВАРЦАБА Н. С. Механізм державного регулювання фондового ринку	80

Розвиток регіональної економіки

СТОЛЕТОВА І. Г., МАНЦУРОВА А. М. Методологічні засади статистичного оцінювання регіонального розвитку у США та країнах ЄС за допомогою контекст-індикаторів	88
---	----

Соціально-трудова проблеми

ШЕДЯКОВ В. Є. Механізми державно-приватного партнерства в реалізації стратегічної культури підготовки та проведення змін	96
КОРОБСЬКА А. О. Раціональне землекористування – як основа сталого розвитку національної економіки	105
ФЕДИНА В. В. Демографічні та економічні передумови впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні	115

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

МАНЦУРОВ И. Г., СИГАЙЛОВ А. А., ХРАПУНОВА Я. В. Инклюзивное развитие как ответ на современные вызовы глобализации.....	7
ПРЕДБОРСКИЙ В. А. Противоречия двойственности базовых институций в Украине как причина тенезации их развития	15
ЧУКАЕВА И. К. Контракты жизненного цикла: возможности и риски использования в рамках государственно-частного партнерства на Украине	24

Инновационно-инвестиционная политика

КУЛЬПИНСКИЙ С. В. Совершенствование подходов к определению учетной ставки центробанка в условиях инвестиционного вытеснения	32
ШАБРАНСКАЯ Н. И. Инновационная составляющая в росте производительности труда	39
КРАСНОЖОН С. В., ПОДДУБНЫЙ В. А. Краудфандинг: история развития в Украине и мире	46

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

КОРНЕЕВ В. В., ДЕМЧЕНКО Д. В. Кредитное обеспечение жилищного строительства в Украине: возможности восстановления	55
СОЛОМЯНЮК Н. Н., КУЗЬМЕНКО Т. С. Определение стратегии развития промышленного предприятия	62
КУЗУБ М. В., ИЛЬЧЕНКО О. А. Риск-ориентированная система внутреннего аудита сельскохозяйственных предприятий	67
ГНАТЕНКО А. А., ЭШ С. М. Современные тенденции развития индексного страхования в Украине	76
ВАРЦАБА Н.С. Механизм государственного регулирования фондового рынка	80

Развитие региональной экономики

СТОЛЕТОВА И. Г., МАНЦУРОВА А. Н. Методологические основы статистического оценивания регионального развития в США и странах ЕС с помощью контекст-индикаторов	88
--	----

Социально-трудовые проблемы

ШЕДЯКОВ В. Е. Механизмы государственно-частного партнёрства в реализации стратегической культуры подготовки и проведения изменений.....	96
КОРОБСКАЯ А. А. Рациональное землепользование – как основа устойчивого развития национальной экономики.....	105
ФЕДИНА В. В. Демографические и экономические предпосылки внедрения накопительной системы пенсионного обеспечения в Украине	115

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

MANTSUROV I. G., SIGAYOV A. O., KHRAPUNOVA Y. V. Inclusive growth as an answer on modern challenges of globalization.....	7
PREDBORSKIJ V. A. Contradictions of duality of basic institutions in Ukraine as a cause of their development sheet.....	15
CHUKAEVA I. K. Life cycle contracts: opportunities and risks of using in the framework of public-private partnership in Ukraine.....	24

Innovation and investment policy

KULPINSKY S. V. Improvement of Approaches to Discount Rate Determining by Central Bank in Conditions of Investment Crowd-out.....	32
SHABRANSKA N. I. Economic opportunity capacity of labor.....	39
KRASNOZHON S. V., PIDUBNIY V. A. Crowdfunding: history of development in Ukraine and the world.....	46

Economic problems of development of branches and types of economic activity

KORNEEV V. V., DEMCHENKO D. V. Credit support for housing construction in Ukraine: recovery opportunities.....	55
SOLOMIANIUK N. M., KUZMENKO T. S. Definition of industrial enterprise development strategy.....	62
KUZUB M.V., ILCHENKO O. O. Risk-oriented internal audit system of agricultural enterprises.....	67
HNATENKO O. A., ESH S. M. Modern tendencies in the development of index insurance in Ukraine.....	76
VARTSABA N.S. The state regulation mechanism of stock market.....	80

Development of a regional economy

STOLIETOVA I. G., MANTSUROVA A. M. Methodological bases of statistical evaluation of regional development in the USA and EU countries using context indicators.....	88
---	----

Social-labor problems

SHEDYAKOV V. E. Mechanisms of public-private partnership in realization of strategic culture of preparation and conduction of changes.....	96
KOROBSKA A. O. Rational land use – as the basis of sustainable development of the national economy.....	105
FEDYNA V. V. Demographic and economic preconditions for implementation of the capacity system of pension provision in Ukraine.....	115

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

- *назва статті та анотація* на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
- *ключові слова* на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
- *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- *формування цілей статті* (постановка завдання);
- *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт збірника наукових праць: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала исследования* с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– список использованных источников, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт сборника научных трудов: <http://ndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– problem statement in general and its connection with important or practical tasks;
– analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– formation of the goals of the article (statement of the task);
– an outline of the main research material with the full justification of the obtained scientific results;
– conclusions from this study and prospects for further investigation in this direction.
– list of used sources, references
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№4 (215) 2019 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 23.04.2019 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 15,35.
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№4 (215) 2019 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Студинская Г.Я.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 23.04.2019 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 15,35.
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2019 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.uk>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 4 (215) 2019

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 23.04.2019.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 15,35.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2019
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net